

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt: LXXXII

Sa. 293

Nisan 2018

ANKARA - 2018

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler:

Sayfa

ÖZDÖL KUTLU, SERAP: Er Baba'dan İçi Buğday Dolu Mınyatür Bir Çömlek ve Çatalhöyük Kanıtları Bağlamında, Neolitik Dönemde Boğa Sembolizmi ve Ritüel	1
TAŞÇI, BURCU - AKYÜZ LEVİ, ETİ: Kent İçi Arkeolojik Alanlarda Katmanlaşmanın Analizi ve Koruma Sorunları: Foça Örneği	31
ERKOÇ, HAYRETTİN İHSAN: Çin ve Tibet Kaynaklarına Göre Göktürk Mitleri	51
SAĞLAM, AHMET: Memlûk - İlhanlı Diplomatik İlişkileri	83
GÖHER VURAL, FEYZAN: Çeng Çalgısının Selçuklu Seramiklerine Yansıması	159
ÇÖTELİ, METHİYE GÜL: Vakfiyelere Göre Ticaret Yapılarına Dair Kentsel Bilginin Mekâna İndirgenmesi	185
GEL, MEHMET: Islâhat Çağında Osmanlı Halkının Dinî Hayatını "İslâh"a Yönelik Saçaklızâde'nin İlginç Bir Önerisi: "İlim ve 'Amele Da'vet ve İcbâr"	211
BİRBUDAK, TOGAY SEÇKİN: 1853-1856 Kırım Harbi'nde Osmanlı - Avusturya İlişkileri	241
DOĞAN, HASAN: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Grev Hakkı ve Ta'til-i Esgâl Kanunu ..	265
ÖZTUNÇ, HÜSEYİN BAHA: 20. Yüzyılın Başında Biga'da Yangın Afeti ve Sosyal Yardımlaşma	295
ŞİMŞEK, MUTTALİP: Alman Misyonerliğinin Yakın Doğu'daki En Büyük Müessesesi: Suriye Yetimhanesi (1860-1917)	325

Kitap Tanıtma:

GÜNAYDIN, YUSUF TURAN: Süleyman Berk, <i>Zamanı Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları</i>	357
Özetler	361
İngilizce Özetler	369
Belleten Dergisi Yayın İlkeleri ve Başvuru Şartları	377
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements	380

BELLETEN

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Proprietor and Redactor in Chief
Türk Tarih Kurumu Adına / Turkish Historical Society

PROF. DR. REFİK TURAN

Yayın Komisyonu / Commission of Publications

Prof. Dr. Refik TURAN
Prof. Dr. Güray KIRPIK
Prof. Dr. Erhan AFYONCU
Prof. Dr. Mahmut AK
Prof. Dr. Yunus KOÇ
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHIOĞLU
Doç. Dr. Erkan GÖKSU
Doç. Dr. Ekrem KALAN

Hakemler / Referees

Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatma AKKUŞ YİĞİT (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevgi Gül AKYILMAZ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Alper ALP (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AYKUN (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit ÇAL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. İsmet DOĞAN (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkin EKREM (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Cüneyt KANAT (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Yılmaz KURT (Emekli Öğretim Üyesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serhat KÜÇÜK (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Fikret ÖZCAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur ÜNAL (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü)
Prof. Dr. Fatma ÜREKLİ (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Doç. Dr. Fehmi YILMAZ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan YÜKSEL (Cumhuriyet Üniversitesi)

Adres / Address:

Türk Tarih Kurumu, Kızılay Sokak No: 1 06100-Sıhhiye / ANKARA
Tel: 310 23 68 / 277-217 - 310 25 00
Fax: 310 16 98

http://www.ttk.gov.tr
basinyayin@ttk.gov.tr

ISSN 0041-4255

Yerel Süreli, Hakemli dergidir.
Nisan 2018 – ANKARA

Bulleten’i indeksleyen uluslararası indeks ve abstraktlar:

America, history and life 0002-7065 1963-; Historical abstracts. Part A. Modern history abstracts 0363-2717 1963-; Historical abstracts. Part B. Twentieth century abstracts 0363-2725 1963-; MLA International Bibliography 2000-; Turkologischer Anzeiger 0084-0076 1973-; FRANCIS (French Online Database) 1985; Archaeologische Bibliographie 0341-8308 1982-; Artsand Humanities Citation Index (AHCI) 2010-.

Türk Tarih Kurumu yayınlarını İnternet üzerinden alabileceğiniz adresler
İnternet Adresi: <http://e-magaza.ttk.gov.tr> - e-posta: e-magaza@ttk.gov.tr

Baskıya Hazırlık: • Baskı: Kuban Matbaacılık Yayıncılık 0312 395 20 70

MEMLÛK-İLHANLI DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

AHMET SAĞLAM*

Giriş

İlhanlı Devleti ile Memlûk Türk Devleti arasındaki diplomatik ilişkiler Suriye bölgesine inen Hülâgû'nun elçilerini Kahire'ye göndermesiyle başlamıştır. Daha sonra bu ilişkiler Baybars-Abâkâ, Kalavun-Ahmed Teküdâr ve Nâsır Muhammed-Gâzân/Olcâyâtû/Ebû Saîd arasında teati edilen elçilik faaliyetleri ile sürdürülmüştür. Hülâgû ve halefleri adına tehdit ve korkutmaya dayalı mutlak itaat isteyen Moğol diplomasisi söz konusudur. Hülâgû'nun oğlu Ahmed Teküdâr'ın Müslüman olmasıyla nispeten yumuşak bir üslup ile bu gelenek sekteye uğramış ancak Teküdâr'ın tahttan indirilmesiyle ilişkiler önceki seyrine dönmüştür. Gâzân döneminde ise artık tamamen değişen İslâmi bir kimliğe bürünen diplomasi anlayışı söz konusudur. Bunun yanında gerek Teküdâr gerekse Gâzân döneminde her ne kadar İslâmi geleneğe uygun mektuplar kaleme alınmış olsa da muhatabından otoritesine boyun eğmesini, hatta tâbi olmasını isteyen aynı zamanda İslâmi literatüre uygun tehdit içerikli mektuplar dikkat çekmektedir.

Gâzân dönemiyle birlikte İslâmlaşan hatta Olcâyâtû'nun son dönemlerinde Şîlik ile Sünnilik arasında gidip gelen İlhanlı devlet anlayışı seleflerine göre daha fazla hüküm süren Ebû Saîd döneminde Sünni İslâm geleneğinde karar kılmış, nihayet bu dönemde Memlûk-İlhanlı diplomatik ilişkileri bir antlaşmayla taçlandırılmıştır. Makalemizde tehditle başlayan sonra değişen ve bir antlaşmayla sonuçlanan Memlûk-İlhanlı diplomatik ilişkilerini detaylı olarak ele alacağız.

Çalışmamızı oluştururken birçok çağdaş kaynaktan yararlandık. İnşâ sanatının en güzel eserini kaleme alan Kalkaşendî, Memlûk-İlhanlı yazışmalarını detaylı olarak anlatıp mektupları şekil ve muhtevalarına uygun olarak arşivlerde gördüğü şekilde eserinde kaydetmiştir. Hülâgû'nun Kutuz'a, Ahmed Teküdâr'ın

* Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Burdur/TÜRKİYE, ahmetsaglam352@gmail.com.

Kalavun'a, Gâzân'ın da Nâsır Muhammed'e gönderdiği mektuplar¹ ile yine adı geçen Memlûk sultanlarının Teküdâr'a, Gâzân'a ve Ebû Saîd'e gönderdiği mektupların² Arapça nüshaları günümüze ulaşmıştır. Kalkaşendî'den başka dönemin çağdaşı birçok müellifin eserinde bu mektupları görmek mümkündür. Bu noktada Ömerî'nin *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*³ adlı Memlûk iç ve dış yazışmaları üzerine kaleme aldığı nadir eseri başta olmak üzere İbn Abdüzzâhir⁴, Baybars el-Mansûrî⁵, Yûnîni⁶, Nüveyrî⁷ ve İbn Devâdârî⁸ gibi birçok Memlûk kaynağı ile Reşidüddin⁹ ve Vassaf¹⁰ gibi İlhanlı kaynakları söz konusu diplomatik ilişkilerden bahsetmişlerdir. Kimi mektupları tamamen verirken kimisi içeriklerinden kısmen söz etmiştir. Bu mektuplar karşılıklı ilişkilerin hasmâne ya da dostâne olup olmadığına dair açık bilgiler vermekte yine bu mektuplarda dönemin siyasi, askeri ve toplumsal meseleleri ele alınmaktadır.

Elçilik teatilerine geçmeden önce mektupların içeriği ile ilgili önemli bazı bilgileri paylaşmak yerinde olacaktır. Bu mektuplar dönemin inşâ divanında görevli memurlar tarafından çok iyi bilinen ve yeri geldiğinde kullanılan üslup ve usuller çerçevesinde tanzim edilmiştir. Muhatabını övmek ya da yermek için kullanılan birçok nazım örneği, dini ve edebi terimlerle süslenmiş klişe ibareler bu münşeât mecmualarının en önemli özelliğidir. Bu ibareler çok geniş anlamlar ifade eden anahtar istilahlara çözümlemesiyle anlaşılabilen gayet belîğ ifadelerdir. Yine bu

¹ Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali Kalkaşendî (ö. 821/1418), *Subhü'l-A'şâ fi Sinâati'l-İnşâ*, I-XIV, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin) Beyrut 1333-1334/1915, c. VIII, s. 63-71.

² Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VII, s. 236-250.

³ Ömerî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1349), *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf* (Thk. Semîr Mahmûd Derubî), Kerek 1992/1413.

⁴ İbn Abdüzzâhir, Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah (ö. 692/1293), *er-Ravzü'z-Zâhir fi Sireti'l-Meliki'z-Zâhir* (Nşr. Abdülaziz el-Huveytur), Riyad 1396/1976.

⁵ Baybars el-Mansûrî (ö. 725/1325), *Zübdetü'l-Fikre fi Târîhi'l-Hicre* (Thk. D. S. Richards), Beyrut Das Arabische Buch Berlin, 1998/1419; a.mlf., *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye fi'd-Devleti'l-Türkiyye* (Thk. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire 1987.

⁶ Yûnîni, Ebü'l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah Yûnîni (ö.726/1326), *Zeyli Mür'ati'z-Zemân*, I-IV, Dâiretü'l-Maârifil-Osmaniyye, Haydarabad 1954.

⁷ Nüveyrî, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûmi'l-Edeb*, I-XXXI (Thk. Dr. Necip Mustafa Fevvez, Dr. Hikmet Keşli Fevvez), c. XXXII-XXXIII (Thk. Üstaz İbrahim Şemseddin), Beyrut 2004.

⁸ İbn Devâdârî, Ebü Bekr b. Abdullah b. Aybek İbnü'd-Devadârî (ö. 736/1336), *Kenzü'd-Dürrer ve Câmü'l-Guer* I-IX, *ed-Dürrü'l-Fâhir fi Şerîhi'l-Meliki'n-Nâsır*, (Thk. Ulrich Haarmann), c. VIII, Kahire 1971; *ed-Dürrü'l-Fâhir fi Sireti'l-Meliki'n-Nâsır*, (Thk. Hans Robert Roemer) c. IX, Kahire 1379/1960.

⁹ Reşidüddin Fazlullah (ö.718/1318), *Câmü'l-Tevârih* (İlhanlılar Kısmı), (Çev. Prof. Dr. İsmail Aka, Prof. Dr. Mehmet Ersan ve Dr. Ahmad Hesamipour Khelejanî), TTK basımı, Ankara 2013.

¹⁰ Vassaf, Şerefeddin Abdullah b. İzzeddin Fadlullah b. Ebu Nuaym Yezdi Şirazi Vassaf (ö. 734/1334), *Tahrîr-i Târîhi-i Vassaf*, (Yay. Abdü'l-Muhammed Ayetî), Tahran 1372/1994.

mektuplarda geçen ayet ve hadisler dönemi de aşan geniş anlamlar taşımaktadır. Ayrıca bu metinlerdeki belîğ ifadeler ve nükteler edebi yönü ağır basan ince mesajlar yüklüdür. Açıkçası metnin yalın haliyle çevirisinin mümkün olmadığını söylemek mümkündür. Yine bu diplomatik faaliyetleri yürüten diplomatlar çok özel kimselerdir. Gerekliğinde sultan ya da hükümdarın huzurunda devlet adamlarını muhatap alıp konuşabilecek hukukçular yani kadılar¹¹ arasından seçilmiş kimselerdir. Gerekliğinde siyasi konuşmalar yapıp cevaplar verebilecek donanımlı, yetkili ve mümtaz kimselerdir. Makalemizde bu elçiler ve taşıdıkları mektupların içeriği başta olmak üzere mektupları yazan kâtipler, elçilerin seyahatleri sırasında ağırlanma şekilleri ve sultanlar arasındaki hediyeleşmeler makalemizin konusunu oluşturmaktadır.

1. Sultan Kutuz Dönemi Diplomatik İlişkiler

İlhanlı hükümdarı Hülâgû (654-663/1256-1265) İran bölgesine girdikten sonra önce Alamut kalesini¹² 654/1256 yılında ele geçirmiş,¹³ daha sonra da 656/1258 yılında Bağdat'ı işgal ederek Abbasi hilafetine son vermiştir. Uzun yıllar bir türlü ele geçirilemeyen Alamut kalesini alarak düşmanlarına korku salmayı hedeflemiş,¹⁴ çok geçmeden İslâm dünyasının siyasi merkezi Bağdat'ı alarak ilerleyişini sürdürmüştür.¹⁵ Zira Hilafetin kaldırılmadan Müslümanları itaat altına almak ve Akdeniz'e doğru ilerlemek mümkün olmayacaktır.¹⁶ Hülâgû ilerleyişini sürdürürken korku ve tedhiş saçarak korku salmış, özellikle elçileri korkutma siyaseti ile bölge idarecilerine gözdağı vermeyi bir politika haline getirmiştir.¹⁷ Hülâgû ilerleyişini sürdürerek Halep'i yedi günlük bir kuşatmadan sonra 8 Ocak 1260'ta

¹¹ Memlûk devlet yöneticilerine meşruiyet kazandıran dönemin önemli bir kurumu olan kadılar hakkında bkz. M. Fatih Yalçın, *Bahri Memlûkler Döneminde Dimaşk Kâdilkudâtı (1266-1382)*, Konya 2016.

¹² Alamut kalesi İran-Kazvin'in kuzeydoğusunda yer alan Elburz dağları üzerinde müstahkam bir kaledir. Günümüzde kalıntıları mevcut olan Alamut kalesi adını "Kartal Yuvası" anlamını taşıyan Âlûh ve Âmût kelimelerinden meydana gelir. Abdülkerim Özaydın, "Alamut", *DİA*, c. II, Ankara 1989, s. 336-337.

¹³ Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih*, s. 20-26; Aksarâyî, Kerimüddin Mahmudî Aksarâyî (ö. 733/1332-3), *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK. Yay., Ankara 2000, s. 37-38.

¹⁴ Abdüsselam Abdülaziz el-Fehmî, *Târîhu'd-Devleti'l-Muğlîyyeti fi İran*, Dârü'l-Meârif, Kahire 1981, s. 116.

¹⁵ Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih*, s. 30-47; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 38-39; Ömerî, *Mesâlik*, c. XXVII, s. 243-244; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 35; İbn Devâdârî, Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek İbnü'd-Devadârî (ö. 736/1336), *Kenzü'd-Dürr ve Câmiü'l-Gurer I-IX*, ed-Dürrü't-z-Zekîyye fi Ahbâri'd-Devleti'l-Türkiyye, (Thk. Ulrich Haarmann), Kahire 1971, c. VIII, s. 34-37.

¹⁶ Bertold Spuler, *İlhanlılar Devri, 1220-1350*, (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yay. 3. Baskı, 2011 Ankara, s.59.

¹⁷ Karatay el-İzzî el-Haznedârî, *Târîhu Mecmû'î'n-Nevâdiri minnâ Cerâ li'l-Evâli ve'l-Evâhri*, (Thk. Horst Hein-Muhammed el-Huceyri), el-Ma' hedü'l-Almâni li'l-Ebbâsü's-Şarkıyyeti, Beyrut, 1426/2005, s. 91.

düştürmüş,¹⁸ daha sonra Çukurova bölgesindeki Ermeniler¹⁹ başta olmak üzere Haçlılar ile antlaşma yapmış, hatta Haçlılara yazdığı bir mektubunda Müslümanlara karşı yardım edeceğini Müslümanların harap ettiği kiliselerin inşa edileceği sözünü vermiştir. Hülâgû'nun bu kucaklayıcı tavrı bölgedeki Hıristiyanların Müslümanlardan intikam alma hırsını tetiklemiştir.²⁰ Hülâgû bununla da yetinmemiş Papa IV Urban (660-663/1261-1264) ile mektuplaşarak Hıristiyanlığa olan yakınlığından ve birlikte hareket etmekten söz etmiştir.²¹

Hülâgû, Suriye bölgesine inmesinin hemen ardından bölgedeki yerel valilere ve Mısır'da yeni kurulmuş olan Memlük Türk Devleti Sultan'ı Seyfeddin Kutuz (657-658/1259-1260)'a mektup göndererek itaatlerini arz etmelerini emretmiştir.²² Hülâgû, "Yeri ve göğü yaratan Allah'ın adıyla ..." diyerek başladığı mektubunu, "Biz Allah'ın ordusuyuz. Allah bizi öfkesinden yaratmıştır. Allah'ın gadabını (öfkesini) çekmiş kavimlere Allah tarafından musallat edildik. İradenizi bize teslim edin ..." şeklinde hak yoldan çıkan Müslümanları cezalandırmak için Allah tarafından görevlendirildiklerini dolayısıyla da itaat etmelerini emretmiş, aksi takdirde başlarına geleceklerden kendilerinin sorumlu olacağına dair de gözdağı vermiştir. Korkutma ve tehdit içerikli dönemin geleneksel Moğol diplomasi dili ile Kahire'ye gelen²³ Hülâgû'nun elçileri 5 Safer 638/21 Ocak 1260 Cumartesi günü üç ay önce tahta oturan Kutuz'a mektubu sunmuşlardır.²⁴ Reşîdüddin, İlanlı elçisinin Sultan'a hitaben; "Yüce

¹⁸ Karatay el-İzzî, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁹ Moğol istilâları başlayınca Ermeniler ile Moğollar yani Moğol Büyük Hanı Mengü Han ile Ermeni Kralı I. Hetum arasında yapıldığı söylenen antlaşma şartlarından birisi Müslüman topraklarının Hıristiyanlara iade edileceği şeklindedir. Bu çerçevede Moğolların Çukurova bölgesine inmesiyle bölgedeki konumlarını güçlendiren Ermeniler Müslümanlar için tehdit ve tehlike teşkil etmeye başlamışlardır. Fatma Akkuş Yiğit, "Memlükler Döneminde Çukurova", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 533-554. Haçlıların desteği ile Çukurova bölgesinde devlet kuran Ermeniler, İlanlıların bölgeye dönük hareketlerini dini bir kisse ile desteklemişlerdir. Mustafa Akkuş, "Ermenilerin İlanlı Dini Siyasetindeki Rollerini", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:31, Bahar 2012, s. 205-221.

²⁰ Subhi Abdülmenam Muhammed, *Siyasetü'l-Muğâlî'l-İlhâniyyîn Ticâhî Devleti'l-Memâlik fi Mısır ve Şam h. 716-736/m. 1316-1335*, Kahire 2001, s. 18-19.

²¹ Adil Helal, *el-Alakâtü beyne'l-Muğâl ve Evruba ve Eseruha ale'l-Âlemi'l-İslâmî*, Kahire 1997, s. 108, 281.

²² Hülâgû'nun Suriye emirlerine gönderdiği mektup için bkz. Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 40-42. Ayrıca Hülâgû'nun Suriye emirlerine gönderdiği mektup ile aynı içeriğe sahip Memlük sultanı Kutuz'a gönderdiği mektup için bkz. Karatay el-İzzî, *a.g.e.*, s. 92-93; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 47-48; Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VIII, s.63-65; İbn İyas, Ebül-Berekât Zeynüddin Muhammed b. Ahmed İbn İyas (ö. 930/1520), *Bedâi'ü'z-Zühûr fi Vekâi'ü'd-Dihâr*, (Thk: Muhammed Mustafa), I-V, Kahire 1395/1975, c. I, s. 304-305.

²³ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 47-48; Karatay el-İzzî, *a.g.e.*, s. 93; Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VIII, s.63-65; İbn İyas, *a.g.e.*, c. I, s. 305-306.

²⁴ Karatay el-İzzî, *a.g.e.*, s. 93; İbn İyas, *a.g.e.*, c. I, s. 305. İbn İyas heyetin beş kişiden oluştuğundan bahsederken Reşîdüddin kırk nöker ile Mısır'a gönderdiği Moğol elçisinden söz eder. Reşîdüddin Fazlullah, *a.g.e.*, s.55.

Tanrı, Cengiz Han ve uruğunu güçlendirip, yeryüzündeki ülkelerin idaresini bize bağışladı. Kim ki, bize itaat etmekten ve tâbi olmaktan yüz çevirir ise karısı, çocukları ve kendisi ve ona tâbi herkes beldeleri ve bendeleri yok oldu. Bunlar sizin kulağınıza ulaşmıştır... Bize boyun eğiyor- san mal (vergi) gönder, kendin gel ve şahne²⁵ iste, yoksa savaş için hazırlan” dediğini yazar.²⁶ Hülâgû, bu mesajın hemen ardından Moğol Büyük Han’ı Mengü Han’ın ölümü üzerine hanlık seçimi için bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Moğol merkezinde Kubilay ile Arıkboğa arasında yaşanan hanlık mücadelesini yakından takip etmek için²⁷ asıl birlikleriyle Tebriz²⁸’e yerleşir.²⁹ Hülâgû geniş Moğol İmparatorluğu toprakları üzerinde giderek kızışan Cengiz evladı arasındaki rekabette kendisine yakın bir ismin Karakorum’da tahta oturmasını³⁰ Suriye’de kolay ilerleyen istilâ- lardan daha çok önemsemektedir. Dolayısıyla hanlık/kağanlık seçimini yakından takip etmek için bölgeyi terk etmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde Hülâgû’nun Suriye’den ayrılırken gönderdiği tehdit içerikli mektubunu Sultan Kutuz üst düzey emirler ile istişare etmiş, Hülâgû’nun tâbi olmak ya da savaşa hazırlanmak şeklindeki tercihlerinden savaşı göze almışlardır. Karatay el-İzzî, Halep’te Hülâgû’nun meclisine girip Musul’a kadar eşlik eden Sârim Özbek adlı bir memlûkten naklen Hülâgû’nun bölgeden ayrıldığını, korkmamaları, savaşmaları şeklinde bir casus ile gelişmeleri Kutuz’a bildirdiğini yazar. İlhanlı ordusu hakkında stratejik bilgiler de vererek savaşın seyrini değiştiren gelişmelerden bahseder.³¹ Neticede Hülâgû’nun bölgeyi terk etmesini de fırsat bilerek savaşma kararı almışlar.³² Sultan Kutuz öncelikle Hülâgû’nun elçilerinin başlarını vurdurup kale kapılarına astırarak tehdite çok sert bir şekilde karşılık vermiştir.³³ Böylece ilk İlhanlı diplomatik girişimi İlhan-

²⁵ Şahne ya da şahne merkezi yönetime bağlı olarak bir şehir veya bölgenin emniyet ve asayişinden sorumlu askerî vali, yerel yöneticidir. Bkz. Erdoğan Merçil, “Şahne”, *DİA*, c. XXXVIII, Ankara 2010, s. 292-293.

²⁶ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 55-56.

²⁷ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), I-II, TTK Yay, Ankara 1999, c. II, s. 576.

²⁸ Günümüz Kuzey İnan bölgesinde yer alan Güney Kafkasya’nın önemli yerleşim merkezlerinden Tebriz İlhanlıların bölgeye gelmesiyle tarihinin en parlak dönemlerinden birisini yaşamıştır. Abâkâ döneminde başkent olarak kullanılmış asıl önemine Gâzân döneminde kavuşmuştur. Bayram Arif Köse, “Moğol İstilasının Güney Kafkasya Şehirleri Üzerinde İdarî ve İktisadî Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı:41, Aralık 2015, s. 494-495.

²⁹ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 54-55; Spuler, *a.g.e.*, s. 67.

³⁰ Hülâgû, Kardeş Mengü’ye tabi siyasi bir konumda meşruiyetini ikame edip kendi adına para dahi bastırmadan idaresini sürdürmektedir. Ömerî, Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1349), *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr*, I-XXVII, (Thk. Kamil Selman el-Cebürî,) Beyrut 2010, c. III, s. 105.

³¹ Karatay el-İzzî, *a.g.e.*, s. 101.

³² *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 576.

³³ Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 50; a.mlf., *Tuhtâ*, s. 43; Karatay el-İzzî, *a.g.e.*, s. 93; Nüveyrî, *a.g.e.*,

lı geleneğine uygun bir şekilde karşılık bulmuştur. Sultan Kutuz savaşa giderken yol üzerindeki önemli Haçlı merkezlerinden Akkahlılardan Moğollara karşı mücadelesinde tarafsız kalacaklarına dair söz almış, sözlerinde durmazlarsa Moğollardan önce Akkahlılar üzerine saldıracığına dair onları tehdit etmiştir.³⁴

Sonuçta Memlûkler olağanüstü bir dirayet ve cesaret örneği göstererek 25 Ramazan 658/3 Eylül 1260 tarihinde vuku bulan Ayn Câlût savaşında İlhanlılar ilk kez hezimetle uğramıştır.³⁵

Hülâgû Moğol başkentindeki hanlık seçiminden dolayı Suriye bölgesini terketmiş, dâhili birçok gelişmelerden dolayı da bir daha bölgeye gelememiştir.³⁶ Dolayısıyla Hülâgû'nun vefat ettiği 663/1265 yılına kadar diplomatik bir ilişki kaynaklara yansımamıştır. Hülâgû'nun karısı Hıristiyan Dokuz Hatun'dan dolayı olsa gerek Hıristiyanlara yakın durmuş, özellikle Bizans ile gizli diplomatik ilişkiler kurduğu kaydedilmiştir.³⁷

2. Sultan Baybars Dönemi Diplomatik İlişkiler

Memlûk-İlhanlı diplomatik ilişkileri Hülâgû'nun halefi Abâkâ (663-680/1265-1282) ile Kutuz'un halefi Sultan Baybars (658-676/1260-1277) arasında yine düşmanca ilişkiler devam etmiştir. Annesi ve eşi Hıristiyan olan Abâkâ Haçlılarla birlikte Suriye bölgesinde Müslüman katliamları yapmış ayrıca Memlûklere karşı Papa ve Avrupalı devletlerle askeri antlaşmalar temelinde diplomatik ilişkiler geliştirmiştir.³⁸ Sultan Baybars İlhanlıların Bîre (Birecik)'yi kuşatmaları üzerine bölgeye asker sevk etmiş kendisi de ordusuyla Suriye'ye geçmiştir. İlhanlı askerinin Bîre'yi terk etmelerine rağmen Sultan bölgedeki Haçlılar üzerine yürüyerek Haçlı işgalindeki Kaysariyya, Yafa, Hayfa, Aslis ve Arsuf gibi birçok kenti

c. XXIX, s. 302; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 48; Makrîzî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir el-Makrîzî (ö. 845/1442), *Kütübü's-Sülûk li-Ma'rîfeti Dîveli'l-Mülûk*, I-IV, (Thk. Muhammed Mustafa Ziyade-Saîd Abdülfettah Aşûr), Kahire 1934, 1958, c. I, s. 429.

³⁴ Ali Aktan, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Belleten*, C. LXIII, S. 237, 1999, s. 415-416.

³⁵ Ayn Câlût Savaşı'nın sebep ve sonuçları hakkında detaylı malumat için bkz. Süleyman Özbek, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", *Türkler*, Ankara 2002, c. V, s. 134-143.

³⁶ Spuler, *a.g.e.*, s. 74-75. Hülâgû Suriye seferlerinde iken Gürcü Kralı David'in isyanı söz konusudur. Ayrıca Cengiz ailesinden amcaoğlu Altın Orda Hanı Berke ile giriştiği Azerbaycan ve Güney Kafkasya'ya hâkimiyet mücadelesi söz konusudur. Gürcü Kralının isyanı hakkında bkz. Ömer Subaşı, *Gürcü Moğol İlişkisi, -Güney Kafkasya 1220-1346-*, Kitabevi, İstanbul 2015, s. 91-109.

³⁷ Spuler, *a.g.e.*, s. 76.

³⁸ Abdülmenam, *a.g.e.*, s. 24.

664/1265 yılı içerisinde ele geçirmiştir.³⁹ Ayrıca Suriye ve Çukurova bölgelerinin Haçlı işgalinden temizlenip bölgenin Türkleşmesi yönünde istikrarlı bir politika takip etmiştir.⁴⁰

Kaynaklara yansıyan bu dönem ilk diplomatik gelişme Abâkâ'nın elçilerinin Memlûk ordusunun Çukurova bölgesine sefer düzenlediği bir sırada 664/1265 yılında Suriye'de Baybars ile görüşmesidir. Beraberinde getirdikleri hediyeleri Sultan'a takdim edip barış talebinde bulunmuşlar, ancak Sultan bu teklifi olumlu karşılamamıştır.⁴¹ Şifahen konuşup mektup getirmeyen İlhanlı elçilerinin Baybars'a sundukları söz konusu barış hakkında modern araştırmacıların yorumu bunun Abâkâ'ya itaat etme, boyun eğme anlamına gelen tehdit anlamı içeren bir mesaj olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴² Bölgedeki fetih hareketlerine devam eden Sultan Baybars, 1266 yazında Safed ve Remle ile bölgedeki birçok yerleşim yerini ele geçirmiş 1267 yılında Sûr, Hısnü'l-Ekrâd ve Merkab kaleleri için Haçlılar ile on yıllığına bir antlaşma yapmıştır.⁴³ Yine Antakya'nın fethi sonrası 1268 yılı Mayıs ayında Çukurova Ermeni Kral'ı ile de bir antlaşma imzalamıştır.⁴⁴ Burada Çukurova Ermenilerinden bahsetmek gerekir. İlhanlı vasalı olan Ermeniler her iki devlet arasında vuku bulan hadiselerde aktif rol oynamışlardır. Müslümanlara karşı Haçlı ve Moğol desteği ile bölgedeki hâkimiyetlerini güçlü kılmak istemişler, hatta Moğolların bölgeye inmelerini bu politikaları için fırsat olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla Ermeniler, Memlûk-İlhanlı savaşlarını körükledikleri gibi İlhanlıların her hezimetinde de asıl darbeyi alan taraf olmuştur. Ermeni Kral'ı ile yapılan bu antlaşma sırasında kaynaklarda yer alan ilginç bir hadise şöyledir. Ermeni Kral'ı Hetum'un oğlu Leon Memlûkler tarafından esir alınmıştır. Kral birçok değerli

³⁹ Aktan, a.g.m., s. 418.

⁴⁰ Cüneyt Kanat, "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu), Bildiriler, Adana, 1999, s.423-434.

⁴¹ Makrîzî, *Sütlük*, c. I, s. 553; Cüneyt Kanat, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVI, (2001), s. 39.

⁴² Amitai-Preis, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilhanid War, 1260-1281*, Cambridge 1995, s. 111-114; Anne F. Broadbridge, "Mamluk Ideological and Diplomatic Relations With Mongol and Turcic Rulers of The Near East and Central Asia (658-807/1260-1405)", *The University of Chicago*, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Chicago 2011, s. 47. Broadbridge, adı geçen tez çalışmasında, Memlûkler'in İlhanlılar'dan başlayıp Timur İmparatorluğu ile yaptığı diplomatik ilişkiler merkezinde memlûk kökenli askerleri sultan yapan ideolojiyi ve devletlerarası ilişkilerde meşruiyet kazanmalarını sağlayan yapıyı ortaya koymaya çalışmıştır. Makalemizle direk alakalı bu çalışmadan yararlandığımız gibi dikkat çekici yorumları değerlendirdik.

⁴³ Aktan, a.g.m., s. 418.

⁴⁴ Aktan, a.g.m., s. 419-420; Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûk Ermeni Münasebetleri", *Gazi Akademik Bakış*, C. VIII, S. XVI, 2015, s. 179.

hediyeler hatta bazı kaleler karşılığında oğlu Leon'un serbest bırakılmasını istemiş ancak Sultan Baybars bunların yanında Hülâgü'nün Halep'i işgali sırasında Halep'te tutuklu iken ülkesine götürdüğü hüşdâşlı olan Sungur el-Aşkar'ın⁴⁵ ülkesine getirilmesini şart koşmuştur. Çaresiz kalan Ermeni Kral'ı, oğlu Leon'a karşılık Sungur el-Aşkar'ın ülkesine dönmesini sağlamıştır (Şevval 666/Haziran 1268).⁴⁶ Yine bölgedeki Akka ve Hayfa'daki Haçlılarla aynı tarihlerde yapılan on yıllık bir antlaşma da söz konusudur.⁴⁷

Sultan Baybars yoğun diplomatik münâseberleri sonrası Kahire'de 10 Eylül 1268 tarihinde birçok devlet elçisini huzuruna kabul etmiştir.⁴⁸ Elçiler arasında Bizans elçisi de bulunmaktadır. Elçi Abâkâ ile barış yapılması yönünde arabulucu rolünü üstlenmiştir. Sultan sonuçsuz kalan bu girişim sonrası başkentten ayrılmış, Dimaşk'a geldiğinde bir grup Ermeni ile beraber Abâkâ'nın elçilerini huzuruna kabul etmiştir.⁴⁹ Heyette bulunan Mecdüddin Dûlehân (Devlethân) ile Seyfeddin Saîd, İlhanlı Hükümdarı Abâkâ'nın 20 Rabiulahir 667/27 Aralık 1268 tarihli mektubunu⁵⁰ Sultan'a takdim etmişlerdir. Mektupta Ermeni Kral'ının iki devlet arasındaki arabuluculuğundan söz edilmekte ve Baybars'ın makamını koruması için diğer krallar gibi vasalı olması tavsiye edilmektedir. Ayrıca Kutuz'un öldürdüğü elçiler hatırlanmakta bunun yanında yasanın uygulanacağına dair kurultay kararı beyan edilerek gizli bir tehdit dillendirilmektedir. Sonuç olarak Ermeni Kral'ının çaba gösterdiği antlaşmanın bir türlü mümkün olmadığı görülür. Mektup doğudan batıya herkesin itaat ettiği şeklinde tehdit içeren geleneksel Moğol diplomasi diliyle yazılmıştır.⁵¹ Abâkâ'nın tehdit içerikli caydırma politikasına Bay-

⁴⁵ Sungur el-Aşkar (ö. 692/1293) hakkında bkz. Safedî, *Tuhfe*, c. II, s. 174-180; İbn Tağrıberdî, *el-Menhel*, c. VI, s. 87-95.

⁴⁶ Yüniñi, *a.g.e.*, 413; Baybars el-Mansûrî, *Zühde*, s. 49, 115; Nüveyrî, *Nihâye*, c. XXX, s. 98-99; Safedî, *Tuhfe*, c. II, s. 174-180; İbn Tağrıberdî, *el-Menhel*, c. VI, s. 87-95; Amitai, *Mongols and Mamluks*, s. 118-120.

⁴⁷ Aktan, *a.g.m.*, s. 420.

⁴⁸ Sultan Baybars 10 Haziran 1268'de Dimaşk'tan Mısır'a hareket etmiş ve 23 Temmuz günü Kahire'ye girmiştir. 10 Eylül günü Karakuş meydanında yaptırdığı camiye teftiş ettikten sonra elçileri huzura kabul etmiştir. Almanya Kralı Konradin von Hohenstufen'in elçileri daha önce kendisi Dimaşk'ta iken gelmiş idi. Burada Abâkâ ile arabulucu rolünü üstlenen Bizans imparatoru elçisi başta olmak üzere Napoli ve Sicilya Kralı Charles d'Anjou'nun elçileri, Nubya kralı ve Barselona sahibi Alphanso de Seville'in elçilerini kabul eder. Ayrıca Charles'in heyetünde yer alan Papa'nın elçisi kendisini gizlemeyi tercih etmiş ancak bu durum sonradan anlaşmıştır. İbn Abdüzzâhir, *a.g.e.*, s. 334-337; Ramazan Şeşen, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 92.

⁴⁹ Yüniñi, *Zeylû*, s. 423-424; Şeşen, *a.g.e.*, s. 93; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXX, s. 103; Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî el-Aynî (ö. 855/1451), *İkdi'ül-Cümân fi Târîhi ehli'z-Zemân: Asru Selâtni'l-Memâlik* (Thk. Muhammed Muhammed Emin), Kahire 1992, s. 198.

⁵⁰ Bağdat'tan 20 Rabiulahir 667/27 Aralık 1268 tarihli mühürsüz mektubun Arapça nüshası için bkz. Aynî, *a.g.e.*, s. 198-199.

⁵¹ İbn Abdüzzâhir, *a.g.e.*, s. 342; Aynî, *a.g.e.*, s. 199; Şeşen, *a.g.e.*, s. 93.

bars misli ile karşılık verir. Baybars, mektupta geçen mevzularla alakalı Ermeni Kral'ına gerekenin yazıldığı, Şemseddin Sungur el-Aşkar hakkında yapılacak bir şeyin kalmadığı, açıkçası söylenmesi gerekenin söylendiği hatta sözü uzatmanın gereksiz olduğunu açıkça dillendirir. Nitekim Cengiz yasasını uygulayan İlhanlılarla asla ittifakın mümkün olmayacağı, kaldı ki en büyük yasayı yani şeriatı kendilerinin uyguladığını övünerek anlatır. “*Doğudan batıya herkesin itaatinden bahsediyorsun, Ketboğa Noyan’a ne oldu? Nasıl dümura uğradı?*” şeklinde muhatabı alaya alınarak iddiası çürütülür. Yine Sultan Kutuz’un öldürdüğü İlhanlı elçilerine atıfta bulunarak kendisinin elçileri sağ salim göndererek lütufta bulunduğunu hatırlatmış, düşünmeye sevk etmiştir.⁵² Baybars’ın bu cevabından daha ilginç olanı ise İlhanlı elçisinin huzurunda iken sarf ettiği sözlerdir. Elçi, “*Abâkâ Han doğuya sefere çıktığında her yeri ele geçirdi. Kimse ona karşı gelemedi. Kim karşı çıktı ise öldü. Sen gökyüzüne de çıksan, yerin dibine de girsen kurtulamazsın, tek kurtuluş barış yapmandır*” şeklinde tehditkâr bir şekilde konuşmuştur. Yine Baybars’a hitaben “*Sen Sivas’ta satılmış bir memlûksiün. Nasıl oluyor da yeryüzünün hükümdarlarına karşı geliyorsun?*” diyerek aşağılayıcı sözler sarf etmiştir. Bu sözlere “*Abâkâ merhamete gelip önce kendine bir baksın. Elinde bulundurduğu (hâkimiyetindeki) Irak, Anadolu, Musul, Diyarbakır ve Hicaz’dan er ya da geç çıkacak. Abâkâ’nın kurtuluşu kendisinin ve askerlerinin kamına bağlıdır*” şeklinde elçiye misliyle tehdit içerikli bir mesaj verildiği kaynaklarda yer almıştır.⁵³

Mektubun analizine gelince, Abâkâ adına yazılan mektupta geçen ‘*tek kurtuluş sulh yapmaktır*’ şeklindeki ifadeler gerçekten bir barış isteği midir? Yoksa bir tehdit midir? Bu sorunun cevabı Abâkâ’nın barış yapmaktaki amacının aslında Baybars’ın kendisine tâbi olmasından başka bir şey değildir. Açıkçası aksine davranırsa tehdit edilmektedir.⁵⁴ Yine Kutuz ile Baybars’ın İlhanlı elçilerine farklı muamelede bulunmasına baktığımızda Kutuz, aynı tehdit ve hakaret içeren mektup sonrası elçileri öldürürken Baybars, son derece nazik bir şekilde muamele etmiş, hatta huzurunda aşağılayıcı ifadelerde bulunan elçileri ağırlayıp sağ salim ülkelelerine dönmelerini sağlamıştır. Kutuz’un muamelesini Hülâgû’ya karşı dağınık Mısır ve Suriye ordularını tek çatı altında birleştirip savaşacak cesareti kendilerinde toplamaları için bir teşci unsuru olarak değerlendirmek mümkündür. Diğer taraftan Baybars döneminde siyasi yapısı oturmuş artık kendine güvenen bir devletin

⁵² Baybars adına yazılan mektup için bkz. Aynî, *a.g.e.*, s. 199.

⁵³ Yünini, *a.g.e.*, s. 424; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 139-140; Aynî, *a.g.e.*, s. 199-200; Makrizî, *Sülûk*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 55-56. Ayrıca söz konusu diyalogun İngilizce ve Türkçe versiyonları için bkz. Amitai-Preiss, *a.g.e.*, s.121; Kanat, “Baybars Zamanı”, s. 39-40.

⁵⁴ Broadbridge, *a.g.t.*, s. 50-51.

varlığı söz konusudur. Dolayısıyla kadim kurumlarla devletini güçlendirmiş, varlık mücadelesini geride bırakmış, Türk-İslâm dünyasının hamiliğine soyunmuş ve gelişmeleri soğukkanlı ele alma becerisine sahip bir devlet anlayışı karşımızdadır.

Abâkâ bir taraftan Baybars ile diplomatik ilişkilere girerken diğer taraftan da Suriye'deki Haçlılar ile ittifak yapmaktadır. Yine Papalık ve Batı Avrupa devletleri ile geliştirdiği diplomatik faaliyetler ile Memlûklere karşı işbirliği teklif etmektedir. Ancak bu girişimler hep sonuçsuz kalmıştır.⁵⁵ Ayrıca bu dönemde Altın Orda ve Çağatay Hanlığı ile de mücadelesi devam etmektedir.⁵⁶ Hülâgû döneminde olduğu gibi Abâkâ döneminde de bu durum aslında değişmez bir İlhanlı dış politikasıdır. Ayrıca bu gelişmelerin yanında Baybars ile barış yapılması yönündeki yakınlaşmalar diplomatik gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Önce Bizans imparatoru daha sonra Ermeni Kralı son olarak İlhanlı Anadolu idarecilerinin arabulucu girişimleri söz konusudur.

Sultan Baybars Suriye sahillerindeki Haçlılar ile yaptığı antlaşmalara bir yenisini daha eklemiş, Antartus ve Merkab kale sakinleriyle on yıllık bir antlaşma yapmıştır. Yine 1271 Mayıs ayında Trablus hâkimi ile de benzer bir antlaşma imzalamıştır. Böylece Suriye sahilleri dışında iç kesimlerde Haçlılar idaresinde bir yer kalmamıştır. Önemli Haçlı merkezlerinden Kıbrıs'a yapılan bir Memlûk çıkarılması hüsrana neticelense de Moğol ve Ermeni meselelerine öncelik veren Sultan, Akkahlılarla on yıllık yeni bir antlaşma imzalar (21 Nisan 1272).⁵⁷ Baybars'ın Suriye'deki bu başarılı dış politikasına Anadolu'nun kayıtsız kalması mümkün değildir. İlhanlı Anadolu emirlerinden Samğâr ile Selçuklu devlet adamı Muineddin Süleyman Pervane, Abâkâ ile görüştükten bir yıl sonra 670/1272 yılında⁵⁸ Mecdüddin Devlet Han ile Saîd et-Tercüman'ı Sultan Baybars'a elçi olarak gönderirler.⁵⁹ Sultan, Anadolu'dan gelen elçileri 670 Şevval/1272 Mayıs ayında Dımaşk'ta kabul eder.⁶⁰ Elçiler Samğâr Noyan'ın selamını iletip Sultan ile haberleşemediğine dair üzüntüsünü naklederler. Daha sonra da Sultan'ın bu yönde bir girişimi olursa buna icabet edileceği hatta Abâkâ'ya bir elçi göndermesinin uygun olacağı

⁵⁵ Helal, *a.g.e.*, s. 278-281.

⁵⁶ Reşîdüddin, *a.g.e.*, s. 80-108; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 140-141

⁵⁷ Aktan, *a.g.m.*, s. 421.

⁵⁸ Yünîni, *a.g.e.*, s. 449; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 164.

⁵⁹ İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim (ö. 684/1285), *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir* (Nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1983, s. 34; Yünîni, *a.g.e.*, s. 551; Şerafüddin Yaltkaya, *Baybars Tarihi*, TTK. Yay., Ankara 2000, s. 5-6.

⁶⁰ İbn Abdüzzâhir, *a.g.e.*, s. 399-400; Yünîni, *a.g.e.*, s. 451; Şeşen, *a.g.e.*, s. 114; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXX, s. 123-124; Makrîzî, *a.g.e.*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 78.

şeklinde tavsiyede bulunurlar. Ayrıca Sultan'ın taleplerinin karşılanması için de çaba sarf edileceğine dair güvence verirler.⁶¹ Bunun yanında Sultan'ın daha önce Abâkâ'ya yazdığı mektubuna cevap mahiyetindeki mektubunu takdim ederler. Abâkâ, karşılıklı olarak barış yapılmasını ve bunun için de Sultan'ın bir elçilik heyeti göndermesini talep etmektedir. Sultan bu kez İlhanlı elçileriyle beraber kendi adına Emir-i Tayr Mübarizüddin et-Tûrî ile Emir Fahreddin el-Mukrî el-Hâcib'i aynı ay içinde gönderir.⁶² Elçiler Abâkâ ile Selçuklu devlet adamlarına Sultan Baybars adına sunulmak üzere gönderilen hediyelerle Sîs (Kozan) üzerinden Anadolu'ya geçerler. Sivas ile Köprü arasında kendilerini karşılayan Emir Samğar'a 9 yay ile 9 topuzdan oluşan hediyeleri sunarlar. Daha sonra da Pervane ile görüşerek kıymetli kumaşlardan oluşan hediyeleri takdim ederler. Pervane ile beraber önce Orda kentine giren daha sonra da Abâkâ'nın huzuruna çıkan heyet Sultan'ın hediyelerini kendisine takdim ederler. Hediyeler kirpi tüyü bir zırh ile bir miğfer, bir kılıç, bir yay, bir terkeş (sadak=ok mahfazası) ve 9 ok'tur. Heyetten Mübarizüddin et-Tûrî söz alıp Sultan'ın selamını ilettikten sonra Altın Orda hükümdarı Mengü Temür'ün elçilerinin Abâkâ'nın üzerine birlikte yürümeyi ısrarla dillendirdiklerini ifade edip “*Sultan'umuzun ve Mengü Temür'ün atları nereye giderse zafer onların oluyor*” diyerek Abâkâ'ya Memlûk-Altın Orda ittifakını dillendirir. Abâkâ, tehdit içeren bu sözlerden rahatsız olur ve oturumu terk eder. Atına binerek oradan ayrılır. Çok geçmeden de bir başka oturumda elçileri huzura alıp hil'at giydirir. Gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra da elçiler geri dönerler.⁶³

İbn Şeddâd ve Yûnînî söz konusu elçilik hakkında diğer kaynaklardan farklı olarak Samğar için bir ok Abâkâ için de bir zırhlı hediye götürdüklerine değinirler. Önce Konya'ya uğrayan heyet burada Cuma namazı kılarken halkın Sultan Baybars için dua ettiklerine tanık olurlar. Samğar'a mektubu sunup hediyesini verirler.⁶⁴ Daha sonra da Pervane'nin refakatinde Abâkâ'nın yanına giderler. Heyet Abâkâ'ya kısaca geliş hikâyelerini yani Samğar'ın aracı olduğunu ve bu vesile ile buraya geldiklerini ayrıca Baybars'ın barışı tek bir şart ile kabul ettiğini yani Abâkâ'nın Müslüman topraklardan el çekmesiyle bunun mümkün olabileceğini bildirirler. Ancak Abâkâ bunu ret ederek “*Bu mümkün değildir. En iyisi her iki tarafın*

⁶¹ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 34; Yaltkaya, *a.g.e.*, s. 6.

⁶² İbn Abdüzzâhir, *a.g.e.*, s. 399-400; Şeşen, *a.g.e.*, s. 114; İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 34-35; Yaltkaya, *a.g.e.*, s. 6-7. Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXX, s. 123-124; Makrîzî, *a.g.e.*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 78.

⁶³ İbn Abdüzzâhir, *a.g.e.*, s. 399-400; Şeşen, *a.g.e.*, s. 114; Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXX, s. 123-124; Süleyman Özbek, “Türkiye Seçukluları-Memluk Münasebetleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Mayıs 1999, s. 47.

⁶⁴ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 34-35; Yûnînî, *a.g.e.*, s. 451; Yaltkaya, *a.g.e.*, s. 7.

elinde bulundurduğu topraklar olduğu gibi kalsın” dediğini hatta hoş olmayan sözler sarf ettiğini nakledip elçilerin 15 Safer 671/11 Eylül 1272 Pazar günü Dımaşk’a döndüklerini yazarlar.⁶⁵

Kaynaklardan İbn Abdüzzâhir, Nüveyrî ve Makrîzî tarafından İlhanlı elçilerinin 671 Safer/1272 Eylül ayında Dımaşk’ta Baybars’ın huzuruna çıktıklarına dair⁶⁶ bilgiler sanki yeni bir elçilik teatisiymiş gibi görünmektedir. Oysa yukarıda değindiğimiz üzere İbn Şeddad ve Yünîni’ye göre Abâkâ ile görüşen Memlûk elçileri 15 Safer 671/11 Eylül 1272 Pazar günü Dımaşk’tadırlar.⁶⁷ Karşılaştırdığımızda Dımaşk’a gelen İlhanlı heyetinin muhtemelen Memlûk elçileriyle birlikte Dımaşk’a geldiğini ya da çok kısa aralıklarla önce Memlûk elçilerinin daha sonra da İlhanlı elçilerinin Dımaşk’ta bulunduğunu söylemek mümkündür. Kanaatimizce elçiler birlikte İlhanlı topraklarından Suriye’ye geçip Sultan Baybars tarafından Dımaşk’ta kabul edilmişlerdir. Kaldı ki, aşağıda değineceğimiz üzere daha Halep’te iken elçiler için vurulan nevbetler⁶⁸ de bu iddiamızı kuvvetlendirmektedir.

Yine İbn Abdüzzâhir, Nüveyrî ve Makrîzî elçilerin İlhanlı hükümdarı Abâkâ ve Anadolu Selçuklu sultanı adına Suriye’ye geldiklerini ve Sultan Baybars’ın emri ile tören yapılmaksızın Halep ve Hama nâibleri tarafından günde üç kez nevbet vurularak karşılandıklarını kaydederler. Dımaşk’ta Sultan’ın huzuruna çıkan elçiler Abâkâ’nın barış isteğini bunun için Emir Sungur el-Aşkar’ın aracılığı olmasını teklif ettiğini ifade ederler. Ayrıca Abâkâ’nın “*Sultan ya da nâibini sulh için katına çağıracağım*” belirtirler.⁶⁹ Baybars yine misli ile cevap vererek “*Abâkâ barış yapmak istiyorsa kendisi gelsin ya da kardeşlerinden birisini göndersin*” şeklinde mukabelede bulunur.⁷⁰ Ayrıca elçilerin Suriye topraklarında görüldüğü günlerde İlhanlı ordularının Fırat üzerindeki Rahbe ve Bîre (Birecik)’ye mütecaviz saldırıları söz konusudur.⁷¹ Elçiler

⁶⁵ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 34-35; Yünîni, *a.g.e.*, s. 451; Yaltkaya, *a.g.e.*, s. 7; Kanat, “Baybars Zamanı”, s. 41; Broadbridge, *a.g.t.*, s. 52-53.

⁶⁶ İbn Abdüzzâhir, *a.g.e.*, s. 404; Şeşen, *a.g.e.*, s. 116; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXX, s. 126; Makrîzî, *a.g.e.*, c. II (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 81.

⁶⁷ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 34-35; Yünîni, *a.g.e.*, s. 451; Yaltkaya, *a.g.e.*, s. 7.

⁶⁸ Nebbet, genellikle “askeri müzik takımının hükümdarın sarayı veya otağı önünde davul vurarak icra edilen ve hâkimiyet sembollerinden olan bir tür müzik”dir. Abdülkerim Özeydn, “Nebbet”, *DİA*, c. XXXIII, Ankara 2007, s. 38-41. Burada kaynaklarda “çük” ya da “çök” olarak geçen bu nevbet yüksek saygı anlamı ifade ettiği bir gerçektir. Broadbridge, *a.g.t.*, s. 54.

⁶⁹ İbn Abdüzzâhir, *a.g.e.*, s. 404; Şeşen, *a.g.e.*, s. 117; Makrîzî, *a.g.e.*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 81; Kanat, “Baybars Zamanı”, s. 42.

⁷⁰ Makrîzî, *a.g.e.*, c. II (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 81.

⁷¹ İbn Abdüzzâhir, *a.g.e.*, s. 404; Şeşen, *Sultan Baybars*, s. 116; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXX, s. 126; Makrîzî, *a.g.e.*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 81.

uğurlandıktan sonra da İlhanlı askerinin Bîre'yi kuşattığına dair haberler gelir.⁷² Görüldüğü üzere Abâkâ bir taraftan barış için elçi gönderirken diğer taraftan askerleri Suriye bölgesine saldırılarda bulunmaktadır.

Yine yukarıda olduğu gibi Memlûk kaynaklarına baktığımızda bir tarafta İbn Şeddad ve Yûnî'nin diğer tarafta İbn Abdüzzâhir, Nüveyrî ve Makrîzî'nin gelişmeleri iki farklı yönde ele aldıklarına dair bir izlenim söz konusudur. Ancak bilgileri disiplin altına aldığımızda birbirini tamamlamaktadır. Ayrıca bu elçilik girişiminin de sonuçsuz kaldığı bir gerçektir. Burada dikkat çeken husus hediye olarak gönderilen oklar Türk devlet geleneğinde tâbi devlet statüsünü çağrıştırmaktadır.⁷³ Baybars'ın Samğâr ve Pervane'ye gönderdiği oklar aslında Anadolu'nun Memlûk Türk Devleti'ne tâbi olması yönünde bir siyaset güdüldüğünün de işaretidir. Gerçekten de Baybars çok geçmeden Kayseri'ye kadar gelip Selçuklu tahtına oturacaktır.⁷⁴ Yine elçiler için nevbet vurdurulmasını Anadolu Selçuklu idarecilerinin elçilerinin heyette bulunduğunu göz önüne aldığımızda bu durum, Anadolu'nun Baybars'a tâbi siyasi bir statüde kabul edildiği ve bu yönde bir politika geliştirileceği izlenimi verildiğini hatta elçiler aracılığı ile Abâkâ'ya bir gözdağı olarak da değerlendirilmek mümkündür.

Sultan Baybars Çukurova bölgesine düzenlediği seferler ile Ermeniler üzerinde etkili yıpratıcı sonuçlar almıştır. Bölge yağma ve talan edilmiş başkent Sis/Kozan başta olmak üzere Mısır-Anadolu güzergâhı üzerinde ve aynı zamanda stratejik önemi haiz bölge askeri açıdan Memlûk aleyhine girişimde bulunamayacak şekilde tahrip edilmiştir.⁷⁵ Böyle askeri bir başarı sonrası Sultan Baybars'ın saltanatının sonlarına doğru İlhanlı hâkimiyetindeki Anadolu'da önemli siyasi gelişmeler yaşanır. Başta Pervane olmak üzere Anadolu Selçuklu devlet adamları Baybars'ı ısrarla Anadolu'ya davet ederler. Bu ısrarlı davete icabet eden Baybars, Memlûk ordusuyla Anadolu'ya doğru ilerlerken Maraş ili sınırlarında Elbistan ovasında İlhanlı ordusuyla karşılaşır. İlhanlı ordusunda Moğolların dışında vasalları Ermeni, Gürcü ve Anadolu Selçuklu askerleri de vardır. Baybars, 675/1275 yılında vuku bulan Elbistan Savaşı'ndan zaferle çıkar. Daha sonra ilerleyişini sür-

⁷² Makrîzî, *a.g.e.*, c. II (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 81-82.

⁷³ Süleyman Özbek-Erkan Göksu, "Türklerde Hakimiyet Alameti Olarak Ok-Yay ve Memlûk Devletinden Bir Örnek", *Žbornik Radova, Filozofski Fakultet Unverszitetu U Tuzli*, 32/9, Tuzla 2008, s. 327-332, 338, 340-341.

⁷⁴ Özbek, "Türkiye Selçukluları..", s. 53-57.

⁷⁵ Yiğit, *a.g.m.*, s. 180-183.

dürerek Kayseri’de Selçuklu tahtına oturur.⁷⁶ “İki kablenn (Mekke ve Kudüs) sahibi, doğunun ve batının sultanı, dünyanın ve dinin muzafferî el-Melikü’z-Zâhir” unvanıyla çevre vilayetlere fermanlar gönderilir. Fermanlarda ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli tedariklerin sağlanması emredilmektedir.⁷⁷ Ancak kendisini Anadolu’ya davet eden Selçuklu devlet adamları sözlerinde durmayınca on gün gibi çok kısa bir ikametten sonra olası bir İlhanlı saldırısını hesaba katarak tedbir amaçlı bölgeden ayrılır.⁷⁸ Diğer taraftan gelişmeler üzerine 675 Safer/1277 Temmuz ayında Tebriz’den harekete geçen Abâkâ ordusuyla geldiği Elbistan’da savaş meydanını gezer. Anadolu Selçuklu veziri Pervane’nin Memlûkler karşısında İlhanlı askerini yalnız bıraktığı kanaatine varır. Abâkâ küplere biner ve öfkesini bölge halkından çıkarır. Bölgeyi yağmalatmakla kalmaz dehşetengiz katliâmlar yapar. Ayrıca Abâkâ, intikam ateşiyle Memlûkler üzerine güz sonunda bir sefer düzenlemeye niyetlenir. Anadolu’yu hızlıca terk ederek ülkesine dönen Baybars’a elçi gönderir;

“Sizler birden bire hırsızlar gibi geldiniz ve karşımıza çıkmadan yine hırsızlar gibi haber vermeden çekip gittiniz. Eğer bizimle karşılaşmak ve savaşmak isterseniz erkek gibi meydana çıkın, kozumuzu paylaşalım. Sen savaşmaya gelmesen de bizim niyetimiz kesindir. Öfkemizin ateşi Suriye’ye ulaştığında yaş ve kuru ne varsa hepsi yanacaktır. Kadim olan Allah dünya memleketlerini Cengiz ve uruğuna bağışlamış, karşı gelenlerin önde gelenlerini bizim itaatimize sokmuştur. Her kim ki, talih erbabına karşı gelir ise bu onun talihsizliğine işarettir”,⁷⁹

şeklindeki tehditkâr mesajını iletir. Baybars Dımaşk’ta iken elçiyi karşılamış hatta Abâkâ’nın üzerlerine geldiğine dair haberlerin yayılması üzerine de savaş hazırlıklarına girişmiştir. Ancak Sultan, 28 Muharrem 676/1 Temmuz 1277 Perşembe günü vefat eder.⁸⁰ Özetle Sultan Baybars döneminde İlhanlı-Memlûk mücadelesi hız kazanmış sık sık Suriye bölgesine dönük İlhanlı saldırıları yaşanmıştır. Elbistan Savaşı’nın dışında büyük çaplı iki devletin kuvvetleri karşılaşmamıştır. Mücadele- nin ağırlık yönü diplomatik yönde seyretmiş ve daha çok soğuk savaşın ağır bastığı bir dönem olarak öne çıkmıştır.⁸¹

⁷⁶ Elbistan savaşı ve sonrasında Baybars’ın Kayseri’de tahta oturması için bkz. İbn Abdüzzâhir, *a.g.e.*, s. 453-471; Şeşen, *a.g.e.*, s. 129-133; İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 175-179; Yaltkaya, *a.g.e.*, s. 84-85; Yünîni, *a.g.e.*, s. 552-553; Baybars el-Mansûri, *Zübde*, s. 153-157; Reşidüddin, *a.g.e.*, 112-113; Aksarâyi, *a.g.e.*, s. 79-80; Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXX, s. 224-229; İbn Devâdâri, *a.g.e.*, c. VIII, s. 177-197.

⁷⁷ Aksarâyi, *a.g.e.*, s. 79-80.

⁷⁸ İbn Abdüzzâhir, *a.g.e.*, s. 470-471; Şeşen, *a.g.e.*, s. 132-133; İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 178-179; Yaltkaya, *a.g.e.*, s. 88-89; Yünîni, *a.g.e.*, s. 555-556; Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXX, s. 229; İbn Devâdâri, *a.g.e.*, c. VIII, s. 198.

⁷⁹ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 113-114; Kanat, “Baybars Zamanı”, s. 44-45.

⁸⁰ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 112-115; Şeşen, *a.g.e.*, s. 135-136; Baybars el-Mansûri, *Zübde*, s. 160-162; İbn Devâdâri, *a.g.e.*, c. VIII, s. 209; Nüveyri, *a.g.e.*, s. 233-234.

⁸¹ Kanat, “Baybars Zamanı”, s. 45.

3. Sultan Kalavun Dönemi Diplomatik İlişkiler

Memlûk Sultan'ı Kalavun (678-689/1279-1290) döneminde İlhanlı Hükümdarı Abâkâ ile ilişkiler Baybars döneminin devamı niteliğindedir. İlhanlılar Memlûk dâhili meselesini kendi çıkarlarına uygun olarak kullanmak istemişlerdir. Kalavun'un sultanlığına karşı çıkan Emir Şemseddin Sungur el-Aşkar'ın yardım isteğine olumlu bakan İlhanlılar bu durumu fırsat bilerek Suriye'nin kuzeyinde yağma ve talan girişimlerinde bulunmuşlar, ancak Emir Sungur sözünde durmayınca bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır.⁸² Sultan Kalavun bölgedeki Haçlılar ile iyi ilişkiler geliştirip Hospitalier Şövalyeleri ve Trablus Kontu ile Baybars döneminde yapılan antlaşmaları yenilemiştir.⁸³ Böylece arkadan gelecek muhtemel saldırıları diplomasi ile çözen Kalavun nihayet Suriye bölgesine ısrarla saldıran Abâkâ'nın Gürcü⁸⁴, Ermeni⁸⁵, Haçlı ve Moğollardan oluşan kardeşi Mengü Temür komutasındaki müttefik İlhanlı ordusunu Humus Savaşı'nda⁸⁶ hezimate uğratmıştır. Böylece Halep ve çevresini tamamen Memlûk topraklarına dâhil etmiştir. Çok geçmeden de bir ay içinde önce Abâkâ 20 Zilhicce 680/1 Nisan 1282 daha sonra da kardeşi Mengü Temür 16 Muharrem 681/26 Nisan 1282 tarihlerinde sırayla vefat ederler.⁸⁷ Gelişmeler sonrası Hülâgû'nun diğer oğlu Ahmed Teküdâr (681-682/1282-1284) tahta oturur. Ahmed Teküdâr Hülâgû ailesinden Müslüman olan ilk kişidir. Dolayısıyla başta diplomatik ilişkiler olmak üzere münâsebetler kısa süreliğine de olsa iyi yönde seyredecektir.⁸⁸

Sultan Kalavun'un Ahmed Teküdâr ile yaptığı diplomatik ilişkilere baktığımızda iki kez mektuplaştıkları görülür. Şüphesiz Ahmed Teküdâr'ın Müslüman olması diplomatik ilişkilerin temelinde önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Teküdâr adına 15 Cemaziyelevvel 681/22 Ağustos 1282 tarihinde Vâsıt şeh-

⁸² Makrîzî, *Sütlük*, c. I, s. 682.

⁸³ Aktan, *a.g.e.*, s. 424.

⁸⁴ Subaşı, *a.g.e.*, s. 127-129. Moğolların Kafkaslara gelmesiyle vasalı olan Gürcülerin İlhanlılarla ilişkileri için bkz. Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi Güney Kafkasya 1220-1346*, Kitabevi, İstanbul 2015.

⁸⁵ İlhanlı-Ermeni ilişkileri için bkz. Arif Demire, "İdari ve Mali Alanda Ermeni-Moğol Münasebetleri", *Çeşm-i Cihan: Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, s. 65-75.

⁸⁶ 14 Recep 680/30 Ekim 1281 tarihinde vuku bulan Humus Savaş hakkında bkz. *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 607-608; Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 124-125; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 242-244; İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Şihabüddin Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kesir (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, (Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1419/1998, c. XVII, s. 574-575; Makrîzî, *Sütlük*, c. I, s. 694-695; A. Mesut Ağır, "Sultan Kalavun Devri Memlûk-İlhanlı Münasebetleri II. Humus Savaşı H. 679/M. 1281", *Akademik Bakış*, S:15, Ekim 2008, s. 1-10.

⁸⁷ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 125-126.

⁸⁸ Cüneyt Kanat, "İlhanlı Hükümdarı Teküdâr'ın Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlûk Devleti'ndeki Yankıları", *Türklik Araştırmaları Dergisi*, S:12, (2002), s. 233-247.

rinde Teküdâr'ın otağında el-Fahr b. İsa el-Mûsulî hattı ile yazılmış bir mektup⁸⁹ Kahire'de Sultan'a sunulur. Karatay el-İzzî mektupla alakalı olarak mektubun unvanlı açık olarak mühürsüz bir biçimde geldiğini 13 kırmızı damganın bulunduğunu aktarır.⁹⁰ Heyette Sivas kadısı Kutbeddin Mahmud eş-Şirâzî başkanlığında Anadolu Selçuklu Sultan'ı Mesud'un Atabek'i Emir Bahâeddin ile Mardin veziri es-Sâhib Şemseddin Muhammed b. es-Sâhib Şerefüddin b. et-Tîtû bulunmaktadır.⁹¹ Memlûk kaynakları heyetin ülke topraklarında çok gizli bir şekilde seyahat ettikten sonra Kahire'ye geldiklerini ve geceleyin kaleye çıkarıldıklarından söz ederler.⁹² Kısaca çok gizli intikal ederek Kahire'ye gelen heyettekiler ilmiye sınıfına mensup İslâmi teamüllere vâkıf kadılarından seçilmiştir. Ayrıca mektup ortaçağ Türk-İslâm devletlerinin inşâ dîvanına uygun bir usul ve üslup ile kaleme alınmıştır. Reşîdüddin, Ahmed Teküdâr'ın Müslüman olmasını sağlayan ve devlete hâkim bir isim olan Şeyh Abdurrahman ile vezir Sahip Divan Şemseddin'in tavsiyeleri doğrultusunda heyetin belirlendiğinden söz eder.⁹³ Yine Teküdâr'ın, Abâkâ gibi Anadolu devlet adamlarını elçi olarak göndermesi dikkat çekicidir.

Ahmed Teküdâr adına kaleme alınan mektubun içeriğine baktığımızda besmele, hamdele (Allah'a hamd-ü senâ) ve salvele (Hz. Muhammed (a.s.)'a, ailesine ve yakınlarına dua) ile yani dönemin İslâmi diplomatik geleneğine uygun bir mektup yazılmıştır. Yine giriş kısmında Ahmed Teküdâr'ın Müslümanlığı övülmekte ve dindaş olduklarına işaret edilmektedir. Teküdâr genel olarak da şu hususları dilelendirmektedir. İlhanlı devlet adamlarının Suriye üzerine düzenlenmesini istediği askeri bir sefere Müslüman kanı dökülmemesi için mani olduğunu ancak savaş kararının gelecek cevaba göre alınacağını üstükapalı bir tehditle belirtir. Ayrıca Müs-

⁸⁹ Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, İbn Abdüzzâhir, Karatay el-İzzî, İbn Devâdârî ve Kalkaşendî tarafından mektubun tamamı verilirken diğer müellifler önemli hususlara değinerek yetinmişlerdir. İbn Abdüzzâhir, Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah (ö. 692/1293), *Teyrîfü'l-Eyyâm fi Sireti'l-Meliki'l-Mansûr*, (Tah. Murad Kamil-Muhammed Ali Behhâr), Kahire 1961, s. 8-16; Karatay el-İzzî, *a.g.e.*, s. 185-187; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 249-254; Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 65-68; Aksarâyî, *a.g.e.*, s.107; *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 610-611; Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, (ö.1286), *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (Çev. Şerafeddin Yaltkaya), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, s. 53-56; Vassaf, *a.g.e.*, s. 71-72; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 60; Makrîzî, *Sülûk*, c. II (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 157-158.

⁹⁰ Karatay el-İzzî, *a.g.e.*, s. 188.

⁹¹ İbn Abdüzzâhir, *Teyrîfü'l-Eyyâm*, s. 6-8; Karatay el-İzzî, *a.g.e.*, s. 187; Aksarâyî, *a.g.e.*, s.107; *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 610; Reşîdüddin, *a.g.e.*, s. 133; Vassaf, *a.g.e.*, s. 71; Baybars el-Mansûrî, *Şühde*, s. 219; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 249; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 60; Makrîzî, *Sülûk*, c. II (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 157-158; Erdem, İlhan, "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:20, Sayı:31, Ankara 2000, s. 18.

⁹² Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 60; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 157-158.

⁹³ Reşîdüddin, *a.g.e.*, s. 133. Kalkaşendî, Şeyh Abdurrahman'ın Teküdâr dönemi İlhanlı siyasetinde aktif bir rol oynadığından bahseder. Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 237.

lûman olmasının gereği olarak camiler inşa ettiğini, şerî kaidelerin uygulandığını, hac yollarının güvenliği başta olmak üzere tüccarın güvenli şekilde seyahat etmesi için yaptığı hizmetleri anlatır. İlhanlı-Memlûk mücadelesinin din farklılığından kaynaklandığını artık bunun ortadan kalkması gerektiğinden de bahseder. Dikkat çekici bir anekdot ise ülkesinde Memlûkler adına çalışan casuslar hakkındadır. Teküdâr sırf iyi ilişkilerin başlaması adına gelenegın aksine yakalanan casusları öldürmediğini ülkelerine sağ salım ülkesine iyiniyet göstergesi olarak gönderdiğini anlatır.⁹⁴

Modern araştırmacılarından P. M. Holt ve Adel Allouche bu mektuplar üzerinde incelemeler yaparak bazı tespitlerde bulunmuşlardır.⁹⁵ Adel Allouche, Kalkaşendî'nin inşâ dıvanı üzerine kaleme aldığı eserindeki diplomatik teamülleri göz önünde bulundurarak yaptığı analizler çerçevesinde bu mektuplaşmanın iyi niyet göstergesi olmadığını vurgular. Aslında bunun Kalavun'un itaati altına girmesini talep eden hatta bunu İslâmî kılıfa uygun yapılmış bir tehdit bir uyarı mektubu olduğu üzerinde durur.⁹⁶ Şüphesiz inşâ dıvanı üzerine kaleme alınan mektuplar kuru bilgi aktarımının dışında son derece ince mesajlar yüklü dönemin teamülleri çerçevesinde iç ve dış diplomasiyi konu alan metinlerdir. Söz konusu mektupla alakalı araştırmacı Adel Allouche, bunun 150 yıldır barış içeren bir mektup olduğu iddiasını ters yüz ederek bunun tehdit içeren bir mektup olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Allouche, Teküdâr'ın mektubunun uzun yıllar iyi niyet üzerine kaleme alınmış barış içerikli bir mektup olarak algılanmasına giden birçok faktör bulunduğuna da değinmiştir. Bu faktörleri de şöyle sıralamıştır. Dönemin diplomatik teamüllerinin gözden irak tutularak mektubun değerlendirilmesi, özellikle de bunların gizli anlamları üzerine ciddi bir çalışmanın yapılmamış olması, bu metnin 19. yüzyıldaki yanlış Avrupa tercümeleri ve muasır Memlûk ve İlhanlı tarihçilerinin rivayetlerinin tam olarak irdelenmemesi şeklinde özetler.

Kalkaşendî söz konusu mektubu İlhanlı-Memlûk yazışmalarına örnek bir yazışma olarak şekil ve muhtevasına uygun nakletmiştir. Bunun yanında muasır kaynaklar İbn Abdüzzâhir ile İbn Devâdârî, Ebü'l-Ferec ve Kalkaşendî'nin eser-

⁹⁴ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 60; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 611-612; Makrizî, *Sütlük*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 157-158; Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 67; Adel Allouche, "Tegüder'in Kalavun'a Ültimatomu", (Çev. Mustafa Uyar), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, 1 (2006), s. 245; Broadbridge, *a.g.l.*, s. 56-57.

⁹⁵ P. M. Holt, "The Ilhan Ahmad's Embassies to Qalawun: Two Contemporary Accounts", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 49(1986), s. 128-132; Allouche, *a.g.m.*, s. 243-254.

⁹⁶ Allouche, *a.g.m.*, s. 249-250.

lerinde verdikleri mektuplar aynıdır. Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî'nin *Târîhu Muhtasari'd-Düvel'i* Şerafeddin Yaltkaya tarafından dilimize çevrilmiş dolayısıyla mektubun da çevirisi yapılmıştır. Mektubun sonlarına doğru geçen bir paragrafın çevirisi şöyledir;

“Eğer; Allah Mısır sultanını âlemin iyileşmesi ve Adem oğullarının işlerini yoluna girmesi için çalışmağa muvaffak edecek olursa memleketlerin ve şehirlerin abadan olması (mamur olması) ve fitnenin bir daha başkaldırması ve kesici kılıçların kınlarına girmesi ve Müslimlerin boyunlarının zilletten kurtulması ve herkesin rahata ermesi hususlarında bize itaat eylemesi ve bizimle birleşmek kapılarını açması ve ihlas göstermesi gerekir”.⁹⁷

Aynı eserin Süryanice çevirisinde ise aynı metin şöyle tercüme edilmiştir;

“Allah'ın buyruğuna ve atamız Cengiz Han'ın bizler için yaptığı kanuna göre Moğol saltanatı bana geçmiş bulunmaktadır. Hak beni sulh tarafına davet etmiş olduğu için her insanın kendi memleketinde sulh ve sükûnet içinde yaşamasını, muharebelerin, kan dökmelerin ve esaretlerin yeryüzünden kalkmasını istiyorum. Siz de bu hususta aynı fikirde iseniz sulh ve itaat elini uzatınız. İsyan halinde devam ederseniz kanları dökülecek zavallı insanların hesabını Allah sizden soracaktır”.⁹⁸

Yine mektubun sonunda itaat edilmediği takdirde olacıklardan biz sorumlu değiliz, şeklinde çok açık bir tehdit söz konusudur. Bir başka husus, Teküdâr'ın Hristiyanları kayırıp onlara sahip çıkmasını⁹⁹ göz önüne almak yerinde olacaktır. Onun Müslümanlık kisvesi altında Kalavun'un tâbiliğine meşru bir zemin oluşturmak istediği yönünde bir kanaat oluşturmak da mümkündür. Ayrıca Sultan Kalavun'un adı geçmeden “*Mısır Sultani*” şeklinde geçiştirilirken Teküdâr'ın ismi sayfanın başında ve tek bir satırda tek başına geçmektedir. Dolayısıyla burada karşılıklı barış yapılacak bir devlet başkanından ziyade tâbiliği istenen muhatap bir devlet adamı söz konusudur. Ayrıca Teküdâr'ın, kurultayda İlhanlı devlet adamlarının Suriye üzerine sefer düzenlenmesi şeklindeki kararını engellediği ifadesini de aba altından sopa göstermesi şeklinde yorumlamak mümkündür. Dolayısıyla Kalavun'dan tâbiliğini istediği ve bunu mektubunda işlediği açıktır. Adel Allou-

⁹⁷ Ebü'l-Ferec, *a.g.e.*, s. 56.

⁹⁸ *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 610-611.

⁹⁹ Bar Hebraeus, Teküdâr'ın herkese merhamet nazarıyla baktığını özellikle de Hristiyan din adamlarına iltifat edip kiliseleri, bütün dini mekânları, rahipleri ülkenin her tarafında vergiden muaf tuttuğuna dair fermanlar yayınladığından söz eder. *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 611. Teküdâr'ın bu uygulaması İslam hukukundaki zimmi hukukundan kaynaklı bir uygulama mı yoksa ikiyüzlü bir politika takip ettiğinin bir işareti midir? Bunu kestirmek pek mümkün değildir.

che'nin tespitinin yersiz olmadığı onu haklı çıkaracak birçok emarenin mektupta mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

İlhanlı siyasetine baktığımızda İlhanlı devlet adamlarının Ahmed Teküdâr'ın hükümdarlığına ve Müslümanlığına karşı geldikleri bir gerçektir. Bu konuda Teküdâr adına gelen mektubun mühürsüz 13 kırmızı damga/tamga ile damgalandığı şeklindeki bilgiler de destekler.¹⁰⁰ Kısaca seleflerinin aksine hükümdarlığı Büyük Moğol Han'ı tarafından onaylanmadığı gibi İlhanlı hanedanı da hükümdarlığına sıcak bakmamıştır.¹⁰¹ Ayrıca Teküdâr'ın tahta çıkması kadar hükümdarlık dönemi de sıkıntılı bir süreçtir. Zaten kısa bir süre sonra tahtı Argûn tarafından da gasp edilecektir.¹⁰² Teküdâr bu sıkıntılı dönemde Kahire'ye elçilik heyeti göndermiş, dolayısıyla bu mektuplaşmalar uzun süredir çaba sarf edilen ancak bir türlü tesis edilemeyen iki devlet arasındaki barış görüşmeleri için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Sonuçta da Teküdâr iki Müslüman devlet arasında yakınlaşma tesis edilecek politika ile aslında iç politikayı da şekillendirme amacını güttüğünü söylemek mümkündür.

Kalavun 1 Ramazan 681/3 Aralık 1282 tarihli Nasıruddin Şâfi b. Ali b. Abbas tarafından kaleme alınan cevap mektubu¹⁰³ ile Teküdâr'a mukabelede bulunur. Elçiler gizlice geldikleri gibi yine gizlice 2 Ramazan/4 Aralık Cumartesi günü gecesi Kahire'yi terk ederler. 6 Şevval/28 Aralık'ta Halep'e ulaşan elçiler daha sonra ülkelerine giriş yaparlar.¹⁰⁴ Hülâgû'nun gönderdiği ilk elçilik heyetinden sonra ilk kez başkent Kahire'ye uzun bir aradan sonra İlhanlı elçisi gelmekte ve son derece gizlilik içinde hareket etmektedir. Bu gelişme İlhanlı-Memlûk ilişkilerinin seyrini ve seviyesini göstermesi açısından önemlidir.

Kalavun cevap mektubunda Teküdâr'ın adını açıkça zikrettiği gibi kendi adı gibi Teküdâr'ın adını da tek bir satırda yazdırmıştır.¹⁰⁵ Mektup, Teküdâr'ın dile getirdiği hususlara ve elçilerin şifahen söylediği sözlere tek tek cevap niteliği taşımak-

¹⁰⁰ Karatay el-İzzî, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁰¹ Bar Hebraeus, Teküdâr'ın halefi Argûn tarafından ülke geneline gönderdiğine dair bahsettiği yarığda şunlar geçmektedir: "Ahmed atalarımızın kanunlarından ayırıldığı ve atalarımızın tanımadığı İslamiyet'e tâbi olduğu için bütün şehzadeler anlaşarak onu tahttan indirdiler ve büyük atamız olan han tarafından muhakeme edilmek üzere onun yanına gönderdiler. Beni de Ceyhun'dan Frengistan'a kadar uzanan saltanatın tahtına oturtular." *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s.618-619

¹⁰² Residüddin, *a.g.e.*, s. 128-132.

¹⁰³ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, s. 10-16; Karatay el-İzzî, *a.g.e.*, s. 188-189; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 254-260; Kalkaşendi, *a.g.e.*, c. VII, s. 237-242; Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *a.g.e.*, s. 56-59.

¹⁰⁴ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 60; Makrîzî, *Sütlük*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 162.

¹⁰⁵ Kalkaşendi, *a.g.e.*, c. VII, s. 237.

tadır. Bu bağlamda Teküdâr'ın atalarının dininden ayrılarak Müslüman olması sevinçle karşılanmış ve kendilerini daha önceden Müslüman kılan Allah'a şükredererek bu hususta üstün oldukları vurgulanmıştır. Müslüman olmasının İslâmiyet'e bir şey kazandırmasından öte kendisine kazandırdığı hidayetten dolayı şükretmesi hatırlatılmıştır. Yine Teküdâr'ın halkı için yaptıklarını sıralamasını alaya alıp zaten adil ve sorumluluk sahibi her sultanın yapması gereken sıradan meziyetler şeklinde geçiştirilmiştir. Karşılıklı ilişkilerle ilgili olarak kurultayda İlhanlı devlet adamlarının Suriye üzerine sefer düzenlenmesi yönündeki ısrarının Teküdâr tarafından engellenmesi takdir edilmiş, barışın yapılabilmesi için karşılıklı sorumluluklar hatırlatılmıştır. Yine İlhanlıların Memlûk topraklarına yaptığı baskınlar, katliamlar dillendirilmiş bunun yanında barış taraftarı oldukları da açıkça ifade edilmiştir. Ancak bunun sonraki bir tarihte detaylı olarak ele alınması önerilmiştir. Bunun nedeni olarak İlhanlıların daha önce Anadolu'da yaptıkları mezalimler hatırlatılmıştır. Diğer bir husus ise mektupta geçen bir ayetin (İsra:15) yersiz kullanılmasına yapılan vurgudur. Teküdâr bu konuda eleştirilmiştir.¹⁰⁶ Son olarak Kalavun, barışa yanaşmadığı takdirde savaşla tehdit eden Teküdâr'a “*Allah zaferi kime takdir ederse zaferi ona verecektir*” şeklinde kadere atıfta bulunmuş ve son İlhanlı-Memlûk savaşlarına işaret ederek Humus yenilgisi hatırlatılmıştır. Son olarak Kalavun, karşılıklı barış görüşmeleri için Teküdâr'ın Müslüman olmasını sağlayan Şeyhu'l-İslâm Kıdvetü'l-Arifin Kemaleddin Abdurrahman'ın gönderilmesini talep etmiştir.¹⁰⁷

Teküdâr, Kalavun'un isteğine olumlu cevap vererek barış görüşmelerinin yapılması için Şeyh Abdurrahman başkanlığında Emir Samdâğû ile Mardin veziri et-Tîti'nin de aralarında bulunduğu ikinci İlhanlı elçilik heyetini Aladağ¹⁰⁸'dan

¹⁰⁶ Teküdâr'ın yazdığı mektupta barışı kasteden ayetin (İsra:15) yanlış kullanıldığını hatırlatması dikkat çekicidir. Kalavun 1 Ramazan 681/3 Aralık 1282 tarihli cevap mektubunda ayetin “*dostane ve sulha yönelik*” niyetler anlamına gelmediğini söylemektedir. Ayrıca Kalavun, Teküdâr için “*ayetin önemini kavrayaydı mesajına koymadan önce iki defa düşündürdü*” diyerek de uyarır. Mektupta ele alınan bu hususun analizi için bkz. Allouche, “*Tegüder'in Kalavun'a Ültimatomu*”, s. 246-247.

¹⁰⁷ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 256, 263; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 66; Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VII, s. 239. Şeyh Abdurrahman, son Abbasi halifesi Musta'sım'ın hizmetinde iken Moğollara esir düşmüş daha sonra da Abâka ve Teküdâr'ın hizmetine İzzeddin Aybek el-Musulî aracılığıyla girmiştir. Simya ilmine vakıf birisi olarak devlet ricalinin ve başta Teküdâr'ın annesi olmak üzere hatunlar nezdinde kabul görerek yükselme imkânı bulan Şeyh Abdurrahman, Ahmed Teküdâr'ın çocukluğundan beri birlikte olduğu önemli bir simadır. Hatta Müslüman olmasında rol oynadığı rivayet edilir. Teküdâr'ın hükümdar olmasıyla da devlette söz sahibi birisi olmuştur. Hatta Kalavun ile yapılan elçilik görüşmelerin kendi gayretleri sonucu vuku bulmuştur. İbn Devâdârî, Kalavun'un huzuruna gelen elçilerden Kadı Kutbeddin'in söz konusu barış maddelerini Şeyh Abdurrahman olmadan yapamayacağını söylemesi üzerine Kalavun kendisinin gelmesini söylemiştir. Yûnîni, *Ẓeyl*, s. 817; *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s.618; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 262- 263; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 67-68.

¹⁰⁸ İlhanlı hükümdarlarının yazlık merkezlerinden olan ve bugün adı *Ala Dağ* adını taşıyan bu yer

gönderir.¹⁰⁹ Heyet, İlhanlı topraklarını geride bırakarak Bîre (Birecik)'ye geldiklerinde Halep emirlerinden Cemaleddin Akkuş el-Fârisî tarafından karşılanır. Geceleri yolculuk yaparak ilerleyen heyet 12 Zilhicce 682/2 Mart 1284 Salı gecesi Dımaşk'a ulaşır.¹¹⁰ Günlük gideri bin dirhemi bulan Şeyh Abdurrahman sultanlar için kullanılan çetr¹¹¹ yani saltanat şemsiyesi ile dolaşmakta olağanüstü bir şekilde ağırlandı. Dımaşk'ta kalede uzun bir süre ikamet eden heyet için, Kalavun'un buraya gelmesinin ardından 12 Cemaziyelahir 683/26 Ağustos 1284 Cumartesi akşamı görkemli bir kabul merasimi düzenlenir. Özel olarak döşenmiş atlaslarla süslü salonda tören kıyafetlerini giyen bin beş yüz memlûk törende hazır bulunur. Salonu aydınlatan bin beş yüz şamdan eşliğinde Şeyh Abdurrahman ve beraberindekiler Sultan'ın huzuruna çıkarlar.¹¹² Heyet, Teküdâr'ın ikinci kez gönderdiği mektubunu¹¹³ Kalavun'a takdim eder. Mektup üç ana mesaj taşımaktadır. Kalavun'un isteği doğrultusunda Şeyh Abdurrahman'ın gönderildiği, İlhanlı şehzadelerinin birlik içinde hareket ederek Memlûk düşmanlığı üzerinde bir siyaset güttükleri dolayısıyla iki devlet arasında akdedilecek barış ve işbirliğinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Bu kez mektupta *itaat* yerine *sulh* ve *ittifak* yani barış ve işbirliğinden söz edilmesi dikkat çekicidir.¹¹⁴ Burada dikkat çeken bir diğer husus birinci mektupta olduğu gibi İlhanlı hanedanının Memlûk düşmanlığı yine tekrarlanmaktadır.

Heyet üçüncü kez huzuruna çıktığı Sultan tarafından kendilerine Teküdâr'ın öldüğü¹¹⁵ ve onun yerine Argûn'un İlhanlı tahtına oturduğuna dair İlhanlı top-

Van'ın kuzeyinde yer alır. Osman G. Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009, s. 153, n. 300; Bayram Arif Köse, a.g.m., s. 492-493.

¹⁰⁹ *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 611; Reşidüddin, a.g.e., s. 136.

¹¹⁰ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, s. 49; *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 611-612; İbn Devâdârî, a.g.e., c. VIII, s. 261; Nüveyrî, a.g.e., c. XXXI, s. 66.

¹¹¹ Hükümdarlık alâmeti olan çetr sadece sultanlar için taşınır. Çetr için bkz. Aydın Taneri, "Çetr", *DİA*, c. VIII, Ankara 1993, s. 293-294.

¹¹² Yünîni, a.g.e., s. 813; Nüveyrî, a.g.e., c. XXXI, s. 67; İbn Devâdârî, a.g.e., c. VIII, s. 265; Makrizî, *Sülûk*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 184.

¹¹³ Teküdâr'ın ikinci kez gönderdiği mektubun Arapça nüshası Aynî tarafından verilirken diğer müellifler mektuptan alıntılar yaparak zikrederler. Tebriz'de 682 yılı Rabiulevvel/1283 yılı Temmuz ayı başlarında yazılan mektup için bkz. Aynî, a.g.e., s. 311-312.

¹¹⁴ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, s. 70-71; Aynî, a.g.e., s. 312; Allouche, a.g.m., s. 252; Broadbridge, a.g.t., s. 63.

115 Ahmed Teküdâr İlhanlı taht mücadelesinde kardeşi Kongartay'ı öldürmesi üzerine harekete geçen Abâkâ'nın oğlu Argûn'a karşı mücadelesini kaybetmiş ve 26 Cemaziyelvel 683 / 10 Ağustos 1284 Perşembe gecesi öldürülmüştür. Reşidüddin, *Camîu't-Tevârih*, s. 148; Yünîni, *Zeyl*, s. 816; İbn Devâdârî, a.g.e., c. VIII, s. 263-264.

raklarında yaşanan gelişmeleri bildirir.¹¹⁶ Gelişmeler üzerine elçiler Dimaşk'ta kale odalarından birinde zorunlu ikamete tabi tutulurlar. Şeyh Abdurrahman, Yünîni'nin verdiği bilgiye göre 28 Ramazan 683/8 Aralık 1284 günü tutuklu kaldığı yerde vefat ederken Şemseddin Muhammed et-Tîti Mısır'a Kal'atü'l-Cebel'e nakledilerek burada hapsedilir.¹¹⁷ Bar Hebraeus, Makrîzî'nin aksine Şeyh Abdurrahman'ın Teküdâr'ın ölümü sonrası serbest bırakılarak Dimaşk camilerinden birinde maaş karşılığında görevlendirildiğinden söz eder.¹¹⁸

Şüphesiz elçilerin niçin tutuklandığı ya da nasıl öldükleri konusunda kaynaklar suskundur. Açıkçası kaynaklara baktığımızda iki hususun tam olarak açıklığa kavuşmadığı görülür. Birincisi İlhanlı elçilerinin yaklaşık altı ay boyunca (12 Zilhicce 682 - 12 Cemaziyelahir 683/2 Mart-26 Ağustos 1284 arası) Dimaşk'ta bekletilmelerinin sebebi ve son İlhanlı elçilik heyetine başkanlık eden Şeyh Abdurrahman'ın Dimaşk'ta tutuklandıktan sonraki gizemli ölümü. Bu iki sorunun cevabı tam olarak karşılanmamaktadır. Kanaatimizce elçilerin altı ay bekletilmesinin sebebi İlhanlı başkentinde yaşanan iç çekişmelerdir. İkinci elçilik heyetinin Aladağ'dan yola çıkmasının hemen ardından başlayan bu iç çekişmeler¹¹⁹ Teküdâr'ın İlhanlı taht mücadelesinde kardeşi Kongartay'ı 26 Cemaziyevvel 683 / 10 Ağustos 1284 tarihinde öldürtmesiyle ayyuka çıkmıştır. Bu tarih Dimaşk'ta elçilerin Kalavun'un huzuruna çıktıkları 12 Cemaziyelahir/26 Ağustos'tan 15 gün öncesidir.¹²⁰ Dolayısıyla gelişmeleri yakından takip eden Kalavun'un gidişata göre meseleyi ele almayı daha doğrusu zamana bırakmayı tercih etmiş olduğuna dair bir kanaat mantıklı görünmektedir.¹²¹

¹¹⁶ Yünîni, *a.g.e.*, s. 816; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 67; İbn Devâdârî, *a.g.m.*, c. VIII, s. 265; Makrîzî, *Sütlük*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 184.

¹¹⁷ Yünîni, *Zeyl*, s. 817; Makrîzî, *Sütlük*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 184. Şeyh Abdurrahman hakkında Reşîdüddin Dimaşk'ta ölene kadar hapsedildiğinden bahsederken Dimaşk'a gidişini ve biyografisini detaylı olarak anlatan Bar Hebraeus ise önce hakkında haber alınmadığından, daha sonra Teküdâr'ın ölümünün kesinleşmesi üzerine Dimaşk'ta bir camide görevlendirildiğini son olarak da maiyetiyle beraber Safed kalesine gönderilerek burada hapsedildiğinden söz eder. Reşîdüddin, *a.g.e.*, s. 136; *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 613, 618-619.

¹¹⁸ *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 618.

¹¹⁹ Reşîdüddin, Şeyh Abdurrahman başkanlığındaki heyetin Mısır'a doğru Aladağ'dan yola çıktıktan hemen sonra İlhanlı hanedanından Kongurtay'ın Argûn ile anlaşıp Teküdâr'ı tahttan indireceklerine dair bilgilerin ulaştığını haber verir. Reşîdüddin, *a.g.e.*, s. 136.

¹²⁰ Reşîdüddin, *a.g.e.*, s. 148; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 263-264.

¹²¹ Ahmed Teküdâr'ın ne hükümdarlığı ne de müslümanlığı İlhanlı hanedanı tarafından kabul görmemiştir. Bunun yanında Teküdâr'ın selefleri ve halefi Argûn için büyük handan yarlıgı gelirken Teküdâr hakkında böyle bir yarlıgdan bahsedilmez. Oysa söz konusu yarlıglar hakkında detaylı olarak bahseden Reşîdüddin'in Teküdâr için bahsetmemesi dikkat çekicidir.

Şeyh Abdurrahman'ın gizemli ölümüyle alakalı olarak şunları söylemek mümkündür. Makrîzî'nin verdiği bilgiye göre Şeyh 28 Ramazan 683/8 Aralık 1284 günü tutuklu kaldığı yerde vefat eder.¹²² Açıkçası Şeyh öldü mü öldürüldü mü ya da Dimaşk'ta bir camiide görevlendirildi mi? Ancak Şeyh Abdurrahman'ın Memlûk topraklarındaki tavırları ve sultanlara özel çetir ile dolaşması dikkat çekicidir. Kaldı ki bu topraklarda sultanın dışında kimse çetir ile dolaşamaz. Yine Bar Hebraeus'un verdiği bilgilere göre elçi olarak seyahati sırasında sınırları zorlayan istekleri¹²³ ve gösteriş meraklısı kibirli tavırlarının Memlûk devlet adamlarını kızdırmış olduğu açıktır. Dimaşk'ta kale odalarından birine konulmadan önce üzerinde taşıdığı yüz bin dirhem değerinde inci ve yakuttan yapılmış tesbihi ve diğer kıymetli eşyaları elinden alınmıştır.¹²⁴ Açıkçası Şeyh'in barış müzakereleri için gelen bir diplomattan ziyade eyalet idaresine atanan bir hanedan üyesi tavırları sonunu getiren emareler olmalıdır. Bu konuda açıkça öldürüldüğünü yazan çağdaş müelliflerden Karatay el-İzzî, Şeyh Abdurrahman'ın Kalavun'un emri ile Emir Toruntay tarafından zehirli bir sıvı içtirilerek öldürüldüğünü yazar.¹²⁵ Yine Teküdâr'ın Müslüman olmasında etkili olan ve devlette sözü geçen Şeyh Abdurrahman'ın ülkesine döndüğünde Teküdâr'ın âkıbetiyle karşılaşacağı da ihtimal dâhilindedir. Teküdâr'ın ölümü üzerine Şeyh'in ortadan kaldırılmasının İlhanlı cephesinden bir tepki ile karşılanmayacağından emin olduğu için böyle bir adım atılmış olabilir. Hatta iki devlet arasında sorun olacağı ihtimaline karşılık tedbir olarak ortadan kaldırıldığını da söylemek mümkündür. Bu durumu destekleyen önemli bir tesadüf de Teküdâr döneminin önemli iki isminden diğeri Sahip Divan Şemseddin'in¹²⁶ Şeyh Abdurrahman ile yakın tarihlerde ölmüş olmalarıdır. Şeyh

¹²² Makrîzî, *Sülûk*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 184.

¹²³ Şeyh Abdurrahman Suriye'ye gitmek üzere hazırlanırken İlhanlı hazinesinden büyük meblağda para, göz kamaştırıcı inciler, altınlar, gümüşler, giysiler, altın sırmalı elbiseler alır. Tebriz'e gelerek burada kuyumcuları, terzileri toplayıp en ince detayına varıncaya kadar hazırlık yapar. Bağdat'tan getirttiği 10 bin altın Mardin'e beraberinde götürür. Burada Kalavun'un kendisini beklediğine dair haber getiren elçisine "Gelmeğe hazırım. Ülkenize geldiğimde izzet-i ikram ile huzurunuzda getirmelerini, geceleyin götürmemelerini ve önceki elçilere yapılan muamelenin bir benzerinin yapılmaması" şeklindeki isteğine "Siz büyük adamsınız, sizin mekiiniz öncekilerden daha büyük, emin olunuz" şeklinde teskin edilir. Seyahat için güvenlik tedbirlerinin alındığına kanaat getiren Şeyh, kendisini karşılayan Memlûk emirinin elini öpmesini ve saygı göstermesini beklerken emir atından dahi inmez hatta maiyetindeki İlhanlı askerlerine ihtiyaç kalmadığını geri dönmelerini söyler. Ayrıca yüksek sesle kendisine hitap eder. Bundan sonra da gece dinlenip gündüz seyahat etmek isteyen Şeyh'in dinlenmesine dahi fırsat verilmeden o gece zorla intikal ettirilerek Halep'e ulaşırlar. Ayrıca Dimaşk'a kadar gündüzleri istirahat geceleri yolculuk yaparak seyahat etmişlerdir. *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 611-613.

¹²⁴ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 67; Ibn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 265; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 184.

¹²⁵ Karatay el-İzzî, *a.g.e.*, s. 190.

¹²⁶ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 133.

Abdurrahman'ın Dimaşk'ta ölüm tarihi Makrîzî'ye göre 28 Ramazan 683/8 Aralık 1284'tür. Meşhur tarihçi Cüveynî'nin kardeşi olan Sahip Divan Şemseddin de Argûn'un babası Abâkâ'yı zehirlediği gerekçesiyle başlayan muhakeme sonucunda 4 Şaban 683/16 Ekim 1284 Pazartesi günü idam edilmiştir.¹²⁷ Sonuç olarak Teküdâr'ın İlhanlı taht mücadelesini kaybetmesiyle dönemindeki devlet adamları da ortadan kaldırılmıştır. Böylece ilk kez iki devlet arasındaki yakınlaşma adına atılan adımlar İlhanlı iç siyasetinde yaşanan gelişmelerden dolayı akâmete uğramıştır.

Ahmed Teküdâr dönemindeki mektuplaşmalar sonrası İlhanlı-Memlûk diplomatik ilişkileri uzun bir süre sessizliğe gömülür. Abâkâ'nın ölümünden Gâzân'ın iktidarı ele geçirmesine değin İlhanlı iç siyasetindeki taht kavgaları ve devlet adamları arasında sürekli çekişmeler söz konusudur. Ahmed Teküdâr'ın tahta oturması ile başlayan iç siyasetteki istikrarsızlık Gâzân'ın tahtı ele geçirmesine değin sürmüştür. Bu dönem önce hükümdarlığı boyunca devlet işlerinden uzak Budist rahiplere yakın bir yaşam süren¹²⁸ Argûn (683-690/1284-1291) daha sonra da kendini saraya kapatıp kadınlara, oğlanlara ve içkili sofralara düşkünlüğü¹²⁹ ile öne çıkan kardeşi Geyhâtû (690-694/1291-1295) devlet işleriyle ilgilenmeyen müsrif İlhanlı hükümdarlarıdır.¹³⁰ Bunun yanında Gâzân'ın ilk dönemine değin eksik olmayan iç isyanlar¹³¹ devleti her açıdan olumsuz yönde etkilemiştir. Dâhili gelişmeler Memlûkler ile küçük çaplı sınır ihlalleri dışında yankı uyandıracak büyük savaşlar yaşanmamıştır.

Kalavun döneminde İlhanlı-Memlûk mücadelesi devam ederken İlhanlı cephesinde Teküdâr'dan sonra hükümdar olan Argûn Han'ın Batı ile yaptığı yoğun diplomatik ilişkiler dikkat çekmektedir. Memlûkler Sultan Kalavun önderliğinde bu dönemde Sayda ile Akka'dan Aslis'e kadar bölgedeki Haçlılarla antlaşmalar ya-

¹²⁷ *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s.616-617; Aksarâyî, *a.g.e.*, s. 110; Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 152-155.

¹²⁸ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 170-173. Bar Hebraeus, Argûn'un devlet işlerini Yahudi veziri Sa'düddevl'e terk ederek devlette söz sahibi Yahudilerden bahseder. *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 636-637.

¹²⁹ Geyhâtû, devlet işlerini Sahip Divan Sadreddin-i Zencânî'ye terk ederek kendisi sarayda eğlenceli bir hayat sürmüştür. Dönemin çağdaşı müellifleri kendisini en sefih işlere adanmış Geyhâtû'nun üst düzey devlet adamlarının kızları, oğlanları ile yatıp kalktığını hatta yaptıklarını uluorta anlattığını ve bunlardan övgüyle söz ettiğini aktarırlar. Dört yıl boyunca zamanının çoğunu içki sofralarında geçirecek bu alışkanlıklarını sürdürdüğünden bahsederler. *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 640-641; Vassaf, *a.g.e.*, s. 152; Benâketî, [Penâketî], Fahrüddin Ebû Süleymân Dâvûd b. Muhammed (ö. 730/1329-30), *Târîh-i Benâketî*, (Yay. Ca'fer Şî'ar), Tahran 1348/1969, s. 448; Spuler, *a.g.e.*, s. 99-100; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 46.

¹³⁰ Abdülmenam, *a.g.e.*, s. 32.

¹³¹ Ahmed Teküdâr döneminde başlayan iç siyasetteki istikrarsızlık Argûn döneminde de çözülememiştir. Yine Geyhâtû dönemi ile Gâzân'ın ilk dönemine değin ardı sıra yaşanan iç isyanlar istikrarsızlıkların derinleşmiştir. Reşidüddin söz konusu iç çekişmeleri detaylı olarak ele alır. Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 133-254.

parak karşılıklı teminatlar almışlardır (3 Temmuz 1283). Yine sakinleri İlhanlılarla ittifak kurmuş olan Merkab kalesi uzun bir kuşatma sonrası düşmüştür (25 Mayıs 1285).¹³² Ayrıca İlhanlılara tâbi Çukurova Ermenileri ile 7 Haziran 1285 tarihinde yapılan antlaşma sonucunda da Memlûk hazinesi bölgeyi fethetmiş gibi ekonomik açıdan rahatlamıştır.¹³³ Kalavun'un bölgedeki başarılı diplomasisi üzerine çaresiz kalan İlhanlılar, Papalık ve Batı Avrupa devletleri ile Memlûklere karşı diplomatik girişimlerde bulunmuşlardır. Kısaca Memlûkler karşısında yaşanan hezimetler İlhanlıların umutlarını Batılı devletlerde aramalarına yol açmıştır. Karşılıklı bir dizi diplomasi trafiği söz konusudur. Argûn Han 684/1285, 686/1287, 689/1290 ve 690/1291 yıllarında toplam dört kez Batılı devletlerle mektuplaşır. İlk olarak 684/1285 yılında Papa IV. Honorise (1285-1287)'e mektup yazar. Mektubunda Moğol Kağanı Kubilay'ın Hıristiyanları himaye ettiğine dair emirlerinden bahsederek Hıristiyanlara olan yakınlığına dikkat çeker. Ayrıca ortak düşmanlarına karşı Mısır'a birlikte saldırmayı hatta yardım karşılığında Kudüs'ü Hıristiyanlara iade edeceği sözünü vererek umutlandırır. Amaçlarının da Mısır'ı almak şeklinde özetler.¹³⁴ Dikkat çekici diplomasi girişimlerinden birisi 686/1287 yılında yaşanır. Argûn adına Rabban Mar Sauna adlı bir rahip Papa IV. Honorise ile halefi IV. Nikolas (1288-1292), İngiltere Kralı I Edward (1272-1307) ve Fransa Kralı IV. Philippe (1285-1314)'yi ziyaret ederek aynı talebi iletmıştır. Muhatapları tarafından çok iyi karşılanan İlhanlı elçisinin getirdiği mektuplar umutlandırırsa da söz konusu devletler bu talebi değerlendirebilecek güce sahip değildirlir.¹³⁵ Bununla yetinmeyen Argûn bu kez Cenovalı Buscarello of Gisolf adlı İran'da yaşayan bir İtalyan'ı 688/1289 yılında Batıya elçi olarak gönderir. Yukarıda adı geçen muhatapları Suriye üzerine ortak askeri bir harekâtı dillendirir.¹³⁶ Batılı devletler kendi iç ve dış meseleleriyle uğraştığı bir dönemde gerçekleşen diplomatik girişimler Argûn için aslında son umuttur. Argûn bu kez de Andrew Zagan ve Sahadin adlı Hıristiyan iki Moğolu gönderir. Elçiler 690/1291 yılında görüşmeler yaparlar. Argûn'un ölümü üzerine bu sefaret de amacına ulaşmaz.¹³⁷ Öyle ki aynı günlerde İlhanlılar aleyhine önemli bir gelişme yaşanır. Haçlıların son sığınma merkezlerinden Akka Müslümanların eline geçer. Ancak şunu hatırlatmakta yarar var ki,

¹³² Aktan, *a.g.e.*, s. 425-427, 428.

¹³³ Yiğit, *a.g.m.*, s. 187-188.

¹³⁴ Helal, *a.g.e.*, s. 119; el-Fehmi, *a.g.e.*, s. 179; el-Harisât, Hınân Ahmed Mahmud, *es-Siyasetü'l-Hâriciyyetü li'd-Devleti'l-İlhâniyye*, Doktora Tezi, Câmîatiü Muta, Karak 2008, s. 135-136.

¹³⁵ Mahmud Saïd Umran, *el-Muğûl ve Evrubâ, Dâru'l-Ma'rîfetü'l-Câmi 'a, B. t. y. , s. 2254-257; el-Harisât, a.g.t.*, s. 137.

¹³⁶ Helal, *a.g.e.*, s. 284; Umran, *a.g.e.*, s. 125, 259-260.

¹³⁷ Helal, *a.g.e.*, s. 129; Umran, *a.g.e.*, s. 261; el-Harisât, *a.g.t.*, s. 141-143.

689/1290 yılında yaklaşık iki yüz Frenk'in Dicle üzerinden Musul'a buradan da Bağdat'a geçtikleri zikredilir. Amaçları burada Kızıldeniz üzerinden Mısır'a saldırılmak için savaş gemisi inşa etmektir. Frenklerden kara yoluyla da yediyüz kişinin daha geldiği kaydedilir.¹³⁸ Sonuçta Memlûklerin Suriye sahillerini Haçlılardan tamamen temizleme politikası sırasında sıklaşan İlhanlı-Batu diplomatik ilişkileri dikkat çekici bir mahiyet kazanmıştır.

Memlûk tarafında Kalavun'dan sonra 6 Zilkade 690/11 Kasım 1290 tarihinde tahta oturan oğlu Eşref Halil halifenin, kadıların, fakihlerin, hâfızların ve devlet ricâlinin de katıldığı kalabalık bir toplulukla 4 Zilkade 690/29 Ekim 1291 Pazartesi günü babası Kalavun'un vefat yıldönümü için türbesini ziyaret eder. Burada Kur'an hatimleri yapılır dualar edilir. Halife el-Hâkim Biemrillah Ebu'l-Abbas Ahmed (1262-1302) burada yaptığı vaaz sırasında Irak'ın alınmasına dair teşvik edici konuşmalar yapar.¹³⁹ Yine halife 29 Rabiulahir 691/20 Mart 1292 Cuma günü kalede yaptığı vaazda ve îrat ettiği hutbede cihat çağrısını tekrarlar. Vaazlar kısa sürede tesirini göstermiş önce Akka'nın fethi (18 Mayıs 1291) daha sonra da Haçlı kalıntılarının kutsal topraklardan tamamen temizlenmesi gibi önemli siyasi ve askeri gelişmeler yaşanmıştır.¹⁴⁰ Ermeniler elindeki Kal'atü'r-Rûm (=Rum Kalesi) da 33 günlük bir kuşatmanın ardından 11 Recep 691/28 Haziran 1292 Cumartesi günü ele geçirilerek adı *Kal'atü'l-Müslimîn* (=Müslümanların Kalesi) şeklinde değiştirilir.¹⁴¹ İlhanlılar yardım için bölgeye ulaştıklarında ise kale çoktan el değiştirmiştir.¹⁴² Bu gelişmelerden birkaç ay sonra Geyhâtû, Mısır'a elçi göndererek

¹³⁸ Helal, *a.g.e.*, s. 129.

¹³⁹ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 140; İbnü'l-Cezerî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. İbrahim b. Bekr el-Cezerî ed-Dimeşkî (ö. 739/1339), *Târîhu Havâdîsi'z-Zemân ve Enbâihü ve Vefeyâtü'l-Ekâbiri ve'l-Ayân min Ebnâihî = Târîhu'l-Cezerî*, I-III, (Thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî), Beyrut 1998/1419, c. I, s. 58; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, (Thk. M. Abdülkadir Atâ), s. 230.

¹⁴⁰ *Abû'l-Farac Târîhi*, c. II, s. 639-640; Baybars el-Mansûrî, Zübde, s. 278-282; a. mlf., *et-Tuhfe*, s. 126-126; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 308-310; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 124-127; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 766. Ebû'l-Fidâ'nın bizzat katıldığı ve gözlemlerini anlattığı Akka'nın zorlu kuşatmasında dönemin en ağır savaş aletleriyle karadan ve denizden kuşatılan Haçlılara karşı yoğun çarpışmalar yaşanmış, kuşatmada yüz arabanın çektiği bin tekerlekli mancınık kullanılmıştır. Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmadüddin İsmail b. Ali Ebû'l-Fidâ (ö. 732/1331), *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer = Târîhu Ebû'l-Fidâ* (Thk. Mahmûd Deyyub), I-II, Beyrut 1997/1417, c. II, 359-360; Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilat*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 212; Mustafa Kılıç, "Memlûk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/1-2010, s. 145.

¹⁴¹ *Abû'l-Farac Târîhi*, c. II, s.640; Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 180-181; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 153; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 288-289; Aynî, *a.g.e.*, s. 398; Yiğit, a.g.m., s. 189. Ayrıca Kal'atü'r-Rûm'un fethi için bkz. Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 362-363; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 323-334; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 143-144; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s.288-290.

¹⁴² Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 180-181. Baybars el-Mansûrî, İlhanlı askerinin yaklaşmakta olduğuna dair haberler üzerine 4 bin kişilik Memlûk birliği ile Fırat nehrini aştuklarını ancak kimse ile karşılaşmadıklarından

Memlûk Sultan'ı Eşref Halil'e Hülâgû'nun harap ettiği Halep'i başkent yapma düşüncesinde olduğunu eğer iade etmez ise Suriye'yi işgal edeceğini tehditkâr bir üslupla dillendirir.¹⁴³ Halep kalesini tamir ettirip üzerine adını yazdırır¹⁴⁴ Eşref Halil ise Geyhâtû'nun bu sert çıkışına aynı sertlikle cevap vererek Han'ın düşüncelerinin kendi düşünceleriyle aynı olduğunu Bağdat'ı İlhanlılardan geri alarak tekrar hilafet merkezi yapacağını ileri sürmüş, son olarak hangisinin amacına daha çabuk ulaşacağı konusunda muhatabına meydan okumuştur.¹⁴⁵ Yine Eşref Halil döneminde Çukurova bölgesine dönük seferler Ermenileri barış yapmaya zorlamıştır. Varılan antlaşma gereği Besni, Maraş ve Telhamdun kalelerinin teslimine razı olmuşlardır. Besni'ye nâib ve kadı atanmıştır.¹⁴⁶ Tüm bu siyasi ve askeri başarılarına rağmen Eşref Halil kişisel kaprislerine¹⁴⁷ engel olamamış gücendirdiği Memlûk emîrlerinin suikastına kurban gitmiştir. Tarih eşine az rastlanan seleflerini kıskandıran bu fatihin Memlûk iç siyasetindeki bir çekişmeden dolayı vahşi bir cinayete kurban gidişine tanıklık etmiştir.¹⁴⁸ Sonuçta Çukurova ve İlhanlı sınır

söz eder. Müellif daha sonra duyduğu haberde bölgeye Neytemiş adlı İlhanlı komutasında 10 bin İlhanlı askerinin bölgeye geldiği haber veren bilginin ulaştığı naklede: Baybars el-Mansûri, *Zübde*, s. 289.

¹⁴³ Makrîzî, *Sülûk*, (Thk. Mustafa Atâ), c. II, s. 242.

¹⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *a.g.e.*, c. I, s. 67; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 141-142; Makrîzî, *Sülûk*, (Thk. Mustafa Atâ), c. II, s. 231.

¹⁴⁵ Makrîzî, *Sülûk* (Thk. Mustafa Atâ), c. II, s. 242; Abdulkadir Yuvalı, "Geyhatu", *DİA*, c. XIV, Ankara 1996, s. 45; Abdülkerim Özyayın, "Halil b. Kalavun", *DİA*, c. XV, İstanbul 1997, s. 319. Şam'da Bağdat üzerine bir sefer düzenlenmesi için halkı cesaretlendirme nümayişleri yapılır. İbnü'l-Cezerî, *a.g.e.*, c. I, s. 59.

¹⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *a.g.e.*, c. I, s. 149; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 340; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 157; Makrîzî, *Sülûk*, (Thk. Mustafa Atâ), c. II, s. 241; Kılıç, "Eşref Halil", s. 152-156; Yiğit, a.g.m., s. 190.

¹⁴⁷ Eşref Halil sultan olduktan sonra babasının nüfuzlu emirlerini ve önemli devlet adamlarını arka plana itmesi, hislerine mağlup, heyecanlı, aniden karar veren kişilik yapısıyla emirlerin kendisini devirmek için gizli den gizli fırsat gözlemlerine neden olmuştur. İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehasin Cemalüddin Yusuf İbn Tağrıberdî (ö. 874/1470), *en-Nücümü'z-Zâhire fi Müllûki Mısır ve'l-Kahire*, I-XVI, Kahire t.y., c. VIII, s. 27. Makrîzî, Sultanın katli sonrası öldürülen Baydara'nın cebinden "Ramazan'da şarap içen, fasıklık yapan, namaz kılmayan kimsenin katledilmesi hususunda fukahann görüşü nedir? Cevap olarak da, öldürülür ve katiline günah olmaz" yazılı pusulanın çıktığını haber verir. Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 792-793. Suikastına karşın emirler arasında saltanat nâibi Baydara, Halep nâibliğinden azledilen Karasungur, Nevbet reisi Bahadır ile Dimaşk nâibliğinden azledilmiş müstakbel sultan Hüsameddin Lâçin de vardır.

¹⁴⁸ Eşref Halil, İskenderiye'ye doğru giderken hasekisi ile beraber avlanmak için ayrıldığı piramitlerin bulunduğu Cize yakınlarındaki Terüce'de 12 Muharrem 693 (13 Aralık 1293) günü üst düzey ümeranın düzenlediği bir suikastla elim bir şekilde öldürülür. Baybars el-Mansûri, *Zübde*, s. 295-296; *et-Tuhfe*, s. 136; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 162-163; Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 366; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 791-793; *a.mlf.*, *Kıtabü'l-Mevâz ve'l-İtibâr fi Zikri'l-Hıat ve'l-Âsâr*, I-II, Dâru Sâdir, Beyrut t. y. c. II, s. 239; İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 16-18; İbn Habib el-Halebî, Ebü Muhammed Bedreddin Hasan b. Ömer İbn Habib el-Halebî (ö. 779/1379), *Tezkiretü'n-Nebih fi Eyyâmî'l-Mansûr ve Benih*, I-III, (Thk. Muhammed Muhammed Emin), Kahire 1986, c. I, s. 167; İbn Dokmak, Sarimüddin İbrahim b. Bedreddin Muhammed b. İzzeddin Aydemir İbn Dokmak (ö. 809/1407), *en-Nüfhatü'l-Miskiyye fi'd-Devleti'l-Türkiyye: min Kitâbi'l-Cevheri's-Semin fi Şiyerü'l-Hulefâ ve'l-Mülûk ve's-Selâtîn* (min sene 637 hatta sene 805 h.), (Thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri), Beyrut 1420/1999, s. 90-91; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 345-347; Cüneyt Kanat, "Bahri Memlûkler

hattındaki fetihler amacına ulaşmamış, böylece meşum suikast bölgedeki Ermeniler ve vasalları İlhanlılar lehine gelişmeler ile sonuçlanmıştır.

Memlûk Sultan'ı Eşref Halil ve İlhanlı Hükümdarı Geyhâtû'nun ölümleri üzerine karşılıklı mektuplaşmalar kesilmiş, her iki devlet kendi içinde iç politikadaki istikrarsızlıktan dolayı bir süre fetret dönemi yaşamıştır. Argûn'un 690/1291'de vefatının ardından İlhanlı iç siyasetinde eksik olmayan taht mücadelesine paralel bir durum bu kez Memlûkler cephesinde yaşanmıştır. Eşref Halil'in 693/1293 yılında uğradığı suikast sonucu Mısır'da sıklıkla taht değişiklikleri yaşanır. Önce Kalavun'un hayatta kalan dokuz yaşlarındaki diğer oğlu Nâsır Muhammed tahta oturmuştur. Ancak maktûl Sultan Eşref Halil'in memlûklerinin efendilerinin intikamını alma girişimlerini bahane eden Moğol asıllı saltanat nâibi Zeyneddin Ketboğa, Nâsır Muhammed'in yaşının küçüklüğünü öne sürerek Memlûk tahtına oturur. Lakin çok geçmeden ülke genelinde yaşanan kuraklık ve kıtlıklar, Sultan'ın Gâzân'ın hışmından kaçan soydaşlarına Suriye'de ikamet etmelerine izin vermesi her şeyden önemlisi de kendi memlûklerini devlette söz sahibi yapması tahttan uzaklaştırılmasına yol açmıştır. Kalavun'un bir başka memlûkü olan daha önce uzun süre Dimaşk saltanat nâipliği yapmış Hüsameddin Lâçîn'in sultanlığında anlaşılır. Memlûk devlet geleneğinde kıdemli emirlerin göz ardı edilmesi kaçınılmaz sonucu da her zaman beraberinde getirmiştir. Lâçîn de selefi gibi çok geçmeden idareyi memlûklerine terk edip üst düzey emirleri gücendirmiş, katili olduğu Sultan Eşref Halil'in memlûkleri olan üst düzey emirlerin intikam hırsıyla tertip ettikleri bir suikasta kurban gitmiştir.¹⁴⁹ Kahire'de yaşanan bu gelişmelerin ardından Kerek'ten çağrılan Nâsır Muhammed tekrar tahta oturtulur (6 Cemaziyelevvel 698/9 Şubat 1299).¹⁵⁰ İlhanlı ve Memlûk kanadında Ahmed Teküdâr ve Kalavun sonrası dâhili siyasette yaşanan sıkıntılar tarafların diplomatik ilişkiler kurmasına izin vermemiştir.

Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul 2000, s. 34-39; M. Fatih Yalçın, “A Path to Throne Among The Mamluks in Early Period: Naib al-Saltana (Regent of Reign)”, *Tarih Okulu Dergisi*, XX, 2014, s. 87-89.

¹⁴⁹ Baybars el-Mansûri, *et-Tuhfe*, s. 154; a. mlf., *Zübde*, s. 223; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 378; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 226-227; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 856-857; a. mlf., *Hıtai*, c. II, s. 268-269; İbn Habîb, *a.g.e.*, c. I, s. 211; İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 101-102; İbn İyas, *a.g.e.*, c. I, s. 399. Ayrıca Sultan Lâçîn'in katli için bkz. Kanat, “Suikastlar”, s. 44-48.

¹⁵⁰ Nâsır Muhammed 4 Cemaziyelevvel 698/7 Şubat 1298 Cumartesi günü Kahire'ye döndükten iki gün sonra 6 Cemaziyelevvel 698/9 Şubat 1299 Pazartesi günü 14 yaşında iken ikinci kez tahta oturur. Baybars el-Mansûri, *a.g.e.*, s. 326; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 7; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 234; İbn Habîb, *a.g.e.*, c. I, s. 213; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 876; İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 116.

4. Sultan Nâsır Muhammed Dönemi Diplomatik İlişkiler

a. Gâzân Dönemi Diplomatik İlişkiler

İlhanlı Hükümdarı Gâzân (694-703/1295-1304), Humus yakınlarında Memlûk Türk Devleti'ne karşı elde ettiği Vâdî Hazindâr (28 Rabiulevvel 699 / 23 Aralık 1299) zaferi sonrası yüz gün boyunca Suriye'yi işgal etmiş ancak yaşanan gelişmeler sonrası bölgenin tekrar Memlûk idaresine geçmesiyle ikinci kez Suriye'ye sefer düzenlemiştir. Bu kez de ağır kış şartları İlhanlı kuvvetlerinin intikalini zorlaştırmış ve sefer sonuçsuz kalmıştır. Ancak Suriye üzerindeki emellerini¹⁵¹ gerçekleştirmekte ısrar eden Gâzân bu kez savaşa alternatif olarak diplomatik yollardan amacına ulaşmaya çalışmıştır. Sözde barış girişimleri olarak adlandırılan bu çabalar¹⁵² son seferinde Dimaşk¹⁵³ yakınlarında vuku bulan ancak bu kez çok ağır bir hezimet ile sonuçlanan Şakhab Savaşı (2 Ramazan 702/20 Nisan 1303) öncesinde gerçekleşir. Bu diplomatik ilişkiler değişen İlhanlı diplomasi geleneği ve gelinen seviyeyi göstermesi açısından önemlidir. Gâzân'ın bir taraftan batılı devletler ile diğer taraftan Memlûk Türk Devleti ile sürdürdüğü diplomatik ilişkiler İlhanlı devlet anlayışının iç yüzünü göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Kaynaklara göre Gâzân'ın 700 yılı Ramazan ayı ortalarında (24 Mayıs 1301) kaleme alınan mektubu¹⁵⁴ ile başlayan diplomatik ilişkiler¹⁵⁵ bir dizi elçilik teatisi

¹⁵¹ Seleflerinin bir türlü ele geçiremediği Suriye topraklarını ele geçirerek Akdeniz'e açılmayı amaçlamaktadır. Şüphesiz Suriye ve Mısır coğrafyasının güçlü devletler tarafından hâkimiyet altına alınma siyaseti tarih boyunca alışık olduğumuz bir durumdur. Bölgeye hâkim olan devletlerin siyasi olduğu kadar iktisadi açıdan da önemli bir üstünlük elde ettikleri bir vakıdır. İlhanlılar açısından da gerek Anadolu'da bir türlü sağlanamayan siyasi istikrar gerekse komşu devletlerle olan mücadelede siyasi istikrar açısından bölgenin ele geçirilmesi zaruridir.

¹⁵² Gâzân ikinci Suriye seferi sırasında Halep'ten Venediklilere 18 Aralık 1300 tarihinde yazdığı mektubunda gelecek yıl güz sonu düzenlenecek sefer için ittifak arayışından söz etmektedir. Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 230.

¹⁵³ Günümüzde Şam, Suriye'nin başkentidir. Şam bu dönemde Suriye bölgesinin karşılığı olarak kullanılır. Günümüzde Suriye denilince Suriye devleti sınırları içerisinde kalan topraklar akla gelmektedir. Oysa tarihte Suriye ile kastedilen günümüz Suriye'sinden daha da geniş bir alandır. Öncelikle şunu ifade edelim ki, özellikle Memlûk kaynaklarında geçen *Bilâdî'ş-Şam* (Şam memleketi) ifadesi ile kastedilen Suriye coğrafyasıdır. Günümüzde birbirinden bağımsız birçok devletin (Filistin-İsrail-Ürdün-Lübnan-Suriye) kurulduğu bu coğrafya Kalkaşendî'nin ifadesiyle Filistin, Ürdün, Dimaşk, Humus ve Kınnesrin adlı beş bölgeden oluşmaktadır. Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. IV, s. 88-90. Günümüz Suriye, İsrail, Filistin, Ürdün ve Lübnan toprakları tarihteki Suriye coğrafyasının karşılığıdır. Kaynaklarda Suriye yerine Şam kelimesi kullanılırken günümüzde Suriye'nin başkenti Şam yerine de Dimaşk kelimesi kullanılmaktadır.

¹⁵⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 352-353; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 265-267; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 53-56; Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 68-71; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 1016-1018; İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 136-139.

¹⁵⁵ Kaynaklara yansımayan ancak Gâzân'ın, Yakup es-Sükerçî adlı elçisini Vâdî Hazindâr savaşı öncesi gönderdiğini Nasır Muhammed'in de cevap mektubunda bunu ret etmediğini hatta iş isten geçtikten sonra

ile devam etmiştir. Gâzân, başarısızlıkla sonuçlanan birinci ve ikinci Suriye seferleri sonrasında İlhanlı ordusunun Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bir süre teyakkuzlu bekleyişinin ardından Musul Kadısı Kemaleddin Musa b. Yunus başkanlığında Emir Nasıruddin Ali Hoca ile yirmi kişiye yakın bir İlhanlı elçilik heyetini Moğolca yazılı bir mektup ile Sultan Nâsır Muhammed'e gönderir.¹⁵⁶ Dönemin çağdaşı Memlûk müellifi İbn Devâdâri, kadının adını *Ziyâeddîn b. Bahâeddin bin Yunus eş-Şafî* olarak verir.¹⁵⁷ Heyet 23 Zilkade/30 Temmuz Salı gecesi Dımaşk'ta Emir Seyfeddin Giray tarafından karşılanır. Burada bir müddet kalan heyet ağırlıklarını ve hizmetçilerini bırakarak posta birliği ile Mısır'a hareket ederler. Emir, kadı ve kaynakların adını açıkça zikretmediği üç kişilik İlhanlı heyeti 15 Zilhicce 700/21 Ağustos 1301 Pazartesi günü Kahire'ye ulaşır.¹⁵⁸ Elçiler Kahire'ye geldikten bir gün sonra Salı günü ikinci vakti kalede emirler ve devlet adamları toplantı yapar. Heyet aynı gün yatsıdan sonra sultan memlûklerinin (Memâlîkü's-Sultaniye¹⁵⁹) en güzel gösterişli kıyafetler giyerek hazırlandıkları bir kabul merasimi ile Sultan'ın huzuruna alınır.¹⁶⁰ İlhanlı heyeti için son derece saygın bir ortamda titiz olarak hazırlanmış ince mesajlarla yüklü bir karşılama töreni yapılır. Bin adet şamdan ile aydınlatılan salonda iki saf halinde dizilmiş sultan memlûklerinin arasından geçen elçiler huzura çıkarlar. Gâzân'ın mektubunu sunan kadı başından aşağıya

elçinin geldiği şeklinde geçen elçilik hakkında daha sonra bilgi vereceğiz. Söz konusu mektup kaynaklara yansıyan ilk resmi diplomatik ilişkiler olması hasebiyle bu şekilde ele alınacaktır.

¹⁵⁶ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 650. Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 385; Baybars el-Mansûri, *Zübde*, s. 352; Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 265; Makrizî, *a.g.e.*, c. I, s. 915; İbn Tağrıberdi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 135.

¹⁵⁷ İbn Devâdâri, *a.g.e.*, c. IX, s. 52. Gâzân adına kaleme alınan Arapça mektupta ise bu elçilerin isimleri Emîru'l-Kebîr Nâsıruddin Ali Hoca ve el-İmâmü'l-Âlim Melikü'l-Kudât Kemaleddin Musa b. Yunus olarak geçmektedir. Baybars el-Mansûri, *Zübde*, s. 352-353; Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 265-267. Ayrıca Reşidüddin, Mısır'dan 16 Rabiülahir 701/19 Aralık 1301 Pazartesi günü dönerek Arran'da Gâzân ile buluşan İlhanlı elçilerinin isimlerini Kadı Kemaleddin el-Musulî ile Ali Hoca olarak zikreder. Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 286.

¹⁵⁸ Baybars el-Mansûri, *Zübde*, s. 352; Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 265; İbn Devâdâri, *a.g.e.*, c. IX, s. 52; Makrizî, *Sülûk*, c. I, s. 915; İbn Tağrıberdi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 135. İbn Devâdâri, heyette bir de hizmetçinin bulunduğu düşünerek Kahire'ye giden İlhanlı elçilik heyetini dört kişi olarak verir. İbn Devâdâri, *a.g.e.*, c. IX, s. 52. İbn Tağrıberdi ise Kemaleddin b. Yunus eş-Şafî adlı kadıdan başka biri Türk diğeri de Acem olan üç kişilik heyetten söz eder. İbn Tağrıberdi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 135. İbn Kesir, Şevval ayının sonlarında (5-10 Temmuz 1301) gelen elçilerin Mısır'a gittikleri şeklinde kısa bilgi verir. İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s. 740.

¹⁵⁹ Sultanın yakın muhafız birlikleri olan bu askerler memlûk sistemi içinden yetişerek zamanla emirliğe hatta bahtı açık olanlar sultanlığa kadar yükselirler. Memlûklerde devletin idari ve askeri kadrolarının yetiştiği, ordunun belkemiği başkentte *memâlîkü's-sultâniye* ve eyaletlerde *memâlîkü'l-ümerâ* adlı nizamî kapıkulu birlikleridir. Deşt-i Kıpçak'tan gelen bu askerler çocuk yaşta geldikleri Kahire'de tıbaklarda dini tedris ve askerî talim yaparak yetişirler. Hadımların gözetiminde çok sıkı eğitimden geçen memlûkler başarıyla eğitimlerini tamamladıktan sonra azat edilerek rütbesiz bir asker hüviyetinde memlûkü oldukları emirin ya da sultanın hizmetine girerler. Dirayet ve kabiliyetlerine göre bahtı açık olanlar sultanlığa kadar yükselirler. Makrizî, *Hıta*, c. II, s. 213-214; Makrizî, *Sülûk*, c. II, s. 524-525; İbn Tağrıberdi, *a.g.e.*, c. IX, s. 127-128.

¹⁶⁰ İbn Devâdâri, *a.g.e.*, c. IX, s. 52-53; Makrizî, *Sülûk*, c. I, s. 915; İbn Tağrıberdi, *Nüctüm*, c. VIII, s. 135.

bedenini örten bir şal giymiş halde Sultan'ı selamladıktan sonra ayakta belîğ bir nutuk îrad etmiştir. Kur'an-ı Kerim'dan bolca alıntılar yaparak ayetlerle süslediği konuşması birlik, beraberlik ve barış mesajları içermektedir. Konuşmasının sonunda önce Nâsır Muhammed için daha sonra da Gâzân, emirler ve müslümanlar için de dua etmeyi ihmal etmez. Mührü açılmamış Ekrâd dağlarında (Hakkari dağı) yarım varak Bağdâdî kâğıda *Moğolca* yazılmış 15 Ramazan 700/24 Mayıs 1301 tarihli Gâzân'ın mektubunu Sultan'a takdim eder.¹⁶¹ Mektup¹⁶² Arapça'ya çevrildikten sonra 18 Zilhicce/24 Ağustos Perşembe gününün gecesinde istişare¹⁶³ meclisinin de hazır bulunduğu bir oturumda Sultan'a okunur.

Memlûk kaynaklarında Gâzân adına Nâsır Muhammed'e gönderilen mektup iki farklı nüsha olarak verilmiştir. Bir tarafta Yûnîni, İbn Devâdârî ile İbn Tağriberdî'nin diğer tarafta ise Baybars el-Mansûrî, Nüveyrî ve Kalkaşendî'nin verdiği iki farklı nüsha söz konusudur. Araştırmacıların İbn Devâdârî ve Yûnîni'nin naklettiği nüshalar hakkında sahte olduklarına dair bir kanaati söz konusudur.¹⁶⁴ Bu vesikaları memuriyeti boyunca arşivlerde gördüğünü¹⁶⁵ söyleyen Kalkaşendî, diğer müelliflerden farklı olarak mektupları şeklen aslına uygun kaydetmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda Kalkaşendî'nin naklettiği aynı zamanda Baybars el-Mansûrî ve Nüveyrî ile de aynı olan nüshayı esas alarak değerlendirmelerde bulunacağız.

Gâzân, Teküdâr'ın mektubunda olduğu gibi ortaçağ İslâm devletleri geleneğinde bir mektup kaleme almıştır. Öncelikle Hülâgû'nun Kutuz'a ve Teküdâr'ın

¹⁶¹ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 52-53; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 915; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 135.

¹⁶² Mektubun Arapça nüshası için bkz. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 352-353; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 265-267; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 53-56; Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 68-71; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 1016-1018; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 136-139. Çevirisinin verdiğimiz bu nüsha çağdaş müellifler Baybars el-Mansûrî (ö. 725/1325) ile Nüveyrî (ö. 733/1333) ve Kalkaşendî (ö. 821/1418)'nin eserlerinde naklettikleri nüshadır.

¹⁶³ Sultan'ın devlet adına aldığı kararlar önce meşveret meclisi denilen istişare heyetinin huzurunda müzakere edilerek karar alınır. Daha sonra alınan karar sultanın emri olarak uygulanır. Baybars el-Mansûrî, 6 Cemaziyevvel 698/9 Şubat 1299 Pazartesi günü 15 yaşında iken ikinci kez tahta oturan Nâsır Muhammed'in meşveret meclisinde bulunan emirlerden sağ kalanlar şunlardır: İzzeddin Aybek el-Hazindâr, Rukneddin Baybars el-Çaşnigîr, Seyfeddin Sâlâr el-Üstadâr, Bedreddin Bektâş el-Fahrî, Hüsameddin Lâçin er-Rûmî. İlhanlı elçileri hakkında istişare etmek için topladığı meşveret meclisinin bu emirlerden oluşması yüksek ihtimaldir. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 314; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 229; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 865.

¹⁶⁴ Broadbridge, *a.g.t.*, s. 89-99.

¹⁶⁵ Kalkaşendî, söz konusu mektubu daha önce İlhanlı hükümdarları Hülâgû'nun Kutuz'a, Ahmed Teküdâr'ın da Kalavun'a yazdığı mektupların hemen akabinde İlhanlılar'dan Memlûklere yazılan mektupların içeriği hakkında bilgi verirken örnek olarak vermiştir. Ahmed Teküdâr'ın Kalavun'a yazdığı mektubu izin alarak zaman zaman gördüğünü ifade eder. Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 65.

Kalavun'a gönderdiği mektuplar¹⁶⁶ Gâzân'ın Nâsır Muhammed'e gönderdiği mektup ile karşılaştırıldığında Moğol-İlhanlı geleneğinde değişen bir diplomasi anlayışı söz konusudur. Aslında bu durum İlhanlı devlet geleneğinin giderek İslâm kültürünün baskısı altında olduğunu kanıtlamaktadır. Bunun yanında mektupta öne çıkan hususlar şunlardır. Gâzân, Mardin ve çevresine Memlûk askerinin yaptığı baskınların kendi ülke sınırlarına yapılan bir tecavüz hareketi olduğunu ve bu saldırının yaşanan gelişmelere yol açtığını ileri sürmüştür. Bunun yanında Gâzân, Vâdî Hazindâr savaşı öncesinde “[Elçilerden sonra insanların Allah'a karşı bir mazetleri kalmamalı. Nisa:165] ayetine uyarak Yakub es-Sükerî'yi beraberinde güvenilir bir grup kadı ve imamla beraber gönderdik” diyerek kaynaklarda yer almayan bir elçilik heyetini gönderdiğinden söz etmektedir. Ayrıca elçilerin dikkate alınmadığından dem vurmakta, söz dinlenilmemesinden yakınmaktadır. İnce ayrıntıları kaçırmayan Memlûk kaynaklarının böyle bir İlhanlı elçisinden bahsetmemesi ilginçtir. Bu bilgiye göre Gâzân'ın bu mektubu Gâzân adına gelen ikinci elçilik heyeti tarafından getirilmiştir. Yine mektubunda Gâzân, Vâdî Hazindâr galibiyeti ile Memlûklerin artık söz dinleyeceklerini, elçi gönderip görüşmeler yapacaklarını umarak İlhanlı ordusunun Dımaşk'ta beklediğini, güçlü hükümdarlar gibi ilerlemeyip beklediğini kısaca lütufta bulunduğuna işaret eder. Bu arada ikinci kez geldiği ve düzenlediği Suriye seferine de değinmeyi ihmal etmez. Hatta bölgeye ikinci kez gelmesinin sebebi olarak bölgeye gelen Memlûk ordusunu gösterir. Gelişmeler üzerine bölgeye geldiklerini ancak korkudan çıkmadıklarını için Memlûkleri korkaklıkla itham eder. Bunun üzerine bölge sakinlerine acıyarak ilerlemediklerini ve geri döndüklerini anlatır. İlginçtir ki, Gâzân bölgede yaşanan ağır kış şartlarından bahsetmemekte bu konuya hiç değinmemektedir. İlhanlı ordusunun dönmesine gerekçe olarak bölge sakinlerinin zarar görmemesi şeklinde insani ve İslâmî duyarlılığı dile getirmektedir. Son satırlarda ise savaş hazırlığında olduklarını elçiler Emir Nâsıruddin Ali Hoca ile Kadı Kemâleddin Musa b. Yunus'u göndererek savaş öncesi ikaz ettiklerini, gereken yapılmaz ise olacıklardan Memlûklerin sorumlu olduğunu vurgular. Gâzân bir hadis-i şerif ile noktaladığı mektubunun sonunda, Nâsır Muhammed'in ümmetin ihtiyaçlarıyla ilgilenmediği için Allah tarafından cezalandırıldığını iddia eder. Ayet ve hadislerle süslü mektubunda Memlûk devlet yöneticilerine meydan okumakta, hediyeler ve armağanlar istemektedir. Dönemin genel diplomasisinde bağılılık ve tabiiyet anlamına da gelen bu hediyeler yani vergi göndermeler asla vuku bulmayacaktır.

¹⁶⁶ Bu mektuplar için bkz. Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 63-68.

Nâsır Muhammed emirler ve devlet adamlarıyla mektubu istişare ettikten birkaç gün sonra elçilerden kadıyı huzura çağırarak “*Sen ümmetin ve âlimlerin büyüklerinden ve Müslümanların seçkinlerindensin. Sana ve her Müslümana bu din (İslâmiyet) için gerekli hukuk kurallarını bilirsin. Bizler sadece Allah için İslâm dininin ayakta kalması için savaşıyoruz. Söyle, bütün bunlar bir hile ve kurnazlık ise biz sana [O’ndan başka ilah olmayan] Allah adına yemin ederiz. Bu nedir, açıkla.*” diyerek çıkışması üzerine yeminler eden kadı, Gâzân ve adamlarının barıştan, yakınlaşmaktan, tacirlerin rahatından ve tebaanın menfaatinden başka bir şey düşünmediği inancında olduğunu söyler. Sonra dikkatli olmalarını tavsiye ederek “*Siz her yıl sınırlarınızı kontrol için bölgeye birlikler gönderiyorsunuz. Bu durum (Gâzân’ın savaş için hazırlık yaptığı) bir hile ise zaten anlarsınız ve dikkat edersiniz. Doğru söylemişlerse onlara yakın olun ki, barış tesis edilsin*” diyerek tavsiyelerde bulunur.¹⁶⁷ Gâzân’ın barış isteğine mesafeli yaklaşan Nâsır Muhammed ve Memlûk devlet adamları kadıyı sorguya çekerek bunun bir hile olup olmadığını, Gâzân’ın sözlerinde samimi olup olmadığını anlama çabasıdadırlar. Bunun yanında kadı’nın verdiği cevapları samimi bulmuşlar ve Gâzân ile görüşmek üzere bir elçilik heyetinin hazırlanmasına karar vermişlerdir. Sultan Baybars’ın Abâkâ’ya gönderdiği elçilik heyetinden sonra ikinci defa İlhanlı sarayına Memlûk elçilik heyetinin gönderilmesi kararı beraberinde bir dizi diplomatik faaliyeti başlatacaktır.

Nâsır Muhammed 10 Muharrem 701/15 Eylül 1301 tarihinde Emir İzzeddin Aybek el-Bağdâdî’yi vezirliğe atadıktan¹⁶⁸ sonra emirlerle avlanmak için Abbâse¹⁶⁹’ye gider. Av partisinden sonra Sâlihiyye’ye¹⁷⁰,ye uğrar. Burada 28 Muharrem 701/3 Ekim 1301 Salı günü İlhanlı elçilerinin de katıldığı gösterişli hil’at törenleri düzenler. İlhanlı elçilerinin pek alışık olmadığı görkemli törenler eşliğinde gösterişli elbiseler ve kıyafetler içindeki emirler ve askerler heyetin gözlerini büyüler. Kalabalık bir emirler topluluğuna ve elçilik heyetine çok kıymetli hil’atler giydirilir.¹⁷¹ İlhanlı elçileri, Sultan’ın askerlerine yaptığı bu lütuf ve ihsanı karşısında şaşkınlıklarını gizlemeyip bundan daha güzeline rastlamadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca Sultan kendilerine 10 bin dirhem para ve değerli kumaşlar hediye etmiştir.¹⁷² Sul-

¹⁶⁷ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 56.

¹⁶⁸ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 3; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 362; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 64; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 918; İbn Tağrıberdî, *Nüctâm*, c. VIII, s. 142.

¹⁶⁹ Mısır-Suriye güzergâhı üzerinde Kahire’den 15 fersah uzaklıkta (80-90 km.) bir yer. Hamevî, Ebu Abdullah Şihabüddin Yâkut el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu’cemü’l-Büldân*, I-V, Beyrut 1977/1397, c. IV, s. 75.

¹⁷⁰ Sâlihiyye, Mısır ve Suriye arasında Filistin’de bir yerleşim yeri. Hamevî, *a.g.e.*, c. III, s. 389-390.

¹⁷¹ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 3; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 66.

¹⁷² İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 66; İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 142.

tan tören sonrası dört mezhep (Hanefi-Şafi-Maliki-Hanbeli) baş kadıları ile istişare edip mektubun muhtevası kararlaştırılır.¹⁷³ Daha sonra İlhanlı heyeti ile Memlûk elçileri beraber yola koyulurlar.¹⁷⁴

Memlûk heyetinde Kadı İmadüddin Ali b. Abdülaziz b. Abdurrahman b. es-Sükkerî, Emir Şemseddin Muhammed b. et-Titû ve Emir Hüsameddin Özdemir el-Müçirî yer alırken¹⁷⁵ Kadı Kemaleddin Musulî ile Emir Nasıruddin Ali Hoca'dan oluşan İlhanlı elçilik heyeti birlikte Safer ayında (Ekim 1301) Dımaşk'ta olurlar.¹⁷⁶ Heyet Memlûk topraklarını geçtikten sonra 16 Rabiulahir 701/19 Aralık 1301 Pazartesi günü Nâsır Muhammed'in cevap mektubunu Arran¹⁷⁷'da Gâzân'a takdim ederler.¹⁷⁸

Nâsır Muhammed'in 28 Muharrem 701/3 Ekim 1301 tarihli cevap mektubu¹⁷⁹ Kadı Alâeddin Ali b. Fetheddin Muhammed b. Muhyiddin b. Abdüzzâhir tarafından kaleme alınmıştır. Memlûk kaynakları Gâzân'ın mektubunda olduğu gibi Nâsır Muhammed'in cevap mektubunu da iki farklı nüsha olarak verirler.¹⁸⁰ Genel olarak aynı içeriğe sahip bu nüshalardan biz yine Baybars el-Mansûrî, Nüveyrî ve Kalkaşendî'nin verdiği nüsha üzerinde analizlerde bulunacağız. Mektup üslup olarak ayet ve hadislerle süslenmiş, edebiyat ve belâgat yönüyle Gâzân'ın mektubundan üstün nitelikler arz etmektedir. Sultan 18 yaşlarında genç bir delikanlıdır. Bu durum aslında Memlûk ilmiye sınıfının sahip olduğu üstün dini, edebi ve hukuki literatürü göstermektedir. Kalavun'un Ahmed Teküdâr'a yazdığı cevap mektubunda olduğu gibi Gâzân'ın ileri sürdüğü hususlara tek tek cevap niteliği taşımaktadır. Mektupta öne çıkan hususlar şunlardır:

¹⁷³ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 65.

¹⁷⁴ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 3; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 65-66; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 918. İbn Tağriberdî hil'at giydirilen ümera'nın ve önde gelen devlet adamlarının sayısını 420 olarak verir. İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 142.

¹⁷⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 356; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 65; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 915-916. Memlûk kaynaklarına baktığımızda Kadı İmadüddin ile Emir Özdemir'in bu tarihlerde elçi olarak Gâzân'a gönderildiği konusunda hemfikirdirler. Heyette yer alan Emir Şemseddin Titû ismi sadece Makrîzî tarafından zikredilmektedir.

¹⁷⁶ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 5.

¹⁷⁷ Arran, Kafkaslarda Kura ve Aras nehirleri arasındaki tarihi bir bölge olup İlhanlılar döneminde önemli bir kışlak merkezi olarak öne çıkmıştır. Bayram Arif Köse, *a.g.m.*, s. 492-493.

¹⁷⁸ Reşidüddin, *a.g.e.*, s.286.

¹⁷⁹ Mektubun Arapça nüshası için bkz. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 356-361; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 66-70; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 267-272; Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VII, s. 242-250; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 1018-1023; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 142-146.

¹⁸⁰ Nasır Muhammed'in Gâzân'a cevap olarak yazdığı nüsha da kaynaklarda farklı iki nüsha olarak geçer. Yine Gâzân'ın mektubunda olduğu gibi Baybars Mansuri ile Nüveyrî'nin verdiği nüshalar dışındakilerin sahte olduğuna dair tartışmalar ve yorumlar için bkz. Broadbridge, *a.g.t.*, s. 89-99.

Nâsır Muhammed, İslâmiyet’i önce kabul etmelerine karşılık Gâzân’ın sonradan Müslüman olduğunu hatta babasının ve dedelerinin küfür üzere bulduklarını hatırlatır. Elçilere ve mektuba gereken hassasiyetin gösterildiğine değinerek aynı nezaketin kendi elçilerine de gösterilmesini ister. Söz konusu seferin gerçekleşmesine gerekçe olarak Memlûk askerinin Mardin ve çevresine yaptığı yağma ve çapul amaçlı saldırının gösterilmesinin bir bahane olduğu kaldı ki, kısaca kısas hükmü gereğince sadece Mardin ve çevresine zarar verenlerin tedip edilerek sınırlı kalmasının gerekliliğini vurgular. Bunun yanında Mardin’e yapılan Memlûk saldırısını yalanlamamış aksine antlaşmanın yapılmadığı için bu hadisenin vuku bulunduğunu belirtmiştir. Yine Gâzân’ın Müslümanlığına atıfta bulunmasının yersiz olduğu bunun en bariz delili olarak Kudüs’de Mescid-i Aksâ’ya Hıristiyanlarla birlikte İlhanlı askerinin yaptığı saldırılar gösterilmiştir. Hıristiyan olan Ermeni Kral’ının İlhanlı askerleriyle birlikte bölgeyi yakıp yıktığı katliamlar yaparak yağma ve çapul hareketlerinde bulunduğu hatırlatılmıştır.¹⁸¹ Yine Müslüman olan Gâzân’ın diğer müslümanlar gibi halifeye itaat etmesini söyler. Eğer halifeye itaat etmez ise din ve dünya işlerinin eksik kalacağını hatırlatır. Ayrıca çevresinde istihdam ettiği gayrimüslimlerle ilgili Allah’a olan minnet borcunu ödemesi, onları istihdam etmemesi için uyarır. Kısaca Gâzân’ın Müslümanlığının sahte olduğunu ileri sürer.

Gâzân’ın Yakup es-Sükerçî adlı elçiyi savaş öncesinde göndererek ikaz ettiğine dair çıkışına Nâsır Muhammed, elçinin geç kaldığını savaşa tutuşmak üzere olduklarını ileri sürerek cevap verir. Ayrıca barışı isteyen taraf oldukları, Gâzân’ın “Biz sizin aşırılığınıza, arkası kesilmeyen zulümlerimize karşılık sabrettik” sözleri asıl zulmün İlhanlılar tarafından yapıldığı hatırlatılır. Vâdî Hazindâr Savaşı’ndan zaferle çıkmasını “Allah’ın kendi tarafında olduğu” şeklinde yorumlayan Gâzân’ın bu sözleri de yadigar olarak bunun bir borç ödeme yani daha önce alınan hezimetler karşısında alınmış bir galibiyet olduğu şeklinde İlhanlı zaferine imalı bir cevap verir. Savaşta alınan yenilginin sebebi olarak ordunun tam olarak savaşta yer almamasını gösterir. Hatta bu durumun aniden geliştiği, tahta yeni oturduğu için Suriye’de idari işleri düzene koymak amacıyla bulunduğunu hatırlatır. Allah’ın [... *sayrica nice az ordular vardır ki, kendilerinden çok fazla olan ordulara karşı zafer kazanmıştır.* Bakara:249] ayeti gereğince galip gelmeyi umarak savaştuklarını anlatır. Hükümdarların muzaffer ordulara sahip olmasının nasıl doğal ise yenilgi almanın da normal bir durum olduğu ancak nihai zaferin kendilerine ait olacağını ileri sürer.

¹⁸¹ Gâzân’ın 1299, 1301 ve 1303 yıllarında düzenlediği Suriye seferlerinde yer alan Ermenilerin İlhanlı askerleriyle Suriye ve Kudüs’de yaptıkları mezalim hakkında şu makaleye bakılabilir. Ahmet Sağlam, “İlhanlı Hükümdarı Gazan Han’ın Suriye Seferlerinde Ermeniler”, *History Studies*, Vol:3/1, March-2016, s.137-152.

Gâzân'ın ikinci Suriye seferi sırasında Memlûk askerini kaçırmakla itham etmesine bu kez de Nâsır Muhammed seferden vaz geçen İlhanlıları kaçak ve korkak olmalarıyla itham eder. Yine Gâzân'ın bölge sakinlerinin zarar görmemesi için geri çekildikleri şeklindeki mazeretini, "Bu insanlar İlhanlılar eliyle ne zaman merhamet gördüler?" şeklinde imalı bir soru sorarak alay eder. Aksine Sultan Baybars'ın Anadolu Selçuklu tahtına oturduğu zaman bile Memlûk askerinin halka zarar vermediğini hatta askerin ihtiyaçlarını kendi parası ile karşıladığı hatırlatılır. Bu hatırlatmasını da, "Bütün bunlar İslâm ehlinin eseridir. Devletin bâki kalmasını isteyen işidir" şeklinde kinayeli cümlelerle karşılık verir. Kalabalık güçlü bir ordunun hazırlığından söz ederek bu kez savaşa hazır olduklarını meydan okuyarak dile getirir. Gâzân'ın istediği hediyelerle ilgili olarak önce İlhanlılar tarafından bir hediye bekler. Bu konuda Ahmed Teküdâr ile Kalavun arasında yapılan elçilik teatilerine ve hediyeleşmelere dikkat çeker. Son olarak İlhanlı elçisinin şifahi barışla ilgili söylediklerine işaret edilerek barış taraftarı oldukları hatta kâfirlere karşı birlikte mücadele etmemiz gerektiği şeklinde hem zeytin dalı uzatan hem de gönül almaya çalışan kısaca yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen barış yapmaya istekli bir diplomasi çabası öne çıkmaktadır.

Gâzân bu cevap mektubundan memnun kalmaz ve ikinci bir elçilik heyeti 702 yılı Muharrem ayı başlarında (27 Ağustos-2 Eylül 1302) Kahire'ye gelir.¹⁸² Memlûk kaynaklarının isimlerini açıkça zikretmediği elçiler Reşîdüddin ve Vassaf'a göre Kadı Nasıruddin Tebrîzî ile Kadı Kemaleddin Musulî'dir.¹⁸³ Nüveyrî ve Baybars el-Mansûrî'nin verdiği bilgiye göre İlhanlı elçileri 2 Muharrem 702/27 Ağustos 1302 Pazartesi gecesi Kal'atü'l-Cebel'de Sultan'ın huzuruna çıkarak mektubu takdim edip şifahi olarak Sultan ile görüşürler. Kendilerine gerekli cevaplar verilir ve elçilere Sultan'ın emri ile hemen dönmeleri emredilir. Kahire'den 15

¹⁸² Elçilerin Kahire'ye vardıkları günü Baybars el-Mansûrî belirtmez iken Nüveyrî 2 Muharrem 702 (27 Ağustos 1302) Pazartesi, Makrîzî ve Aynî 8 Muharrem 702 (2 Eylül 1302) Pazar olarak verir. İbn Kesir ise 702 yılı Rabiulevvel ayı sonlarında (10-20 Kasım 1302) Dimaşk'a gelen Tatar elçilerinin Mısır'a doğru hareket ettiklerinden bahseder. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 366; a. mlf., *Tuhfe*, s. 163; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 9; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 17; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 927. İlhanlı müelliflerinden Vassaf, elçilerin 702 yılı başında (Eylül 1302) Mısır'a Gâzân'ın mektubunu götürdüklerinden söz eder. Vassaf, *a.g.e.*, s. 220.

¹⁸³ Reşîdüddin, *a.g.e.*, s. 292; Vassaf, *a.g.e.*, s. 220; Handemir, [Khwandamir], Gıyâsüddîn b. Hümmâiddîn Muhammed b. Celâlidîn Muhammed b. Burhâniddîn Muhammed-i Hüseyinî Şîrâzî (ö. 942/1535-36) *Habîbu's-Siyar, Tome Three*, (English Translated and by W. M. Thackston), Harvard University 1994, s. 86. Vassaf, İlhanlı elçilerinin isimleri verirken Musullu kadıyı Kemaleddin olarak değil de Kutbuddin olarak zikreder. Ayrıca İlhanlı elçilerin gidişinden Vassaf bahsederken gelişlerinde de Reşîdüddin Mısır'dan gelen bu elçilerin 22 Aralık 1302 Pazar günü Hille'de düzenlenen kabul merasiminde Mısır elçileriyle beraber Gâzân'ın huzuruna alındıklarından söz eder.

Rabiulevvel 702/7 Kasım 1302 Çarşamba günü ayrılan heyet ayın 24'ünde (16 Kasım 1302) Dımaşk'a gelir.¹⁸⁴

Gâzân'ın ikinci kez gönderdiği elçilik heyetinde Memlûk elçilerinin de yer alıp beraber döndüklerine dair bilgiler açık değildir. Kaynaklar, Gâzân'ın yanına giden elçiler Emir Hüsameddin Özdemir el-Mücîrî ile Kadı Imâdüddin es-Sükkerî olduğu konusunda hemfikirdirler. Ancak Baybars el-Mansûrî, Gâzân'ın huzuruna giden Memlûk elçilerinin dönmediklerini açıkça ifade ederken Nüveyrî, Nâsır Muhammed'in cevap mektubunu Gâzân'a götürmekle görevli Memlûk elçilerinin Gâzân tarafından ikinci kez Kahire'ye gönderilen İlhanlı heyeti ile beraber geldiklerinden söz etmektedir. Makrîzî'nin de desteklediği bu bilgiye göre, Memlûk heyeti İlhanlı heyeti ile Gâzân'ın huzuruna gittikten sonra dönmüşlerdir. İhtiyatla yaklaşmamız gereken bu bilgilerden başka bir diğer önemli husus, Gâzân'ın ikinci defa gönderdiği mektup ile karşılığında Nâsır Muhammed'in yazdığı mektupların içeriğinden Memlûk müelliflerinin bahsetmemiş olmalarıdır.¹⁸⁵ Bununla alakalı Farsça kaynaklarda dikkat çekici bir husus vardır. Vassaf ile sonraki dönem İran kaynaklarından Handemir'de geçen bahse konu bilgiler, Memlûk kaynaklarının bu konuda neden sessiz kaldıklarını ortaya koyacak ipuçları barındırır. Zira İlhanlı elçilerinin istekleri müellifin zikrettiği bilgilere göre sıra dışı taleplerdir. Memlûk Sultan'ının Gâzân'a itaat ederek tâbi olması, adına hutbe okutup sikke bastırması ve yıllık vergi vermesi şeklinde çok aşırıya kaçan taleplerdir.¹⁸⁶ Muahhar İlhanlı kaynaklarından Handemir az bir farklılıkla aynı şeyleri tehditvârî bir üslupla nakleder. Mısır Sultan'ının söz konusu taleplere olumlu cevap vermesi halinde ülkesinin her türlü İlhanlı saldırısından emin olacağı aksi takdirde Cengiz Han'ın elinde acı çeken Harzemşahlara başına gelenlerin Memlûklerin de başına geleceği şeklinde tehditkâr bir üslup söz konusudur.¹⁸⁷ Görüldüğü üzere Vassaf ve Handemir'de geçen bu bilgilere elbette ihtiyatla yaklaşmamız gerekiyor. Ancak bu bilgiler ikinci İlhanlı elçilik heyeti hakkında sessiz kalan Memlûk kaynaklarının bu sessizliğine cevap teşkil edecek mahiyettedir.

Reşidüddin, Nüveyrî ve Baybars el-Mansûrî'nin verdiği bilgilerden hareketle İlhanlıların son elçilik teatisi hakkında Memlûk kaynaklarının suskun kalması yukarıda izah ettiğimiz şekilde Gâzân'ın aşırıya kaçan istekleri olması muhtemeldir.

¹⁸⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 366; a. mlf., *Tuhfe*, s. 163; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 9-10.

¹⁸⁵ Konuyla ilgili bkz. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 366; a. mlf., *Tuhfe*, s. 163; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 9; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 927; Aynî, *a.g.e.*, s. 408.

¹⁸⁶ Vassaf, *a.g.e.*, s. 220-221; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 212.

¹⁸⁷ Handemir, *a.g.e.*, s. 86.

Zira önemli Memlûk kaynağı Ebû'l-Fidâ H. 700 yılı (M. 1300-1301) hadiselerini anlatırken “*Bu yıl, Tatar hükümdarı Gâzân'ın elçileri geldiler. Tehdit ve korkutma içeren mektuplarını getirdiler. Duruma uygun cevap verildi*”¹⁸⁸ sözleri taraflar arasındaki durumu özetlemektedir. Ebû'l-Fidâ'nın muhtemelen yanlış bir yılda zikrettiği bu bilgiler aslında Memlûk müelliflerinin neden suskun kaldıklarını açıklamakta Vassaf'ı da doğrular bir nitelik arz etmektedir.

İkinci kez Mısır'a gelen İlhanlı heyeti Memlûk topraklarını hızlıca terk ederek ülkelerine dönerler. Hille'de İlhanlı ve Memlûk elçileri Gâzân'ın huzuruna çıkarlar.¹⁸⁹ Bu arada Azerbaycan bölgesi sınır meseleleri için üç yüz süvari ile korunan Altın Orda hükümdarı Toktây'ın elçileri de kabul töreninde hazır bulunurlar. Hille'de 1 Cemaziyelevvel 702/22 Aralık 1302 Pazar tertip edilen görkemli törende Altın Orda hükümdarı Toktây'ın elçileri Memlûk elçilerinden daha fazla kabul ve ilgi görür. Hatta Memlûk elçileri diplomatik teamüllere uymadıkları gerekçesiyle Tebriz'e gönderilerek göz hapsine alınırlar. Gâzân ise çok geçmeden 9 Cemaziye-lahir 702/29 Ocak 1303 tarihinde Suriye'ye üçüncü kez sefer için harekete geçmiştir.¹⁹⁰ Suriye'ye doğru ilerlerken 28 Recep 702/18 Mart 1303 günü Rahbe¹⁹¹'de konaklar.¹⁹² Şehirdeki halk korkudan iç kaleye sığınır. Emirler Sutay ve Sultan ile vezirler Sadüddin ve Reşidüddin kale yakınlarına kadar gelerek Rahbelileri itaata davet ederler. Ayrıca Gâzân'ın fermanını kale sakinlerine okurlar;

“... Bu seferin nedeni bir süreden beri Mısırlıların doğru olmayan davranışları ve bu davranışları yapmaya kalkışmalarıdır. Defalarca tavsiyeler ve nasihatlar dolu elçiler gönderdik. Nasihatı kabul etmeksizin ciddiye almadıklarını gösteren cevaplar gönderdiler. Cahilliklerine ve büyük işlere alışık olmadıkları şeklinde yorumlayıp katlandım ve bu tavırlar haddini aşınca mecburen muzaffer ordu intikam niyetiyle harekete geçti. İster istemez gideceğimiz yol bu diyardandır. Yoksa siz Suriyelilere düşmanlık yapmamıza hiçbir nedenimiz yok. Sizin de bu konuda düşünüp kendi canınız ve malınızın iyiliğini kollamanız ve itaat edip boyun eğerek yanımıza gelmeniz gerekiyor. Hakkın bu tarafta olduğunu bildiğiniz için inat etmeyip kendinizi helaka düşürmeyin”.¹⁹³

Reşidüddin'in verdiği bu bilgilere göre Gâzân, elçilik teatilerine rağmen barış görüşmelerinin Memlûkler tarafından sekteye uğramasından yakınmasıdır. Yol

¹⁸⁸ Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 385.

¹⁸⁹ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 292.

¹⁹⁰ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 292.

¹⁹¹ Suriye bölgesinde Fırat kıyısında bir kaledir. Hamevî, *a.g.e.*, c. III, s. 34.

¹⁹² Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 292-294; Vassaf, *a.g.e.*, s. 222; Handemir, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁹³ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 293-295.

üzerinde bulunduğundan dolayı Rahbe'ye uğradıklarını, teslim olmaları durumunda can ve mal güvenliklerinin sağlanacağını teminatını verir. Çok geçmeden bir gün sonra kale teslim olur.¹⁹⁴ Rahbe nâibi Alemüddin Sencer el-Ğatmî, Gâzân'a güzel bir karşılama töreni hazırlar ve kendisine "Nâsır'ın Suriye'ye doğru hareket ettiğini, burası kolay ele geçecek küçük bir yer olup büyük şehirlere yönelmesini, oraları ele geçirdiğinde zaten itaatini sunacağımı" söyler. Gâzân, teslim olan nâibin oğlunu ve bir memlûkünü rehin aldıktan¹⁹⁵ sonra çevredeki şehir nâiblerine ve Şam nâibi Cemaledin Akkuş el-Efrem'e teslim olmaları için fetihnâmeler gönderir.¹⁹⁶ Gâzân, bu fetihnâmelerde özetle Diyarbakır ve Sîs'e yapılan mütecaviz saldırıları hatırlatırken İlhanlı elçilerinin maruz kaldığı muameleyi dillendirmekte ayrıca Memlûk elçilerinin huzurunda diplomatik teamüllere aykırı davranışlarının sorumlusunun Memlûk devlet yöneticileri olduğunu dile getirmektedir. Mektuplarında gelişmeleri kısaca özetleyen Gâzân, son olarak Suriye bölge nâiblerinden itaat etmelerini emreder.¹⁹⁷

Gâzân bundan sonra İlhanlıların hezimetini ile sonuçlanacak üçüncü ve son Suriye seferini organize edip geri dönmüştür. Biz İlhanlı kaynaklarından Vassaf'ın ihtiyatla yaklaşmamız gereken ancak dikkat çeken bilgilerini detaylı olarak ele alalım. Vassaf, Nâsır Muhammed'in sikkeler üzerine Gâzân'ın adını darp ettirmeyi kabul ettiğini ancak ülke genelinde toplanan vergilerin İslâm ülkesinin korunmasına ancak yettiği, şeklinde vergi ödemekten kaçındığından söz eder.¹⁹⁸ Vassaf, bu paralarla ilgi detaylı bilgiler vererek sikkenin bir yüzüne halife ile Gâzân'ın adının diğer yüzüne de kelime-i tevhîd (*Lâ ilâhe illAllah Muhammedü'r-Rasûlüllâh=Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed O'nun Rasûlüdür*) ile Mısır Sultan'ının adının nakşedilmesi olarak bahseder.¹⁹⁹ Handemir'in de desteklediği bu bilgilerden Reşîdüddin hiç söz etmez. Oysa Reşîdüddin, Gâzân döneminde vezir olarak görev yapan önemli bir devlet adamı ve Gâzân dönemi hakkında bilgi veren en otoriter kaynaktır. Bu

¹⁹⁴ Reşîdüddin, *a.g.e.*, s. 293-295; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 158.

¹⁹⁵ Baybars el-Mansûrî, *el-Tuhfe*, s. 164; a.mlf., *Zübde*, s. 367-368; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 15; İbn Haldun, Ebu Zeyd Velîyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun (ö. 808/1406), *Kütübü'l-İber ve Divânü'l-Mübedâ ve'l-Haber fî Eyyâmî'l-Arab ve'l-Berber ve Men Âserihüm min zevi's-Sultânî'l-Ekber*, I-VIII, (Thk. Halil Şehhâde), Beyrut 1421/2001, c. V, s. 478; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 930; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 151.

¹⁹⁶ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 15; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 368-372; İbn Haldun, *a.g.e.*, c. V, s. 478; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 930; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 157.

¹⁹⁷ Mektup için bkz. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 368-372; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 1024-1027.

¹⁹⁸ Vassaf, *a.g.e.*, s. 220-221; Handemir, *a.g.e.*, s. 86; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 212, dn.264.

¹⁹⁹ Vassaf, *a.g.e.*, s. 220-221.

konulardan bahsetmemesi ilginçtir. Yine Vassaf, yukarıdaki bilgilerin yanında Nâsır Muhammed'in Gâzân'a kilitli ve mühürlü bir sandık gönderdiğini ve bu sandıkta çeşitli silahların bulunması üzerine Gâzân'ın öfkelenmiş olduğunu nakleder. Handemir'in de desteklediği bu bilgilere ilaveten Gâzân'ın Memlûk elçilerini Hamedan'a sürerek göz hapsinde tutulmalarını emrettiğini yazar.²⁰⁰ Gâzân'ın aşırıya kaçan istekleri söz konusu olsa da Nâsır Muhammed'in hutbede ve parada Gâzân'ın adının zikredilmesini kabul ettiğine dair bilgilerin şüphesiz doğruluk payı bulunmamaktadır. Kaldı ki, maden Nasır Muhammed Gazan'ın isteklerini kabul etti, o zaman niçin sefere kalkıştı? Ayrıca Memlûk elçilerini niçin tutukladı? Bunlar ve benzer soruların cevapları müellifin birbiri ile tutarsız bilgileri arasında maalesef karşılık bulmamaktadır.

Gâzân'ın Memlûk elçilerini Tebriz'de ya da Hamedan'da göz hapsinde tutma kararının gerekçesinin açık olmaması da dikkat çeken bir başka husustur. Gâzân'ın vefatından sonra ancak dönebilen elçiler niçin alıkonulmuştur. İlhanlı müellifleri Reşidüddin ile Vassaf bu durumu kısmen izah etmiş olsalar da Memlûk müellifi İbn Devâdârî, Gâzân ile görüşen Emir Hüsameddin Özdemir el-Mücirî'den naklen verdiği bilgiye göre elçilerin açık sözlü cevapları Gâzân'ın hoşuna gitmemiştir. Reşidüddin, Memlûk elçilerinin Gâzân'ın mektubuna doğru dürüst cevap getirmediikleri gerekçesi ile gözaltına aldığını²⁰¹ yazar. Vassaf ise daha detaylı bilgi vererek diplomatik teamüllere aykırı olarak söz konusu mektupta Nâsır Muhammed'in adının altın yıldızla yazılırken Gâzân'ın adı sade bir şekilde yazılmasından²⁰² bahsetmesi açıkça beyan etmese de sanki tutuklanma gerekçesiymiş gibi durmaktadır. Kanaatimizce bir başka neden Kalkaşendî de gözlemediğimiz kadarıyla Gâzân'ın adının satır arasında özensiz bir biçimde yazılmış olmasıdır.²⁰³ Son olarak Memlûk elçileri yaklaşık iki yıl boyunca bir medresede göz hapsinde tutulmuşlar Gâzân'ın vefatı sonrası ülkelerine ancak dönebilmişlerdir.²⁰⁴

Memlûk Sultan'ı Nâsır Muhammed, ordusunun zaferle çıktığı Şakhab Savaşı (2 Ramazan 702/20 Nisan 1303)'nın hemen ardından önemli bir İlhanlı esiri ile

²⁰⁰ Vassaf, *a.g.e.*, s. 221-222; Handemir, *a.g.e.*, s. 87.

²⁰¹ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 292.

²⁰² Vassaf, *a.g.e.*, s. 220; Handemir, *a.g.e.*, s. 87; Broadbridge, *a.g.t.*, s.101.

²⁰³ Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VII, s. 243. Kalkaşendî, Baybars el-Mansûri ile Nüveyri'den farklı olarak aynı nüshayı farklı yazım şekli ile birlikte nakleder. Nâsır Muhammed'in babası Kalavun'un İlhanlı hükümdarı Ahmed Teküdâr'a yazdığı mektupta Teküdâr'ın isminin yazılış yeri ve şeklinin farklılığı dikkat çeker. Kalavun'un Ahmed Teküdâr'a yazdığı mektup için bkz. Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VII, s. 237.

²⁰⁴ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 75, 129.

Gâzân'a son kez bir mektup²⁰⁵ gönderir.²⁰⁶ Bu mektup Gâzân dönemi diplomatik ilişkilerinin de sonuncusu anlamına gelmektedir. Baybars el-Mansûrî'nin kısmen bahsettiği İbn Devâdârî'nin metnini verdiği mektupta Sultan Nâsır Muhammed besmele, hamdele ve salvele kısmından sonra Gâzân için ilk cümlesinde “*elçileri toplayan ve sürüleri bir araya getiren*” şeklinde imalı bir cümle kullanır. Burada *elçileri toplayan* ifadesiyle Gâzân'ın batılı devletlerle yaptığı elçilik teatilerinden hareketle huzuruna gelen ve kendi adına giden elçileri kast etmektedir. *Sürüleri bir araya getiren* ibaresi ile de İlhanlı askerinin dışında Anadolu, Ermeni ve Gürcü askerlerini bir araya getirerek yüz bini aşan kalabalık bir ordu ile Suriye'ye girmesine işaret etmekte, bunun yanında Vâdî Hazindâr savaşı sonrası yaşanan katliamlar hatırlatılarak fesat çıkarıp bozgunculuk yapmakla suçlanır. Mektup Gâzân'ın uyguladığı siyasi, askeri ve diplomatik ilişkilerin kısaca özetidir. Eğer mektup gerçekten Nâsır Muhammed adına kaleme alınmış ve İbn Devâdârî tarafından eklemeler yapılmamış ise Gâzân'ın soluk alışından dahi haberdar olan ve izlediği politikaları takip eden bir Memlûk siyaseti göze çarpmaktadır.

Nâsır Muhammed savaş alanına gelmeden geri dönen Gâzân'ı korkaklıkla itham eder. Ayrıca savaşın nasıl vuku bulduğu ve savaş sonunda hezimete uğrayan İlhanlı askerinin trajik durumunu anlatır. Aslandan kaçan koyuna benzettiği İlhanlı askerinin kurda kuşa yem olduğunu, Gâzân'ın koca bir orduyu ne hale getirdiğini acıklı bir şekilde anlatır. Nâsır Muhammed, mektubunun sonlarına doğru siyasi amacının halifenin yeri olan Bağdat ve Irak'tan İlhanlıları çıkararak burayı Allah'ın Rasûlü'nün halifesine bırakacağı şeklinde özetler. Mektubun sonlarında Gâzân'ı tehdit ederek canını seviyor ise ya Horasan'a gitmesi ya da Anadolu ve Irak'tan çıkması şeklinde iki seçenekten birisini seçmesini ister.

Müslüman olan ancak siyasi çıkarlarını inançlarının dışında tutan Gâzân'ın Memlûklere karşı Batılı devletlerle yaptığı diplomatik ilişkiler gelince, daha birinci Suriye seferi öncesinde Fransa kralı IV. Philippe'e 1298 yılında bir elçi göndererek söz konusu harekâtı birlikte icra etmeyi teklif etmiştir. İkinci Suriye seferi de öncesi yine Zolus Bofeti adında bir Moğol ki Pisanlı Isol olarak da bilinen²⁰⁷ bir elçinin başkanlığında bir heyet Gâzân adına önce Kıbrıs kralı II. Henry ile görüşmüş, daha sonra da 1300 yılında Papa VIII. Boniface (1294-1303) yaklaşık 100

²⁰⁵ Mektup için bkz. İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 118-122.

²⁰⁶ Baybars el-Mansûrî, *Şühde*, s. 378; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 118; İbn Haldun, *a.g.e.*, c. V, s. 479.

²⁰⁷ Umran, *a.g.e.*, s. 263. Bu elçi Tebriz'de ikamet edip Pisalı Iolo olarak da isilendirilmiştir. Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 229. Ayrıca Gâzân'ın kardeşi Olcâyâtû'yu Hıristiyan yapıpına dair rivayetler söz konusudur.

kişilik İlhanlı heyetini kabul etmiştir.²⁰⁸ Gâzân, Kral Henry'e birinci Suriye seferini birlikte icra edememekten yakınmış yine Vâdi Hazindâr (28 Rabiulevvel 699/23 Aralık 1299) zaferini kral ve papa ile paylaşmıştır.²⁰⁹ Yine Gâzân'ın elde ettiği zafer sonrası Avrupalı elçiler tebrik için Tebriz'e gelmişler ve burada Haçlı-İlhanlı ittifakından söz etmişlerdir.²¹⁰ İlk olarak çıkarları örtüşen Venedikliler ile işbirliği temelinde yapılan mektuplaşmalar tarafları birbirine yakınlaştırmıştır. Venediklilere ikinci Suriye seferi sırasında 18 Aralık 1300 tarihinde Halep'ten yazılan mektupta gelecek yıl güz sonu düzenlenecek sefer için işbirliği teklifinden söz etmiştir.²¹¹

Batılı devletlerden Gâzân'a gelen elçiler dikkat çekici mesajlar getirirler. Aragon Kralı II. James (1297-1327) 700 yılı Ramazan ayında (1301 Mayıs-Haziran) gönderdiği mektubunda kutsal toprakların kurtuluşu için İlhanlılarla omuz omuza savaşmaya hazır olduklarını bildirmiş, yine 1300 Mayıs'ında Katalonya Kralı II. Jakob (1291-1327) kazandığı zaferden dolayı Gâzân'ı tebrik etmiştir.²¹² Ayrıca Gâzân'ın Suriye ve Mısır'ı ele geçirdiğine dair haberler üzerine kutsal toprakların İlhanlıların hâkimiyetine girdiği için Avrupalılar sevinç çığlıkları atmıştır.²¹³

Gâzân'a Avrupa'dan gelen elçilerden en dikkate değeri şüphesiz Papa VIII. Boniface (1294-1303)'in elçileridir. Papa İlhanlılar, Ermeniler ve Gürcülerin birlikte hareket ederlerse kutsal toprakların kurtuluşunun ancak mümkün olabileceğini ileri sürer ve bunun yanında Tanrı'nın affına uğraması için de Gâzân'a altın bir taç gönderir.²¹⁴ Papa ile sayısız mektuplaşmalar yapan Gâzân, Cenevizli Buscrello de Ghisolfi aracılığıyla Avrupa başkentleri Roma, Paris ve Londra'ya mektuplar gönderir.²¹⁵ Papa ile gerçekleşen mektuplaşma Vatikan gizli arşivinde Gâzân'a ait bir mektuptan anlaşılmaktadır. 12 Nisan 1302 tarihli Kuş Kapı'dan Uygur harfleriyle Moğolca yazılmış bu mektubunda Gâzân, Papa'nın gönderdiği mektubun eline ulaştığından bahsederek Papa'nın iyi dileklerine karşılık Memlûklere karşı yaptığı hazırlıklardan bahseder. Tanrı'ya ant içildiğini hatta Papa'dan da ant içerek hazırlık yapmasını ister.²¹⁶ Gâzân'ın "Kendi yönümüzden biz ha-

²⁰⁸ Umran, *a.g.e.*, s. 263.

²⁰⁹ Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 229.

²¹⁰ Umran, *a.g.e.*, s. 262; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 229.

²¹¹ Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 230.

²¹² Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 229.

²¹³ Umran, *a.g.e.*, s. 262-263.

²¹⁴ Umran, *a.g.e.*, s. 264; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 230.

²¹⁵ Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 1, 154.

²¹⁶ 12 Nisan 1302 tarihinde Kuş Kapı'dan yazılan mektup Gâzân, Reşidüddin ve Kutluşah tarafından Papa'nın daha önce muhtemelen Memlûkler karşısında alınan Vâdi Hazindâr galibiyetini tebrik için

zırlıklarımızı sürdürüyoruz, sizin de birliklerinizi hazırlamanız, çeşitli ulusların liderleriyle uzlaşmanız ve randevuyu kaçırmamanız gerekmektedir. Eğer Tanrı isterse Büyük Görevi (Memlûklerin ezilmesi) yegâne hedefimiz kılacağız” ifadelerini nakleden André Clot, İlhanlıların Suriye’de kalmalarının batılı bir güçle ittifak yapmaları karşılığında ancak mümkün olabileceğine dair bir kanaat oluştuğunu ve bunun için batılı güçlerle ittifak arayışına girdiğini yazar. Devamında da Gâzân’ın mektubunu kötü bir zamanda (12 Nisan 1302) alan Papa’nın ‘*Avrupalı hükümdarlara karşı kendisinin öncelik taşıdığına*’ dair bir kavga verdiği için bununla ilgilenmeye fırsat bulamadığından yakınır.²¹⁷ Bu gelişmelerin yanında elçi Buscrello de Ghisolfi, Gâzân adına Roma ve Paris’e uğradıktan sonra Londra’da İngiltere Kralı I. Edward (1272-1307) ile görüşür. Kral, günümüze ulaşan 13 Mart 1303 tarihli cevabi mektubunda, kutsal toprakların önemine değinmiş ancak Avrupa’nın içinde bulunduğu dâhili hadiselerden yakınlıkla rahat hareket edemediği şeklinde özür beyan etmiştir.²¹⁸ Kısaca sonuçsuz kalan diplomatik çabalar söz konusudur.

Gâzân’ın kaynaklara yansıyan önemli bir elçi kabulü de üçüncü Suriye seferine çıktığında gerçekleşir. Kirmanşah²¹⁹’a geldiğinde Eylül-Aralık 1302 tarihleri arasında Bizans İmparatoru II. Andronikos (1282-1328)’un elçilerini kabul eder. Reşîdüddin’in Fasilyüs olarak zikrettiği bu İmparator’un elçileri hediyelerini takdim edip, “Fasilyüs, İslâm padişahının gölgesi altında yaşamak ve kendi kızını kumalık için huzura göndermek istiyor” şeklindeki mesajını iletir.²²⁰

Bu diplomatik yakınlaşmalarda dikkat çeken husus, Müslüman kimliğini Memlûklere karşı her daim öne süren ve bu hususiyeti ile İslâm dünyasının meşru hükümdarı olduğunu dillendiren Gâzân’ın Haçlıları müttefiki Memlûkleri ortak düşmanları olarak tarif etmesidir. Ne Papa ne İngiltere Kralı I. Edward ne de Fransa Kralı IV. Philippe hiçbir zaman bu isteklere olumlu cevap verememişlerdir. Ortak çıkarları açısından ortak düşmanları ilan ettikleri Memlûklere karşı ortak bir hareket asla mümkün olmamıştır. Özetle Gâzân bir taraftan batı ile ittifak arayışlarını sürdürürken diğer taraftan da Memlûk Türk Devleti ile barışçı amaçlı elçilik teatileri yapmıştır.

gönderdiği mektubuna cevap niteliği taşımaktadır. Günümüze kadar ulaşan mektup hakkında bkz. Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 1, 154.

²¹⁷ André Clot, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır’ı (1250-1517)*, (Çev. Turhan Ilgaz), 2005 İstanbul, s.77; Umran, *a.g.e.*, s. 263-264; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 231-232.

²¹⁸ Umran, *a.g.e.*, s. 263-264; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 231-232.

²¹⁹ Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, c. IV, s. 454-455.

²²⁰ Reşîdüddin, *Câmiu’t-Tevârih*, s. 290, 292.

Gâzân, Müslüman olmasına rağmen siyasi emellerine uygun olarak batılı devletlerle elçilik teatilerini yoğun olarak sürdürmüştür. Gâzân'ın siyasi çıkarlarını dini inançlarının dışında tutarak politik faaliyetler yürüttüğünü söylemek mümkündür. Batılı devletlerle yapılan diplomatik yakınlaşmalarda dikkat çeken husus, Müslüman kimliğini Memlûklere karşı her daim öne süren ve bu hususiyeti ile İslâm dünyasının meşru hükümdarı olduğunu dillendiren Gâzân'ın Haçlıları müttefiki görmesi ve Memlûkleri ortak düşmanları olarak tanımlamasıdır. Ne Papa ne İngiltere kralı I. Edward ne de Fransa kralı IV. Philippe hiçbir zaman bu isteğine olumlu cevap verememişlerdir. Ortak çıkarları açısından ortak düşmanları ilan ettikleri Memlûklere karşı ortak bir hareket asla mümkün olmamıştır. Özetle Gâzân bir taraftan batı ile ittifak arayışlarını sürdürürken diğer taraftan da Memlûk Türk Devleti ile barış için elçilik teatileri yapmıştır.

b. Olcâyâtü Dönemi Diplomatik İlişkiler

Gâzân, Şakhab hezimetini sonrası yakalandığı bir hastalık yüzünden vefat etmiş,²²¹ yerine kardeşi Olcâyâtü (703-717/1304-1316) İlhanlı tahtına oturmuştur. Olcâyâtü, öncelikle Gâzân döneminde gerginleşen ilişkileri hafifletmek için Tebriz'de hapsedilen Memlûk elçilerini geri göndererek her iki devlet arasındaki ilişkilerin seyri yönünde önemli bir adım atmıştır. Olcâyâtü'nün Memlûk elçilerine yakın ilgi gösterdiği hatta kaynaklara yasıyan ilginç diyaloglar vardır. İbn Devâdârî'nin kaydına göre elçilerle sohbet sırasında Nâsır Muhammed'in *Ağa atası* yani kendisinin abisi olduğunu söyleyen Olcâyâtü, Müslüman adını da kast ederek “*O Muhammed, ben de Muhammed'im. Ülkeler mamur oluncaya kadar on iki yıllık bir barış istiyoruz. Kardeşim Gâzân memleketi harap etti. O Müslüman görünse de kâfirdir. Suriye'ye girmesi benim ve ümeranın rızası olmadan olmuştur. Bunun için Allah onun canını aldı. İlhanlı ümerası Mısır sultanına selam göndererek bu fitnenin sonlandırılmasını ve barış yapılmasını ister*” diyerek karşılıklı barış yapılmasını ister. Kimiz içkisi dolu kadehi elçilerden Kadı İmâdüddin'e uzattığında kadı nazikçe bunu geri çevirir. Yine Olcâyâtü, ikramda bulunup hil'at giydirdiği diğer Memlûk elçisi Emir Özdemir'e “*Ya Hüsameddin, me-*

²²¹ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 304; Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 390; Safedî, Salahaddin Halil bin İzzeddin Aybek es-Safedî (ö. 762/1363), *A'yânü'l-Asr ve A'ânü'n-Nasr*, (Thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil Ebû Amse, Muhammed Mev'îd), I-VI, Dumaşk 1998/1418, c. IV, s. 7; Aksarâyî, *a.g.e.*, 239; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 954; Stewart, Angus Donal, *The Armenian Kingdom and the Mamluks War and Diplomacy during the Reigns of Het'üm II (1289-1307)*, Köln 2011, s. 152; Fatih Yahya Ayaz, “Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)” SÜİFD, XV, (Sakarya 2007), s. 27-28; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 366. Ayrıca Gâzân'ın ölümüyle ilgili bkz. Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 302-305; Baybars el-Mansûrî, *Tuhfê*, s. 174; Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 390; Ömerî, *a.g.e.*, c. XXVII, s. 327; İbn Haldun, *a.g.e.*, c. V, s. 479; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 954; İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 169; İbn İyas, *a.g.e.*, c. I, s. 417; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 361-370.

lun Gâzân'a Allah'ın yaptığını nasıl görüyorsun”, şeklindeki soruya Özdemir yer öpüp selamlayarak “Allah İlhanı korusun, ömrünü uzun kılsın” diyerek kısa bir cevapla geçiştirir. Olcâytû, onun bu duasını sahip olduğu zenginliklerini sayarak, Allah’a şükrederek tamamlar.²²² Müellifin heyette bulunan emirden naklen verdiği bu bilgiler yeni bir dönemin başlangıcının habercisidir.

Memlûk elçileri ve İlhanlı elçilik heyeti beraber İlhanlı topraklarından çıktıktan sonra önce törenlerle karşılandıkları Dımaşk’a uğramışlar, daha sonra 704 Ramazan ayında (Mart-Nisan 1305) Mısır’a ulaşmışlardır. Burada Olcâytû’nun mektubunu Sultan’a takdim etmişlerdir. Olcâytû, kardeşi Gâzân’ın vefatıyla tahta oturduğunu bildirmekte ve barış teklifinde bulunarak fitnenin son bulmasını istemektedir. Ülkenin mamur hale gelmesi için de en az on iki yıllık bir antlaşma teklif etmektedir.²²³ İlhanlı diplomatik ilişkilerinde dönüm noktası olarak değerlendirebileceğimiz bu talepler Sultan tarafından hemen kabul görmüştür. İstişareler sonrası Emir Alâeddin Ali b. Emir Seyfeddin Balaban el-Kalencekî ile Kadı es-Sadr Süleyman el-Mürteki’nin²²⁴ yer aldığı mukabil bir Memlûk heyeti hediyelerle birlikte 704 Zilkade/1305 Haziran ayında yola çıkmışlardır.²²⁵ Elçiler İlhanlı coğrafyasını ulaştıktan sonra Olcâytû’ya Sultan’ın mektubunu sunup 705 yılı Ramazan ayında (Mart-Nisan 1306) Mısır’a dönmüşlerdir.²²⁶ Hatta bu günlerde batılı devletlerle yaptığı yazışmalarda söz konusu barış girişimlerinden dolayı Memlûklere karşı ortak bir harekât dillendirilmemiştir.²²⁷ Ancak Memlûk elçileri Mısır’a dönmeden Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed’e sığınan bir grup İlhanlının ilticası iyi temennilerle başlayan ilişkilerin seyrini değiştirmiştir. Aralarında Gâzân’ın yakınlarının da bulunduğu 200 atlı eşleri ve çocuklarıyla Olcâytû’dan kaçarak Nâsır Muhammed’e sığınmışlardır. Önce mektupla iltica talebinde bulunmuşlar daha sonra Sultan’ın emri ile Dımaşk saltanat nâibi karşılamıştır. Grup 704 Cemaziyelahir/1304 Aralık ayında Kahire’ye ulaşmıştır. Kahire’de Sultan tarafından karşılanan İlhanlılar için emirlikler tevcih edilmiş, iktâlar tahsis edilmiştir.²²⁸

Bu gelişmeler üzerine Memlûk-İlhanlı ilişkilerindeki iyi ilişkiler yerini tekrar düşmanca ilişkilere bırakmıştır. Bunun yanında Memlûk ordusu yıllık vergiyi

²²² İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 127-128.

²²³ Baybars el-Mansûrî, *Tuhfe*, s. 176; a.mlf., *Zübde*, s. 381; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 62; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 128; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 5.

²²⁴ Nüveyrî bu emiri Alâeddin Ali b. Emir Seyfeddin Balaban el-Kalici olarak verirken kadının ismini de Kadı Süleyman el-Maliki eş-Şebraıriki olarak zikreder. Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 62.

²²⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 381; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 62; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 5-6.

²²⁶ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 62; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 5-6.

²²⁷ Umran, *a.g.e.s.* 266-267; Helal, *a.g.e.*, s. 285-286; el-Harisât, *a.g.e.*, s. 145.

²²⁸ Abdülmenam, *a.g.e.*, s. 38.

göndermediği gerekçesiyle İlhanlılar ile işbirliği yapan Çukurova bölgesindeki Ermeniler üzerine düzenlenen bir sefer sırasında müttefik İlhanlı-Haçlı ve Ermeni birlikleri saldırısına uğramış,²²⁹ neticede kimi ölüren kimi esir alınmış, kayıplar verilmiştir. Esirlerden bazıları da Olcâytû'ya gönderilmiştir.²³⁰ Memlûk-İlhanlı ilişkilerinde bu hadise gerilimi tırmandırdığı gibi ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. Ermeni Kralı II. Hetum Halep nâibine elçi göndererek İlhanlıların müdahil olduğu bir hadise olduğunu ileri sürmüş, esirlerle ilgileneneğine, yıllık vergiyi de göndereceğine dair söz vererek gerilen ilişkileri yumuşatma çabasına girişmiştir.²³¹ Sonunda da Ermeniler ile Memlûkler arasında Ceyhan nehri sınır kabul edilerek bir antlaşma imzalanmıştır.²³² Kaynaklar Memlûk-İlhanlı ilişkileri hakkında uzun bir süre Sultan Nâsır Muhammed'in son dönemine kadar sessizliğe gömülür. Mısır'da Sultan, kıdemli emirlerin gölgesinde devleti yönetmektedir. Sultan bundan kurtulmak için politik mücadeleye girer. Önce tahtından feragat edip başkenti terk eder, daha sonra da politik mücadeleye girerek tekrar tahtına oturmayı başarır. Böylece Nâsır Muhammed'in üçüncü saltanat dönemi başlar.

Mısır'da Memlûk Sultan'ı Nâsır Muhammed üçüncü saltanat döneminde (709-741/1310-1341) otoritesini tesis etme yönünde icraatlarından birisi kıdemli üst düzey emirleri tasfiye etmektir. Sultan öncelikle daha önce kendisini baskı altında tutan emirleri daha sonra da muhtemel sultan adaylarını tasfiye etmeye başlamıştır. Ancak bu teşebbüs can derdine düşen bazı emirlerin Olcâytû'ya iltica etmesiyle sonuçlanır. Memlûk-İlhanlı orduları savaşın eşğine gelirler. Şöyle ki, Olcâytû'ya sığınan emirler Kara Sungur ile Akkuş el-Efrem Suriye bölgesine ısrarla bir sefer düzenlenmesini dillendirmeleri üzerine²³³ İlhanlı ordusu Olcâytû'nun emrinde harekete geçerek 712/1312 yılında Suriye üzerine bir sefer düzenlemiş ve bir ay boyunca Rahbe²³⁴'yi kuşatmıştır. Ancak ağır kış şartlarından dolayı ilerleyememişlerdir.²³⁵ Ayrıca atların ve yemlerinin azlığı hatta birçoğunun da telef olması üzerine Reşîdüddin ve Emir Çoban'ın tavsiyesine uyarak 712 yılı Ramazan/1312 yılı Ocak ayında geri dönülmesi emrini vermiştir.²³⁶ İbn Devâdâri geri çekilmelerine dair Nâsır Muhammed'in kalabalık bir ordu ile harekete geçti-

²²⁹ İbn Devâdâri, *a.g.e.*, c. IX, s. 131.

²³⁰ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, c. II, s. 392; Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 69; Makrizi, *Sülûk*, c. II, s. 16-17.

²³¹ Baybars el-Mansûri, *et-Tuhfe*, s. 177-178; *Zübde*, s. 384; Makrizi, *Sülûk*, c. II, s. 17.

²³² İbn Devâdâri, *a.g.e.*, c. IX, s. 111; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 3; Yiğit, *a.g.t.*, s. 101-102.

²³³ İbn Devâdâri, *a.g.e.*, c. IX, s. 245, 251; Makrizi, *Sülûk*, c. II, s. 119.

²³⁴ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, c. III, s. 34.

²³⁵ Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 413; Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 152-153.

²³⁶ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 123; Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 152-153.

ğini duyan Olcâytû ile Kara Sungur'un korkudan geri döndüklerinden söz eder.²³⁷ Safedî ise kuşatma sırasında bulunan bir kimseden naklen, Emir Çoban'ın bir Ramazan günü Müslümanlara eza vermenin doğru olmayacağı yönündeki telkini üzerine Olcâytû'yu geri çekilmeye ikna ettiğini yazar.²³⁸

Nâsır Muhammed, İlhanlılara karşı elde ettiği Şakhab zaferi sonrası bölgesel bir güç olarak daha aktif bir dış politika takip etmiştir. Bu dönemde dikkat çeken gelişmelerden birisi İrencin Noyan devrinde Anadolu'da İlhanlı hâkimiyeti sarsıntıya uğramıştır. Bunun yanında İlhanlıların Suriye bölgesine yaptıkları sefere karşılık Suriye bölge nâibi Tengiz komutasında Memlûkler Malatya'yı fethetmişlerdir.²³⁹ Yine bununla yetinmeyen Nâsır Muhammed, İlhanlılara yardım ettikleri gerekçesiyle Mardin sahibini tedip amacıyla iki gün boyunca şehri yağmalatmıştır. Ayrıca Memlûk birliği Emir Karatay komutasında geldiği Mardin'de vergi toplamak için şehirde bulunan altı yüz İlhanlı askerini kılıçtan geçirirken iki yüz altmış askeri de esir alarak Halep'e getirmişlerdir.²⁴⁰

Yine 716 yılı Rabiulahir/1316 yılı Haziran ayında on bin kişilik atlı bir birlik Halep emirlerinden İbn Câcâ isimli bir Türkmen emirinin komutasında Türkmenlerin ve göçebe Arapların da desteği ile Halep askeri Diyarbakır şehrini ele geçirmişlerdir.²⁴¹ Diyarbakır'ın Nâsır Muhammed döneminde fethi devletin gücünü İlhanlıların ise içinde buldukları siyasi istikrarsızlığı göstermesi açısından önemli bir gelişmedir. Dolayısıyla diplomatik ilişkilerin de artık bu minval üzere gelişmekte olduğunu söylemekte yarar vardır. Olcâytû'nun Mekke ve Medine emirliği konusunda kavga eden kardeşler arasındaki çatışmayı Memlûk-İlhanlı ikili ilişkilerinde fırsata çevirmeye çalıştığı görülür.²⁴² Mekke emirliği için kardeşler arasındaki çekişmede Nâsır Muhammed'in desteğini alan Rumeysa üç yüz atlı birliği ile Kahire'den Mekke'ye gelir. Mekke'de yapılan mücadelede Humeyda kaçarak Irak'ta Olcâytû'ya sığınır.²⁴³ Olcâytû'nun yanında bir ay kalan Humeyda kendisini Mekke'ye askeri bir sefer düzenlemesi için teşvik etmiş ve Mekke'yi ele geçirip minberlerde adına hutbe okunması sözünü vermiştir. Bunun üzerine Ho-

²³⁷ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 246, 254, 258-259.

²³⁸ Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 170-171.

²³⁹ Malatya'nın fethi için bkz. Murat Zengin, "Memlûk Türk Sultanlığı'nın Anadolu Hâkimiyet Mücadelesi: Malatya'nın Zaptı (28 Nisan 1315)", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2014, Cilt: 33, Sayı: 55, s. 108-113.

²⁴⁰ Abdülmenam, *a.g.e.*, s. 43.

²⁴¹ Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 427-428; İbn Dokmak, *Nüfha*, s. 125; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I (1969), s. 84.

²⁴² Abdülmenam, *a.g.e.*, s. 43.

²⁴³ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 12; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 147.

rasan bölgesine ait dört bin atlı 716 yılı Recep/ 1316 yılı Eylül-Ekim aylarında Mekke'ye doğru harekete geçer. Ancak Olcâytû'nun ölmesi üzerine sefer yarıda kalır.²⁴⁴ Nüveyrî, bu seferin amacının Hz. Muhammed (a.s.)'in yanında medfun bulunan *eş-Şeyheyn*'in yani Hz. Ebu Bekir (r.a.) ile Hz. Ömer (r.a.)'in cenazelerinin kaldırılması için Suriye'de yaşayan göçebe Araplardan dört bin atlının tedarik edilerek teçhiz edildiğini, bu gelişmeleri Mekke emiri Rumeysa'nın Sultan'a bildirmesi üzerine Seyfeddin Aytmış el-Muhammedi ile Emir-i Alem Seyfeddin Bahadur es-Sâidî komutasında yüzler ve tablhane emirlerinden de birçok emirin katıldığı kalabalık bir birlik Mekke'ye gönderilmesinden söz eder.²⁴⁵ Olcâytû dönemi İlhanlı-Memlûk ilişkileri bu bilgilerle sınırlıdır. Olcâytû dönemi önce barış yapılmış daha sonra firari Memlûk emirlerinin İlhanlılara sığınmasıyla gerçekleşen ve sonuçsuz kalan Suriye seferi ile ilişkiler gerginleşmiştir. Hicaz bölgesinde yaşanan iktidar çatışmaları her iki devletin mücadele sahasının farklı bir bölgeye kaymasıyla neticelenmiştir.

Olcâytû'nun Memlûklere karşı Batılı devletlerle girdiği diplomatik ilişkilere gelince 704/1304 yılında Tomas Ugi of Siena adlı bir İtalyanın başkanlığındaki İlhanlı heyeti Fransa Kralı IV. Philipp ve İngiltere Kralı I. Edward ile görüşür. Olcâytû bu dönemde Memlûkler ile barış içerisinde bulunduğundan dolayı açıkça Memlûklere karşı ortak bir teşebbüsten söz etmez.²⁴⁶ Ancak 705/1305 yılında giden elçiler mektup götürmemişler şifahen Memlûklere karşı işbirliğinden söz etmişlerdir. Oysa bu dönemde Memlûk-İlhanlı arasında devam eden barış söz-konusudur.²⁴⁷ Dolayısıyla mektup yazılmayıp şifahen söylemeleri bunun içindir. Heyet 707/1307 yılında babasının yerine tahta çıkan İngiltere Kralı II. Edward (1307-1327) getirilen mesaja bağlılığını belirtmiştir.²⁴⁸ Heyetin her zamanki uğrak noktalarından Papa V. Clement (1305-1314) ile yapılan görüşmede Kudüs üzerine gönderilecek askeri birlik sözü alınmış ancak İlhanlılara yardım sözü verilmemiştir. Ancak tahta yeni oturan İngiltere Kralı II. Edward (1307-1327) Memlûklere karşı birlikte saldırmayı onaylamış Papa'ya düzenlenecek sefer için askeri ihtiyaç listesi hazırlatmıştır.²⁴⁹ Yapılan bu diplomatik teşebbüsler neticesiz kalmış amacına ulaşmayan iyiniyet girişimleri olarak kalmıştır. Olcâytû'nun vefat etmesiyle de ilişkiler durmuştur.

²⁴⁴ Makrîzî, *a.g.e.*, c. II, s. 148.

²⁴⁵ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 192.

²⁴⁶ Umran, *a.g.e.*, s. 266; el-Harisât, *a.g.t.*, s. 145.

²⁴⁷ Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 381; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 62; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 5-6.

²⁴⁸ Helal, *a.g.e.*, s. 138.

²⁴⁹ Umran, *a.g.e.*, s. 267; el-Harisât, *a.g.t.*, s. 145.

c. Ebû Saîd Dönemi Diplomatik İlişkiler

Olcâyâtü'nun vefatıyla yerine on yaşlarındaki oğlu Ebû Saîd (717-736/1316-1335) İlhanlı tahtına oturur.²⁵⁰ Biyografisini anlatan Safedî, adının *Ebû Saîd* şeklinde yazılmasının hatalı oluşuna değinerek doğrusunun *Bûsaîd* olması gerektiğini²⁵¹ ve bu şekliyle yazışmalarda elkab kısmına yazıldığını belirtir.²⁵² Nâsır Muhammed ile Ebû Saîd arasındaki yazışmaları detaylı olarak anlatan²⁵³ Kalkaşendî, her iki devlet arasındaki söz konusu yazışmalarda *Bûsaîd Bahadır Hân* ibaresinin yaldızlı olarak yazıldığından bahseder.²⁵⁴ Safedî, İlhanlı-Memlûk ilişkilerinde bu dönemde tesis edilecek barış emaresinin ilk yazışmada mektuplara yansdığına değinerek Memlûk kanadının diplomatik hamlesini öne çıkarır. Bu konuyla ilgili Sultan Nâsır Muhammed ile görüşen sır kâtibi Kadı Alâeddin b. el-Esîr mektupta *el-Memlûk* ibaresini yazmanın uygun olmayacağını ayrıca Ebû Saîd'in babasını ve kardeşini yazarsak bunun da çirkin olacağını söylemiş, yaklaşık bir ay sonra da ismi yerine elkâbını altın bir tomar ile yazma teklifi Sultan tarafından kabul görmüştür. İlhanlıların da benzer bir üslup ile karşılık vermesi üzerine bu durum gelenek haline dönüşür.²⁵⁵ Böylece *Muhammed* ve *Bûsaîd* isimlerinin yazılmasıyla diploma-siye getirilen yenilik kısa sürede siyasi ilişkilere de yansımış ve karşılıklı uzun barış görüşmeleri yapılmıştır. Bu dönem Memlûk-İlhanlı diplomatik ilişkilerinde öne çıkan diplomatlardan birisi el-Mecdü's-Selâmî İsmail b. Muhammed b. Yâkut'tur.²⁵⁶ Asıl mesleği memlûk tacirliğidir. Sultan Nâsır Muhammed'in özel memlûk tacirliğini yapan El-Mecdü's-Selâmî'nin faaliyetlerine geçmeden önce iki devlet arasında dikkat çeken gelişmelere bakalım.

İlhanlı devlet idaresine baktığımızda Ebû Saîd ismen hükümdar olup gerçekte devlete hâkim olan Emir Çoban²⁵⁷ ve oğullarıdır. Faruk Sümer, Çoban'ın konumunu *Beylerbeyi* olarak ifade eder. Çoban'ın oğullarından Dimaşk Hoca merkezde Ebû Saîd'i kontrolüne alarak başkentte söz sahibi iken Çoban'ın en büyük oğlu Hasan Horasan bölgesinde, Hasan'ın oğlu Tâliş İsfahan, Fars ve Kirman bölgesinde, Ti-

²⁵⁰ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 187; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 153; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 160; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 299; İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, c. IX, s. 46; Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 427

²⁵¹ Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 68; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, c. III, s. 442.

²⁵² Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 68.

²⁵³ Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VII, s. 250-256.

²⁵⁴ Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VII, s. 251, 253.

²⁵⁵ Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 68.

²⁵⁶ El-Mecdü's-Selâmî (ö. 743/1342) hakkında bkz. Makrîzî, *Hıtat*, c. II, s.43.

²⁵⁷ Çoban (ö. 728/1327) hakkında bkz. Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 169-171; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, c. V, s. 33-35; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Emir Çoban Soldoz ve Timurtaş", *Belleten*, S:XXXI/124, Ekim 1967, s. 601-646.

murtaş Anadolu'da, Mahmud ise Gürcistan bölgesinde söz sahibidir.²⁵⁸ Kısacası Ebû Saîd'in tahta oturması Çoban ve oğullarının devlete hâkim olmalarını sağlamıştır. Bertold Spuler, Çoban'ın önemli bir özelliğine atıfta bulunarak İlhanlılarda hükümdar olmayıp elçi kabulü ve elçi gönderme yetkisi bulunan tek emir olduğundan söz eder.²⁵⁹ Spuler'in bu iddiasının yanında bazı devlet adamları tarafından Memlûk Sultan'ına mektup yazan ve elçi gönderenler nadiren olmuştur.

Ebû Saîd tahta oturduktan bir süre sonra kaynaklara yansıyan bir iltica hareketi söz konusudur. İlhanlı üst düzey emirlerinden Tâtây komutasında yüz atl aileleriyle Fırat nehrini aşarak 6 Ramazan 717/12 Kasım 1317 günü Dimaşk'a ulaşırlar. Bir ay sonra da Kahire'de olurlar.²⁶⁰ Bu ilticanın karşılıklı ilişkileri gerginleştirdiğine dair kayıtlara rastlanmazken Ebû Saîd'in iyi ilişkiler yönünde hamleleri söz konusudur. Bunun yanında Ebû Saîd dâhilde Horasan'da Yasavur isyanını bertaraf ederken Kafkaslar'da da Altın Orda Han'ı Özbek Han'ın İlhanlı toprakları üzerindeki politik emelleri karşısında babasının gerginleştirdiği Memlûk-İlhanlı ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmak istemektedir.

Genel durum böyle iken ilk diplomatik gelişme Ebû Saîd tahta oturduktan kısa bir süre sonra el-Mecdü's-Selâmî İsmail'in getirdiği bir mektup Memlûk-İlhanlı ilişkilerinde önemli bir başlangıç olur. 717/1317 yılında Ebû Saîd, veziri Hoca Ali Şâh, Çoban ve diğer üst düzey emirler adına kaleme alınan mektupta karşılıklı barıştan söz edilir. Mektup ile birlikte değerli hediyeler Sultan'a takdim edilmiş bilmukabil hediyelerle elçiler uğurlanmıştır.²⁶¹ Bu arada karşılıklı iyi niyet girişimlerinin yanında aynı yıl Mekke'de iki devleti karşı karşıya getirecek gelişmeler yaşanmıştır. Mekke Emiri Rumeysa'nın kardeşi Humeyda beraberinde elli kişilik Moğol birliği ile Irak'tan döner. Mekke'ye girme isteği Nâsır Muhammed'in onayı ile olabileceği cevabını alır. Gelişmelerden haberdar olan Sultan eman vererek Humeyda'yı huzuruna çağırır. Bu işle görevli emirler Seyfeddin Aytmış el-Muhammedî, Seyfeddin Bahadur el-Abdî Sultan'ın emanını getirirler. Humeyda parası olmadığını ileri sürerek gitmek istemez.²⁶² Humeyda hac dönüşü Mekke'de idareyi ele geçirecek Rumeysa'yı çıkarmıştır. Ayrıca hutbeyi İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd adına okutmuş ayrıca tacirlerin mallarına el koymuştur. Gelişmeler üye-

²⁵⁸ Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 444-445; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 191; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 345; Ömerî, *a.g.e.*, c. III, s. 239; Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 27; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 292; Sümer, a.g.m., s. 89; Uzunçarşılı, a.g.m., s. 618-620.

²⁵⁹ Spuler, *a.g.e.*, s. 404.

²⁶⁰ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXII, s. 195; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 174-175.

²⁶¹ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 175.

²⁶² Makrîzî, *Sülûk*, c. II, 176; Abdülmenam, *a.g.e.*, s. 48-49.

rine Kahire'den bölgeye üç yüz atlı birlik sevk edilmiştir. Mekke'de Memlûk birlikleri duruma el koymuşlar Rumeysa'yı Kahire'ye gönderirken Sultan'ın emri ile diğer kardeşleri Utayfe Hicaz emiri olmuştur. Memlûk idaresi yeniden tesis edilmiş²⁶³ böylece Mekke'ye dönük İlhanlı politikası bertaraf edilmiştir. Mekke'de yaşanan sıkıntılara 719/1320 yılı hac döneminde bir yenisi daha eklenir. Humeyda krizinin sürdüğü günlerde Ebû Saîd adına gönderilen Kâbe örtüsü ile mahmilin²⁶⁴ girişi engellenmiştir. Yine İlhanlı vezirlerinden Ali Şah'ın Kâbe'ye asılmak üzere Irak hac emiri Bolavaç'ın getirdiği kıymetli hediyeler Memlûk hac emiri Moğoltay el-Cemalî tarafından engellenerek Sultan'ın izni olmadan bu isteğini gerçekleştirilemeyeceğini söyler. Ali Şah ise İlhanlı iç politikasında hasmı olan Reşîdüddin Fazlullah'ı bertaraf edince altından yapılmış inci süslü iki halkayı Kâbe'nin kapısında iki hafta boyunca asılı kalmasını nezretmiştir. Bolavaç'ın ısrarı üzerine halkalar bir müddet kapıda asılı kalmış daha sonra Mekke emiri bunları teslim almıştır.²⁶⁵ Dikkat çekici bir başka gelişme ise Irak hac kafilesinin yolları dönüşte göçebe Araplar tarafından kesilmiş otuz bin dinarları gasbedilmiştir. Bunun üzerine Ebû Saîd altmış bin dinar fidye ödemiştir.²⁶⁶ Bu hadisenin üzerinden bir yıl sonra Sultan Nâsır Muhammed ikinci kez hacı olmak için Mekke'yi ziyaret etmiştir.²⁶⁷ Hatta Mekke'de bulunan bir grup İlhanlı emiri Sultan'ın hac için burada olduğunu duyunca tutuklanma korkusuyla gizlenmeyi tercih etmişlerdir. Ancak her yerde hafiyesi olan Sultan onlardan haberdar olunca huzuruna çağırılmış onlara bolca ihşanda bulunup gösterişli hil'atler hediye etmiştir.²⁶⁸ Yine bu günlerde daha önce Sultan Nâsır Muhammed'ten kaçarak Olcâyû'tû'ya sığınan Süleyman b.

²⁶³ Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 430; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 219; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 176. Emir Şemseddin Aksungur 718/1318 yılı hac mevsimi sonrası 7 Muharrem 719/28 Şubat 1319 Çarşamba günü Kahire'ye getirdiği Rumeysa kaleye hapsedilmiş ancak birkaç kez kaçıp yakalanınca Sultan affetmiş daha sonra 8 Safer 720/20 Mart 1320 Perşembe günü hapisten çıkarılarak hil'at giydirilmiştir. Ayrıca 27 Recep 719/13 Eylül 1319 Perşembe günü Mekke'den dönen Bedreddin Muhammed b. et-Türkâmânî'nin getirdiği mektupta Mekke Emiri Utayfe herkesin kendisine itaatkâr olduğunu, Humeyda'nın ise Yemen'e gittiğini haber verir. Nüveyrî, *Nihâye*, c. XXXII, s. 227-228; Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 431; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 190, 194.

²⁶⁴ Hac zamanı geldiğinde özel hazırlık süreci sonrası hac emirinin himayesinde Mekke ve Medine'ye surre adıyla gönderilen para ve hediyelerin konulduğu, develere yüklenen bir çeşit vasıta. Başta devlet adamları olmak üzere önde gelen kimselerin hacca gidemedikleri için gönderdikleri bir çeşit hediye yüklü develer. İlki Recep ayının ortasında ikincisi de Şevval ayının ortalarında olmak üzere yılda iki kez mahmil alayı Kahire sokaklarını şenlendirir. Kalkaşendi, *a.g.e.*, c. IV, s. 57-58. Nâsır Muhammed dönemi bir mahmil gününe tanık olan İbn Battûta'nın gözlemleri için bkz. İbn Battûta, *a.g.e.*, c. I, s. 57.

²⁶⁵ Abdülmenam, *a.g.e.*, s. 49-50.

²⁶⁶ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 190.

²⁶⁷ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 235-236; Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 431-433; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 295; İbn Haldun, *İber*, c. 5, s. 490; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 195-197.

²⁶⁸ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 235; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 197-198; İbn Tağrıberdî, *Nüctüm*, c. IX, s. 51.

Mühenna Mısır'a gelerek Sultan'a itaatini arz etmiştir.²⁶⁹ Böylece iltica hediseleri iki devlet arasında siyasi bir krize yol açmadan sonlanmıştır. Bu arada Sultan Nâsır Muhammed'in Altın Orda Han'ı Özbek Han'ın kızı Toluniye Hatun ile evliliği (6 Rabiulahir 720/16 Mayıs 1320) söz konusu olup iki devlet arasındaki ikili ilişkileri kuvvetlendirmiştir.²⁷⁰ Bu durum İlhanlılar karşısında Memlûk dış politikası açısından önemli bir gelişmedir.

Memlûk-İlhanlı diplomatik ilişkilerinde el-Mecdü's-Selâmi'nin 720/1320 yılında Nâsır Muhammed adına getirdiği cevabi mektubu sırasında suikastçı fedâiler krizi patlak verir. Nâsır Muhammed, İsmailî fedailerin²⁷¹ yaşadığı Misyâb²⁷² kalesi sakini üç yüz fedâiyi İlhanlı topraklarına Kara Sungur'u öldürmeleri için göndermiştir. Tebriz'e vardıklarında bazıları amaçlarını ifşa edince fedailerin bir kısmı yakalanıp öldürülmüştür. Ordu şehrinde kısa sürede fedailerin Ebû Saîd, Çoban, vezir Ali Şah, Kara Sungur ve Moğol emirlerini öldürmek için geldiklerine dair haberlerin yayılması üzerine söz konusu devlet adamları korkudan saklanmışlardır. Emir Çoban gelişmeler üzerine el-Mecdü's-Selâmi'yi çağırarak hadiseler hakkında bilgi vermiş, "Mısır ile aramızda barıştan söz ediyorsun, hediyeler getirip ittifak yapmamızı istiyorsun, O ise bizi öldürmek için fedâi gönderiyor" şeklinde serzenişte bulunurlar ve hemen ne olup bittiğini Mısır'a gidip öğrenmesini isterler.²⁷³ Bu arada çok geçmeden Kahire'de halkın şüphelendiği garip davranışları olan yabancı bir kişi yakayı ele verir. Kahire valisi tarafından sorguya çekildiğinde Kara Sungur tarafından Sultan'ı öldürmek için gönderilen dört fedaiden biri olduğunu itiraf eder. Fedâilerin ikisi firar ederken diğer ikisi öldürülür. Gelişmeler üzerine Sultan'ın güvenlik tedbirleri artırılır.²⁷⁴

²⁶⁹ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 194.

²⁷⁰ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 251-252; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 302.

²⁷¹ Şîa içinde farklı bir grup olup kendilerini feda edercesine hedeflerindeki kişileri öldürmeğe adanmış kişilerdir. Ayrıca Kalkaşendî, Ömerî'den naklen bu grubun Mısır'a hâkim olan sultan için canlarını feda ettiklerini yazar. Detaylı bilgi için bakınız. Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. I, s. 119-122. İbn Battûta, seyahati sırasında fedâilerin yaşadığı Kadmus, Meyneka, Ulayka, Masyâf (=Misyab) ve Kehf kalelerine uğradığını ve buralarda İsmaililiye ya da Fidâviye denen topluluğun yaşadığını haber verir. Söz konusu topluluğun diğer topluluklardan ayrı yaşadığını ve Sultan Nâsır Muhammed adına maaşlı çalıştıklarını, görevini yerine getiren kimse eğer sağ ise kendisi değil ise varisi yapılan iş karşılığında anlaşılan ücretini aldığı haber verir. Sultan Nâsır Muhammed'in kaçak emiri Kara Sungur, kendisi için gelen birçok fedâiyi bölgedeki adamları sayesinde etkisiz hale getirmeyi başarmıştır. İbn Battûta, *a.g.e.*, c. I, s. 116, 118; Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. I, s. 120-122.

²⁷² Trablus yakınlarında bir sahil kalesidir. Hamevî, *a.g.e.*, c. V, s. 144.

²⁷³ İbn Battûta, *a.g.e.*, c. I, s. 116, 118; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 207-208.

²⁷⁴ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 208-209.

Bariş Girişimleri

İlhanlılar adına Kahire'ye gelen el-Mecdü's-Selâmî, Nâzırü'l-Hâs²⁷⁵ Kerimüddin el-Kebîr (ö. 724/1324)²⁷⁶ tarafından karşılanarak kaleye Sultan'ın huzuruna çıkarılır. Ebû Saîd, Çoban ve diğer devlet erkânının barış yönündeki ısrarlı arzularından bahseder.²⁷⁷ Bunun üzerine Dimaşk ve Halep nâiblerine İlhanlı elçilerinin güvenliklerinin sağlanması yönünde emirler verilir. Kısa bir süre sonra da mektuplarla birlikte İlhanlı elçileri Kahire'ye gelerek iki devlet arasında yapılması düşünülen barış için ön şartlar öne sürülür. Altı başlık altında ele alınan bu şartlar şunlardır:

-Öncelikle karşılıklı gönderilen fedâilere müsamaha gösterilmeyip yakalandıkları takdirde gönderilmemeleridir. Fedâiler Mısırdan gelirse istenilmemesi, İlhanlı topraklarından Mısır'a gelen olursa gönderilmemeleri şeklindedir.

-Göçebe Arapların ve Türkmenlerin İlhanlı toprakları üzerine saldırmaları yönünde teşvik edilmemesi,

-Siyasi ilticalarda karşılıklı talep olmaması,

-Sultan Nâsır Muhammed tarafından Kara Sungur'un asla istenilmemesi,

-Ticaret ve hac ziyareti için yolların güvenli olması, karşılıklı ticaretin sekteye uğramaması,

-Her yıl hac döneminde Irak'tan Hicaz'a gönderilen mahmil alayında Ebû Saîd'in sancağı ile Mısır Sultan'ı Nâsır Muhammed'in sancaklarının her ikisinin birlikte bulunmasıdır.²⁷⁸

Maddelere bakıldığında karşılıklı siyasi ilticalar, Arap ve Türkmenlerin İlhanlı topraklarına baskınları, ticaret ve hac yollarının güvenliği ve Mekke'de hac

²⁷⁵ *Hâs nazırılığı* ya da kaynaklarda geçen ifadesiyle *Nezâretü'l-Hâs* en-Nâsır Muhammed tarafından ihdas edilmiş bir kurumdur. Sultana ait mallar ve arazilerle ilgilenmek görev ve sorumluluk alanıdır. Başındaki yöneticiye Nâzırü'l-Hâs yani Hâs Nâzır denilirken idare ettiği divana da Divanü'l-Hâs denilir. Nezâretü'l-Has yani has nazırılığı hakkında bkz. Ömerî, *Mesâlik*, c. III, s. 309-310; Makrizî, *Hutat*, c. II, s. 227; Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. IV, s. 30; c. XI, s. 316; İbn İyâs, *a.g.e.*, c. I, s. 444-445; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 371; D. P. Little, "Notes on the Early Nazar al-KHâs", *The Mamluks in Egyptian Politics and Society* (ed. Th. Philips-U. Harmann), Cambridge 1998, s. 242-247.

²⁷⁶ Kerimüddin el-Kebîr'in hayatı hakkında bkz. Nüveyri, *Nihaye*, c. XXXIII, s. 35-43; Safedî, *A'yanü'l-Asr*, c. III, s. 142-154; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. II, s. 401-404; İbn Tağrıberdî, *el-Menhel*, c. VII, s. 345-350; Asrî Çubukcu, "İbnü's-Sedîd Kerimüddin", *DİA*, c. XXI, s. 202; D. P. Little, "Notes on the Early Nazar al-Khâs", *The Mamluks in Egyptian Politics and Society* (ed. Th. Philips-U. Harmann), Cambridge 1998, s. 242-247.

²⁷⁷ Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 6; Makrizî, *Sülûk*, c. II, s. 209-210.

²⁷⁸ Makrizî, *Sülûk*, c. II, s. 209-210.

sırasında her iki Sultan'ın birlikte anılması gibi her ne kadar geçmiş dönemleri de kapsasa da aslında öne sunulan şartlar Ebû Saîd döneminde meydana gelen gelişmeler merkezindedir. Özellikle karşılıklı firar edip siyasi iltica talebinde bulunan emirler ile iki ülke arasındaki tampon bölgelerde yaşayan ve sık sık İlhanlı topraklarına baskın yapan göçebe Araplar ve Türkmenlerle ilgili talepler dikkat çekicidir. Daha önceleri iltica eden emirlerin teşviki ile Gâzân döneminde savaşlar vuku bulmuş yine Olcâytû döneminde savaşın eşliğinden dönülmüş idi. Haliyle böyle gelişmelere bir daha fırsat verilmemesi için tedbir alınması yönünde adımların atılması isteniyor.

Sultan bu teklifleri olumlu karşılamış ve üst düzey devlet adamları ve istişare heyeti ile yaptığı görüşmeler sonrası teklifi onaylamayı kabul etmiştir. Sultan şartların kabulünü içeren mukabil cevap mektubunu gösterişli hilatler giydirdiği İlhanlı elçileri el-Mecdü's-Selâmî İsmail başkanlığında kırk bin dinarlık atlastan yapılmış çok özel hilat ile değerli hediyeler Ebû Saîd'e sunulmak üzere gönderilmiştir.²⁷⁹

Aynı günlerde 720 yılı Şaban ayı başlarında (Eylül 1320) İlhanlı topraklarında çok sert geçen kış şartları hayvanların telef olmasına yol açmış, şehirler sular altında kalmış ve bunlara bağlı daha birçok sıkıntılar yaşanmıştır. Ebû Saîd bu konuyu fukaha ile istişare ettiğinde bunun sebebinin ülke geneline yayılmış günah işlemeyi teşvik eden mekânlar olduğu ileri sürülmüştür.²⁸⁰ Bunun üzerine Ebû Saîd emir vererek içki içilen yerlerin, umumhanelerin kapatulmasını, mevcut ne kadar şarap varsa hepsinin buzlu yollara dökülmesini, yanında bulunduranların cezalandırılmasını, eğlence işi ile uğraşanların kovulmasını ayrıca yabancı tacirlerden alınan vergilerin de kaldırılmasını içeren fermanı ülke geneline gönderilir. Bu arada Tebriz yakınındaki kiliseler yıkılmış, camiler ve mescitler onarılmıştır.²⁸¹ Makrîzî'nin naklettiğine göre bu gelişmeler sonrası Nâsır Muhammed de Suriye nâiblerine mektuplar yazarak şarapların dökülmesini, fuhşiyat merkezi yerlerin kapatulmasını emretmiştir. Nâibler bu emirleri uyguladıkları gibi Makrîzî'nin ifadesi ile Allah ülkeyi fuhuş ehlinde temizlemiştir.²⁸²

Ebû Saîd ve nâibi Emir Çoban'ın elçileri el-Mecdü's-Selâmî'nin bir memlûkü ile Kahire'ye gelmişler ve Sultan'ın gönderdiği hediyelerin sahiplerine ulaştığını haber vermişlerdir. Ayrıca Kahire'ye gelerek Irak'tan Hicaz'a çıkacak olan bu yılki

²⁷⁹ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 209-210.

²⁸⁰ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 258.

²⁸¹ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 258; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 208, 221; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 211.

²⁸² Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 211.

mahmil alayında taşınması için Sultan'ın sancağını istemişler, sarı atlas ipekten yapılmış altın işlemeli Memlûk sancağı kendilerine teslim edilmiş ayrıca Mekke emirine de bir mektup yazılmıştır.²⁸³ Irak'tan çıkan hac kafilesi Bahreyn taraflarından geçerken bin atlı önlerini keser ve kafilenin hac emirinden üç bin dinar ister. Mısır Sultan'ı Nâsır Muhammed'in emri ile Irak'tan geldikleri söyleyip Mekke emirine Sultan tarafından gönderilen mektubu gösterirler. Bunun üzerine Nâsır Muhammed'e olan bağlılıklarından kafileyi serbest bırakırlar. Hadiseyi duyan Sultan yaşananlardan pek memnun kalır. Bölgedeki Araplara inam ve ihsanını artırır.²⁸⁴ Oysa daha geçen yıl Irak hac kafilesi yolda göçebe Arapların baskınına uğramış ve yüklü miktarda fidye ödemişlerdir. Memlûk-İlhanlı ilişkilerinde Memlûk Sultan'ının Irak hac alayının geçtiği bölgeler üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Son olarak 723/1323 yılında hac ibadetini ifâ için Mekke'ye giden Abâkâ'nın kızı Kutlu için Sultan emir vererek seyahat ettiği güzergâhlar üzerinde gerekli tedbirler alınmıştır.²⁸⁵

İlhanlı-Memlûk Barış Antlaşması

el-Mecdü's-Selâmî yeni yılın ilk günlerinde (1 Muharrem 722/20 Ocak 1322) Ebû Saîd'in antlaşma metni üzerindeki muvafakat yazısı ile birlikte beraberinde gönderilen hediyeleri Sultan'a takdim etmiştir.²⁸⁶ Bu heyetin gelişinden bir ay sonra da antlaşma metnini akdetmek üzere geldiğini düşündüğümüz İlhanlı heyeti Kahire'ye ulaşmıştır. Elçiler Emir-i Ahûr Hasan b. Şâdî b. Sûncâk ve Tebriz baş kadısı Nasreddin Muhammed b. Muhammed el-Kazvîni eş-Şafî'dir. Ebû Saîd'in elçileri 1 Rebiulahir 723/9 Nisan 1323 tarihinde Kahire'ye ulaşmıştır.²⁸⁷ Bu bilgileri aktaran Nüveyrî görüşmeler hakkında detaylı bilgi vermemektedir. Zaten bu günlerde Çukurova bölgesinde stratejik bir yerde bulunan Ayas²⁸⁸ kalesinin bölgedeki Ermenilere gözdağı vermek amacıyla Memlûkler tarafından fethi (20 Rabiulahir 722/8 Mayıs 1322)²⁸⁹ söz konusudur. ²⁹⁰ Çok geçmeden de 14 Cemazi-

²⁸³ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 211.

²⁸⁴ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 214-215.

²⁸⁵ Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 439-440.

²⁸⁶ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 6; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 204, 206.

²⁸⁷ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 31.

²⁸⁸ Günümüz Adana ili Yumurtalık ilçesinin eski adıdır.

²⁸⁹ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 29; Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 438-439; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 229; Yiğit, *a.g.t.*, s. 110.

²⁹⁰ Makrîzî Ayas'ın fethi ile sonuçlanan seferin gerekçesi olarak yıllık verginin gönderilmemesinin bahane edildiğini asıl gerekçenin Altın Orda Hükümdarı Özbek Han'ın İlhanlı topraklarına yapacağı sefer sırasında Memlûk askerinin de Suriye bölgesinde hazır bulunması şeklinde ifade eder. Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 236.

yalahir 723/ 20 Haziran 1323 tarihinde İlhanlı emirlerinden kıdemli üç tümen²⁹¹ komutanının Kahire’de Sultan tarafından kabul edilmesi barış girişimleri adına önemli bir adımdır. Barış girişiminin teyit edilmesi karşılıklı güvenin temin edilmesi adına yemin nüshaları hazırlanmış ve bunlar Sultan tarafından onaylanmıştır. Sultan’ın İlhanlı elçilerine güven vermesiyle son bulan bu ziyaret²⁹² sırasında özel ilgi gösterilen elçiler değerli hediyelerle uğurlanmıştır.²⁹³ Nüveyrî, bu bilgileri naklettikten sonra heyetin Kahire’ye ulaşmadan önce karşılaştıkları muameleyi de detaylı olarak anlatır. Ermenilerle olan sorunlar ve İlhanlıların bu sorunlara karşı tavırlarından olsa gerek söz konusu heyetin kibirli davranışları Nüveyrî’nin anlatımında öne çıkmaktadır. Halep nâibinin ikram ve ihsanı söz konusu iken Dımaşk’a geldiklerinde Nâib Tengiz elçilere soğuk davranmış ilgi göstermemiştir. Onları karşılamaya çıkmadığı gibi huzuruna geldiklerinde ayağa bile kalkmamıştır.²⁹⁴ Dolayısıyla heyetin Kahire’de ilgi görmesi hatta barışın yapılması yönünde teminat almaları soğuk başlayan bu sefaretin umduklarından iyi bir şekilde sonuçlanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Memlûk-İlhanlı barışı yönünde önemli bir adım atılması son İlhanlı elçilik heyetinin Kahire’den ayrılışının hemen ardındanır. Emir Seyfeddin Aytmış el-Muhammedî (ö. 736/1335)’nin²⁹⁵ hediyelerle Nâsır Muhammed adına Ebû Saîd’e barış akdi için gönderilmesidir. Aytmış el-Muhammedî Tebriz’de İlhanlı hükümdarı ile görüşmüş daha önce üzerinde anlaşılan metinlere sadık kalınarak antlaşma imzalanmıştır. Ayrıca antlaşma metinleri ile Ebû Saîd, Çoban ve vezire ait olan yemin nüshaları Tebriz’de bir Cuma günü Aytmış’ın da hazır bulunduğu bir mecliste okunmuştur. Gayet hoş karşılanıp hükümdarın cömertliğinden bolca yararlanan Aytmış, antlaşma için gerekli işlemleri tamamladıktan sonra önce Martdin’e uğrar daha sonra da Dımaşk üzerinden Kahire’ye gelir.²⁹⁶ Böylece 720/1320 yılında başlayan barış görüşmeleri karşılıklı elçilik teatilerinin devam etmesi sonu-

²⁹¹ On bin kişilik askeri birliğe komuta eden on binler emiri anlamına gelir. Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. IV, s. 421.

²⁹² Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 47.

²⁹³ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 245.

²⁹⁴ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 47-48.

²⁹⁵ Aytmış el-Muhammedî, Sultan Nâsır Muhammed’in memlûklerinden olup üçüncü döneminde emirlik tevhîh edip üst düzey idari görevler yürüten memlûklerinden birisidir. Moğolca bilen ve yazabilen Moğol kökenli Aytmış, Memlûk-İlhanlı diplomatik ilişkilerinde barışın tesis edilmesinde önemli görevler yürütmüş bir devlet adamıdır. İbn Hacer, *a.g.e.*, c. I, s. 423-424; Yusufi, *a.g.e.*, s. 329-334; İbn Tağriberdi, *Menhel*, c. III, s. 138.

²⁹⁶ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 237, 241, 242; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 48. Burada dikkat çeken bir hususu paylaşmak gerekiyor. Nüveyrî 723 yılı hadiselerinde Aytmış’ın gidişinden söz ederken Makrîzî 722 yılında bahseder. Yine Makrîzî dönüş tarihi olarak 723 yılını verir.

cu 723/1322 yılında barışın tesis edilmesiyle sonuçlanmıştır. Ayrıca İlhanlı devlet adamı Emir Çoban'ın oğlu ile Sultan'ın kızının evliliğinin mektupta dile getirildiği ancak beş yaşlarında olan kızının yaşının küçüklüğü bahane edilerek nazikçe geri çevrildiğinden Nüveyrî bahseder.²⁹⁷

Burada Sultan Nâsır Muhammed adına diplomatik faaliyetleri yürüten ve nihayetinde bir barış akdi ile neticelenmesinde emeği bulunan Aytmış el-Muhammedi'den bahsetmek yerinde olacaktır. Sultan Nasır Muhammed'in memlûkü olan Aytmış, en yakınında bir isim olarak öne çıkmış birinci ve ikinci saltanat dönemlerinde memlûkü olarak hizmetinde bulunduktan sonra özellikle üçüncü saltanat döneminde emirlik tevcih edip üst düzey idari mevkilere atadığı emirlerindedir. Sultan'ın ikinci saltanat dönemi sonrası Kerek'e çekilip Suriye'deki babasının daha önce memlûkü olan nâiblerin desteğini alma noktasında Aytmış'ın gizlice yürüttüğü diplomatik faaliyetler başarılı olmuştur. Sultan bu çalışmalar sonrası tekrar tahtın gerçek sahibi olarak tahtına geri dönmüştür. Yine Sultan Nâsır Muhammed ile Ebû Saîd arasında elçilik teatisinin gerçekleştirilmesinde şüphesiz onun Moğol kökenli olup iyi seviyede Moğolca bilip yazabilmesi etkili olmuştur. Hatta onun Moğol kabileleri hakkında detaylı bilgi sahibi olduğu ayrıca Ebû Saîd'in elçilik teatisi için özellikle Aytmış'ı istediği kaynaklarda yer alır. Neticede başarıyla söz konusu diplomatik faaliyetleri yürütmüştür.²⁹⁸ Yine el-Mecdü's-Selâmî İsmail'in iki devlet arasında yürüttüğü diplomatik faaliyetler de önemlidir. Sultan barışın akdedilmesi sonrası kendisine rütbelere tevcih edip yaptığı ticaretten yarı yarıya gümrük vergisi ödemesini kararlaştırmıştır. Bunun sayesinde yıllık elli bin dirhemi bulan ek geliri olmuştur.²⁹⁹

Açıkçası İlhanlılar açısından Suriye politikasının iflâsı anlamına gelen bu antlaşma aslında iç ve dış politikada zor durumda olan İlhanlıların Batı sınırlarını güvence altına alma girişimi olarak değerlendirmek mümkündür. Amacı ne olursa olsun bu antlaşma ile bölgeye huzur geldiğini iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerin geliştirildiği bunun neticesinde karşılıklı güven ve sadakat ortamının yoğun hediyeleşme dönemini başlattığını gözlemliyoruz. Artık askeri operasyonlar geride kalmış birbiri ile yarışan kıymetli paha biçilmez hediyelerle muhataplarını onurlandırma yarışı söz konusudur. Ayrıca Sultan Nâsır Muhammed İlhanlılar ile barış antlaşması yaptıktan sonra önemli bir siyasi faaliyeti de güneye Nûbe'ye sefer düzenleyerek

²⁹⁷ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 49.

²⁹⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. I, s. 423-424; Safedî, *a.g.e.*, c. I, s. 648-649; Yûsufî, *a.g.e.*, s. 329-334; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, c. III, s. 138.

²⁹⁹ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 246.

bölgenin müslümanlaşması yönünde siyaset izlemiştir.³⁰⁰ Yine Yemen ile ilgilenme fırsatı bulmuştur.³⁰¹ Devlet elbette daha önce de bu bölgeler ile ilgilenmiş ancak İlhanlı antlaşması sonrası daha rahat hareket etme fırsatını yakalamıştır.

Memlûk-İlhanlı hediyeleşmeleri yoğun olarak sürerken karşılıklı ilginç gelişmeler yaşanmış, akrabalık tesisine dönük hamleler atılmıştır. Bu hediyeleşmelerden birisi 724 Zilhicce ayı başlarında (20-30 Kasım 1324) Ebü'l-Fidâ'nın hazır bulunduğu bir oturumda yapılmıştır. Ebu Saîd adına gelen Doğan ile Çoban adına gelen Hamza adlı elçilerin sunduğu hediyeler hakkında detaylı bilgiler veren tarihçimiz şunları kaydeder. Üzerinde çeşitli mücevherlerle süslü altından yapılmış eyeri bulunan üç iğdiş atı, yine mücevherlerle süslü üç altın kılıç, altın ve gümüş işlemeli ipek dokumalar, Horasan bölgesine özgü kumaşlarla dolu sandukaları taşıyan on bir Horasan devesi yükü hediye dir. Bunların yanında özel olarak Sultan'ın elkabının çok ince işçilikle işlendiği sayısız yün kumaşların Sultan'a sunulduğundan bahseder.³⁰² Bu hediyeler karşısında Sultan'ın teşrifâtından³⁰³ ikram ve ihsanından bolca istifade eden elçileri onurlandıran törenler düzenlenir. Ardından yüz bin dirhemi aşan bir meblağa denk hediyelerle uğurlanırlar.³⁰⁴ Karşılıklı elçilik teatisi Sultan Nâsır Muhammed'in emri ile Emir Aytmış başkanlığında hazırlanan Memlûk heyetinin Ebu Saîd'e gönderilmesi ile karşılık bulur. Ebu Saîd, Emir Çoban ve diğer üst düzey devlet adamları için ayrı ayrı hazırlanan hediyelerle 7 Cemaziyelevvel 726/11 Nisan 1326 Cuma günü heyet Kahire'den ayrılır.³⁰⁵ Çok geçmeden den 14 Recep /16 Haziran Pazartesi günü Ebu Saîd ve Çoban adına elçiler Kahire'ye gelirler. Bu heyette bulunanlar arasında Sultan'ın yakın akrabaları Emir Tayirboğa ile oğlu Yahya da vardır. Tayirboğa tablhaneye emirliğine getirilirken oğlu onlar emiri rütbesine tevcih edilmiştir.³⁰⁶ Diğer taraftan Sultan adına giden Aytmış ve beraberindekiler 28 Şaban/30 Temmuz günü Kahire'ye

³⁰⁰ Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 49-50; Ömerî, *Mesâlik*, c. IV, s. 48; Kalkaşendî, *a.g.e.*, c. V, s. 278. Makrizî, *Sülûk*, c. II, s. 250.

³⁰¹ Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 134-135; Makrizî, *Sülûk*, c. II, s. 266-267; İbn Tağrıberdî, *Nüciüm*, c. IX, s. 71.

³⁰² Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 440-441.

³⁰³ Teşrifât, sultanın inam ve ihsanı çerçevesinde üst düzey devlet adamlarına protokol gereği takdim ettiği hediyelerdir. Memlûk Türk devletinde tam teşekküllü çalışan bu kurum bir yerde devletin gücünü gösterir. Kalkaşendî, sultanların kılıç ehline takdim ettiği hilatleri, yılda iki kez ümeraya verdiği atları, Sultan memlûklerinin iâşesi, giyinme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasını teşrifât başlığı altında alır. *A.g.e.*, c. IV, s. 52-57.

³⁰⁴ Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 440-441.

³⁰⁵ Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 152.

³⁰⁶ Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 154-155.

dönmüşlerdir.³⁰⁷ Son İlhanlı elçisinin ayrılmasından sonra Ramazan ayının sonlarına doğru (25 Ramazan 726/25 Ağustos 1326) bu kez Emir Çoban adına Kahire'ye gelen elçiler kıymetli hediyelerin yanında Sultan'a bir mektup takdim etmişlerdir. Mektupta Sultan'ın kızlarından birisi ile Emir Çoban'ın oğlunun evliliği talep edilmekte ayrıca hapiste bulunan İbn Teymiyye (ö. 728/1328)³⁰⁸ ile görüşme isteği dile getirilmektedir. Nüveyri bu bilgileri aktardıktan sonra kız isteme talebine verilen cevaptan bahsetmezken İbn Teymiyye ile görüştüklerinden söz etmiştir.³⁰⁹ Kaynaklara yansıyan diplomatik ilişkilerden bir yenisi Sultan'ın yakınlarından birisinin daha geldiği 4 Recep 727/26 Mayıs 1327 Çarşamba günü Kahire'ye ulaşan İlhanlı heyetidir. Tümen komutanlarından Seyfeddin Esendemir'in başkanlığındaki heyette Sultan'ın yakınlarından Muhammed Bey b. Camk da vardır. Muhammed daha önce iltica eden Emir Seyfeddin Tayirboğa'nın kız kardeşinin oğludur. Tablhane emirliği tevcih edilir. Sultan elçilik heyetine gerekli ihtimamı gösterir. İlhanlı başkentinde yaşananlardan haberdar olur.³¹⁰

Barış antlaşması sonrası Memlûk-İlhanlı ilişkileri karşılıklı iyi ilişkilerin yansısına İlhanlı iç siyasetindeki krizlerin ayyuka çıkmasıyla Nâsır Muhammed'in müdahil olması söz konudur. İlhanlı devlet adamları arasındaki rekabet adeta Sultan'ın desteğini alma girişimine dönüşmüştür.

İlhanlı Anadolu Valisi Timurtaş'ın Sultan Nâsır Muhammed'e İlticası

Bu dönemde karşılıklı hediyeleşmeler devam ederken İlhanlı iç politikasında yaşanan dâhili krizler öne çıkar. Bu krizler Sultan Nâsır Muhammed'in kendini içinde bulduğu İlhanlı cephesindeki iktidar kavgalarıdır. Ebû Saîd, nâibi Emir Çoban'ın baskısından kurtulmak ve kendi otoritesini tesis etmek amacıyla yaptığı teşebbüsler söz konusudur. Daha önce Ebû Saîd 719/1319 yılında kalkıştığı tasfiye girişiminde başarılı olamamıştır.³¹¹ Ancak vezir Ali Padişah'ın ölümü³¹² sonrası bu politikasında başarılı olmuş, Çoban ve oğullarına karşı bazı tasfiye teşebbüslerinde başarılı olmuştur. Bununla alakalı 728/1327 yılında Sultan Nâsır Muhammed'e elçi göndererek içinde bulunduğu siyasi durumu anlatmış, Emir Çoban'ın baskı-

³⁰⁷ Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 152.

³⁰⁸ Selefî görüş ve eleştirileriyle tanınmış bir İslâm âlimi olan İbn Teymiyye hakkında bkz. Ferhat Koca, "İbn Teymiyye", *DİA*, c. XX, Ankara 1999, s. 391-405.

³⁰⁹ Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 155.

³¹⁰ Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 176.

³¹¹ Nüveyri, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 229-233; Makrîzî, *Sütlük*, c. II, s. 195.

³¹² Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, c. II, s. 441.

sından ve kendisini öldürme girişiminden hatta devlete tek başına hâkim olma düşüncesinde olduğundan söz etmiştir. Kısaca Çoban ve ailesini tasfiye edeceğinden söz etmiştir. Ayrıca Sultan'ın bu konudaki görüşünü istemiştir.³¹³

Ebû Saîd, Çoban ve oğullarının tahakkümünden kurtulmak amacıyla önce 728/1328 yılında Çoban'ın emirlerini kendine bağlamayı başarmıştır. Sonra Çoban'ın başkente hâkim olan oğlu Dımaşk Hoca'nın ahlaki zafiyetini³¹⁴ fırsat bilerek yargılatıp idam ettirmiş daha sonra da Gürcistan hâkimi Mahmud'u ve iki ay sonra da Çoban'ı etkisiz hale getirmeyi başarmıştır. Horasan hâkimi Hasan, Altın Orda Hanı Özbek Han'a iltica ederken Çoban'ın bir diğer oğlu Timurtaş da Mısır'a Nâsır Muhammed'e sığınmak zorunda kalmıştır.³¹⁵ Timurtaş, Mısır'a ulaşmadan önce Ebû Saîd, Kahire'ye elçi göndererek iç politikada yaşadığı sıkıntıları anlatıp Çoban ve ailesinin tasfiyesinden söz etmiştir.³¹⁶

Çoban'ın diğer oğlu Timurtaş, Anadolu'da beylikleri sindirerek³¹⁷ Konya'dan Kayseri'ye Anadolu İlhanlı valiliğini deruhte etmektedir.³¹⁸ Gelişmeler üzerine başına geleceklerden korkarak çaresizce 728/1328 yılında Nâsır Muhammed'e sığınma talebinde bulunur.³¹⁹ Önce gönderdiği elçi ile Sultan'ın Anadolu'da nâibi olmak istemiş, gelişmeler üzerine de sığınma talebini iletmiştir.³²⁰ Bu talep, İlhanlı iç siyasetini yakından takip eden³²¹ Sultan tarafından da kabul görmüştür.³²² Eretna Bey'ini vekili olarak tayin edip³²³ ailesini ve mallarını güvenli bir yer olan Larende'ye³²⁴ bırakan Timurtaş, Ebû Saîd'in yanına gideceğine dair bir haber yazarak askerleri ile harekete geçer. Suriye topraklarına girdiğinde asıl gayesinin Mi-

³¹³ Makrizî, *es-Sülûk*, c. II, s. 295.

³¹⁴ Dımaşk Hoca'nın Olcâyâtü'nün hanımları ile birlikte olduğu ve en son Ebû Saîd'in annesi ile beraber olacağı şeklinde aldığı haber üzerine düzenlenen bir kumpas ile o gece yakalanır. Daha sonra da idam edilir. Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 191; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 345-346.

³¹⁵ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 191-192; Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 444-445; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 345-346; İbnü'l-Cezerî, *a.g.e.*, c. II, s. 269; İbn Battûta, *a.g.e.*, c. I, s. 322-325; Makrizî, *Sülûk*, c. II, s. 293.

³¹⁶ Makrizî, *Sülûk*, c. II, s. 295.

³¹⁷ Ömerî, *a.g.e.*, c. III, s. 239, 256-257; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 345; Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 625.

³¹⁸ Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 447; Makrizî, *Sülûk*, c. II, s. 293; Ebû'l-Fidâ'nın bu ifadesinin yanında Faruk Sümer, Hâfız-ı Ebru'dan naklen Antalya'ya kadar Anadolu'yu yönettiğini anlatır. Sümer, *a.g.m.*, s. 90.

³¹⁹ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 193; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 347; Makrizî, *Sülûk*, c. II, s. 293.

³²⁰ Makrizî, *Sülûk*, c. II, s. 293.

³²¹ Sultan kendisine memlûk getiren aynı zamanda da İlhanlılar ile yapılan elçilik teatülerinde önemli bir kişi olan el-Mecdû's-Selâmî'den gelen mektup Dımaşk Hoca'nın ve kardeşinin öldürüldüğü haberini vermektedir. Makrizî, *Sülûk*, c. II, s. 293-294.

³²² Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 113; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 193; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 347; Makrizî, *Sülûk*, c. II, s. 293.

³²³ İbn Battûta, *a.g.e.*, c. I, s. 416; İbn Haldun, *a.g.e.*, c. V, s. 498.

³²⁴ Günümüz Karaman ilinin o dönemdeki bir diğer adıdır.

sır'a gitmek olduğunu açıklayınca askerlerinden birçoğu geri döner. Timurtaş ise maiyetindeki altı yüz askeri ile yoluna devam etmiştir.³²⁵ Suriye nâibi Tengiz tarafından 25 Safer 728/10 Ocak 1328 Pazar günü Dımaşk'ta karşılanan Timurtaş³²⁶ ve beraberindekiler 7 Rabiulevvel/21 Ocak Perşembe günü sabahleyin Kahire'de Sultan'ın huzuruna çıkmışlardır. Huzurda iken maiyetindekilerden Mahmud, Mâ-hinbâh, Ahi Osman ve Yunus adlı bir grup adamı da hazır bulunur.³²⁷ Timurtaş üç kez yer öptükten sonra Sultan'ı selamlamıştır. Timurtaş, burada kaldığı kaldığı sürece gayet iyi ağırlanmış ve maiyetindekilere hil'at giydirilip merasimler tertip edilmiştir. Sultan, Hâs Türk Nâsırı'nin³²⁸ kalede ikamet ettiği odanın kendisine tahsis edilmesini emretmiştir. Tadilatı yapılan bu iki oda Timurtaş'ın hizmetine sunulmuş, Emir Seyfeddin Turgay el-Çaşnigî³²⁹ de işlerini takip etmek üzere memur edilmiş kısaca Timurtaş ve maiyetindekilerin tüm ihtiyaçları karşılanmıştır.³³⁰ Timurtaş ayın 10 Rabiulevvel/24 Ocak Pazar günü Sultan'a hediye olarak getirdiği yüz iğdiş atı, seksen Horasan devesi, beş memlûk ve içi değerli hediyelerle dolu beş bohçayı Sultan'a takdim eder. Sultan içlerinden değerli taşlarla süslü atlas bir aba ile bir iğdiş atını ve develeri kabul edip gerisini iade eder.³³¹

Safedî, Sultan'ın bir ara emirlerinden birinin iktâsını Timurtaş'a vermek istediğini ancak Bektemür es-Sâkî'nin bunu engelleyerek maaş bağlanması tavsiyesini kabul ettiğini yazar.³³² Sultan Nâsır Muhammed'in Timurtaş'ı karşıladıktan sonra hakkında olumlu bazı teşebbüsleri olur. 9 Cemaziyelevvel 728/22 Mart 1328 tarihinde Seyfeddin Kıpçak'ın memlûkü Oruç'u Ebû Saîd'e kıymetli hediyelerle elçi göndererek Timurtaş lehinde bir tavır almasını ister.³³³ Hatta Timurtaş'ın ailesini ve mallarını Mısır'a getirmek ister. Bunun için Karamanoğlu Bedreddin

³²⁵ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 193; Makrîzî, *es-Sülûk*, c. II, s. 293-294. Makrîzî, üç yüz atlı adamıyla Behisna nâibi tarafından karşılandığını haber verir. Daha sonra Timurtaş'ın mallarını getiren askerlerin sayısı hakkında rakam verirken altı yüz atlı olarak verir. Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 395. İbn Haldun yedi emir bin atlı ile beraber Kahire'de karşılandıklarını anlatır. İbn Haldun, *İber*, c. V, s. 498.

³²⁶ Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 113; İbn Cezerî, *a.g.e.*, c. II, s. 253-254; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 193; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 294.

³²⁷ Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 447; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 348; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 193; İbn Cezerî, *a.g.m.*, c. II, s. 254; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 294.

³²⁸ Nâsır Muhammed'in emirlerinden olan Hâs Türk (ö. 734/1333) hakkında bkz. Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 306-307; İbn Tağriberdî, *Menhel*, c. V, s. 197-198.

³²⁹ Seyfeddin Turgay en-Nâsırı (ö. 743/1343) hakkında bkz. Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 578-579; İbn Tağriberdî, *Menhel*, c. VI, s. 379-380.

³³⁰ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 193; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 394; Uzunçarşılı, *a.g.m.*, 633-634.

³³¹ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 394.

³³² Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 113.

³³³ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 296.

Bey'e mektup yazar.³³⁴ Ancak Bedreddin Bey, Sultan'a yazdığı cevap mektubunda Timurtaş aleyhinde şikâyetçi olur.³³⁵ Bununla da yetinmez babasının kanını dava etmesi için maktûl Hamidoğlu Dünder Bey'in oğlu Necmeddin İshak Bey'i Kahire'ye gönderir. Sultan'ın huzurunda Timurtaş ile tartışıp babasının kisasını isteyen İshak Bey, Karamanoğlu'na yazılan bir mektup ile Anadolu'ya döner.³³⁶ Bu kısas talebinden başka yaşanan bazı gelişmeler Timurtaş'ın gözden düşmesine sebep olur. Önce kale burçlarında hapse atılır, memlûkleri de Mısır ümerasına dağıtılır.³³⁷ Safedî, Timurtaş'ın babası Çoban'ın Ebû Saîd tarafından öldürüldüğü haberinin alınması üzerine hapse atıldığını söyler. Bu bilgiler Makrîzî tarafından tutuklanma sebebi olarak gösterilir. Şöyle ki, Timurtaş'ın Anadolu'daki yüz bin baş koyununun Kahire'ye ulaştıktan sonra yirmi bin baş koyunu Emir Bektemür es-Sâkî'ye verdiği gibi Emir Kavsun'a ve diğer ümeraya da parça parça hepsini dağıtırken Sultan'a hiç bir şey takdim etmez. Bir gün gittiği hamam'da hamamcıya bin dirhem bahşiş verirken çıkışta bekçiye de üç yüz dirhem bahşiş verir. Bu ihsanı ile Sultan'ı da kızdırmıştır.³³⁸ Bunun yanında hapiste iken yemeden kesilen Timurtaş, sadece su içip karpuz yemiş yaşananlardan çok müteessir olmuştur. Emir-i Silah Kılıçs yanına gelerek Ebu Saîd'in elçilerine görünmesi için hapiste kalmasının bir takiye olduğundan söz edince Timurtaş "Amacımız mal ise vereyim, kılıç ise öldürünüz" diyerek serzenişte bulunur.³³⁹

Nâsır Muhammed daha önceki elçilik teatilerinde olduğu gibi Aytmış'ı İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd'e göndererek gelişmelerden haberdardar etmiştir.³⁴⁰ Buna mukabil aralarında Ebû Saîd'in Emir-i Candâr'ı Ayacı'nın da bulunduğu üç kişilik İlhanlı elçilik heyeti 11 Ramazan 728/20 Temmuz 1328 Çarşamba günü Kahire'ye gelmiştir. Timurtaş'ı tutuklu bulunduğu yerde gören heyet Sultan'dan istemekte buna mukabil firari Memlûk emiri olan ve Ebû Saîd'in yanında bulunan

³³⁴ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 195; Makrîzî, *Sülûk*, (Thk. M. Mustafa Ziyade), c. II, s. 295.

³³⁵ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 195; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 297; Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 636-637.

³³⁶ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 297; Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 637. Makrîzî ve Makrîzî'den naklen Uzunçarşılı'nın verdiği bilgilere göre Karamanoğlu mektubu Antalya sahibi Necmeddin İshak er-Rûmî'yi Kahire'ye gönderdiğinden bahsedilir. Bu bilgilerin yanında Ömerî, Timurtaş'ın Hamidoğlu Dünder Bey'i uzun takibat sonrasında yakalayıp katletmesi üzerine oğulları Mısır'a Nâsır Muhammed'e sığındıklarını, haber verir. Yerlerine vekil bırakarak Timurtaş'tan korktukları için Kahire'ye gelen Dünder Bey'in oğlu Necmeddin Bey'in Kahire'de mevcut olması da olasıdır. Çünkü Ömerî, Timurtaş'ın idam edilmesi sonrası yurtlarına dönebildiklerini aktarır. Ömerî, *a.g.e.*, c. III, s. 231-232.

³³⁷ İbn Haldun, *a.g.e.*, c. V, s. 498; Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 447; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 195; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 297.

³³⁸ Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 112-113; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 297; İbn Tağrıberî, *Menhel*, c. IV, s. 140-141.

³³⁹ Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 114.

³⁴⁰ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 299.

Kara Sungur'un³⁴¹ teslim edileceği sözünü verirler. Sultan önce bu duruma razı olmuş, ancak yapılan istişare sonrası Timurtaş'ı sağ salim göndermekten vazgeçmiştir.³⁴² Timurtaş 4 Şevval 728/1 Eylül 1327 Perşembe günü tutuklu bulunduğu burçtan çıkartılarak Kurafe tarafındaki Bâbü's-Sır'ın yanında elleri boynuna bağlı bir vaziyette İlhanlı elçilerinin nezaretinde boğulur. Gövdesinden ayrılan kellesi Ebû Saîd'e gönderilir. Naaşı ise idam edildiği yere gömülür.³⁴³ Sultan, Timurtaş'ın başına karşılık Kara Sungur'un başını istemiş, ancak Kara Sungur'un eceli ile öldüğü haberi Kahire'ye ulaşmıştır.³⁴⁴

İlhanlı siyasetinde etkinliği kırılan Çoban ve oğullarının ortadan kaldırılması İlhanlıların sonunu getiren önemli siyasi gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu hadise üzerinden on yıl geçmeden gerek İlhanlı gerekse İlhanlı idaresindeki Anadolu'daki siyasi aktörler değişecek özellikle Anadolu'da Timurtaş'ın sindirdiği beylikler yeniden bölgelerinde söz sahibi olacaktır. Sonuç olarak Nâsır Muhammed'in bu politikası Anadolu'nun tekrar Türkler idaresine geçmesinde önemli bir âmil olmuştur.

İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler karşılıklı hediyeleşmelerle sürdürülmüştür. Timurtaş dahi bu ilişkilerin seyrini değiştirememiştir. Yine karşılıklı ilişkiler bağlamında 728/1328, 729/1329 ve 730/ 1330 yıllarını Mekke'de geçiren İbn Battûta 728 yılı hac mevsiminde Sultan Nâsır Muhammed'in adının hutbede İlhanlı hükümdarı Ebu Saîd'den önce okunduğundan söz etmesi³⁴⁵ bunun kanıtıdır.

İlhanlı elçileri 728/1328 yılında geldikleri Mısır'da Piramitler bölgesinde Sultan'ın huzuruna çıkmışlardır. 27 Muharrem 728/13 Aralık 1327 Pazar günü gerçekleşen görüşmede³⁴⁶ elçiler başkentte yaşanan siyasi gelişmeleri haber vermişler-

³⁴¹ Kara Sungur Dimaşk'dan sonra atandığı Halep nâibliği sırasında 712/1312 yılında İlhanlı hükümdarı Olcâyütü'ya sığınmıştır. İbn Haldun, *a.g.e.*, c. V, s. 498.

³⁴² Safedî, Tengiz'in yaşamayı yönünde görüş beyan ettiğini yazar. Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 114.

³⁴³ Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 447-448; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 195; Makrîzî, *Sütlük*, c. II, s. 299; Uzunçarşılı, "Çoban Soldoz", s. 638-639. Safedî Ramazan ayında gerçekleştirildiğini anlatır. Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 115. İbn Devâdârî, idam gününü 22 Zilkade 728 Çarşamba günü olarak gösterir. İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 348. Safedî ve İbn Hacer ise Ramazan ayında gerçekleştirildiğini yazarlar. Safedî, *a.g.e.*, c. II, s. 115; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. I, s. 518.

³⁴⁴ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 349; İbn Hacer, *a.g.e.*, c. I, s. 518; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, c. IV, s. 142. İbn Haldun Timurtaş'a mukabil olarak Kara Sungur'un öldürüldüğünü ileri sürer. İbn Haldun, *İber*, c. V, s. 498. İbn Battûta ise çok farklı bir bilgi aktararak Kara Sungur'un gelişmelerden haberdar olduktan sonra yüzüğündeki zehri içerek intihar ettiğini nakleder. İbn Battûta, *a.g.e.*, c. I, s. 118.

³⁴⁵ İbn Battûta, *a.g.e.*, c. I, s. 346.

³⁴⁶ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 190; Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 441.

dir. Çoban'ın kaçtığından ve Ebû Saîd'in devlete tek başına hâkimiyetinden müjde vererek bahsetmişlerdir. Ayrıca iki devlet arasındaki antlaşmaya sadık kaldıklarını ve bu antlaşmanın devam etmesini talep etmişlerdir. Ebü'l-Fidâ İlhanlı heyetinde aslen Kürt olan Arş Boğa, Ayacı ve Memlûk emirlerlerinden Emir Bedreddin Cengîli/Cengeli'nin yakını olan Baracı'nın olduğunu nakleder. Törenler düzenlenerek ağırlanan heyet daha sonra yüz kişilik kalabalık bir elçilik grubu ile döner.³⁴⁷ Böylece Sultan gelişmelerden haberdar olmuştur. Çok geçmeden de Ayacı, İlhanlı ülkesinden beraberinde Sultan'ın yakınlarından annesinin akrabası olan Arlan ile beraber Kahire'ye geri dönmüştür.³⁴⁸

Yine 29 Cemaziyelahir 729/30 Nisan 1329 Pazar günü Ebû Saîd adına Kahire'ye gelen elçiler, birbirinden değerli hediyeleri Sultan'a takdim ettikten sonra hükümdarlarının Sultan'ın kızı ile evlenme isteğini iletirler. Sultan, kızının yaşının küçüklüğünü öne sürerek bunun ancak ileride mümkün olabileceğine dair söz verir. Hatta mehir³⁴⁹ olarak Sultan'ın Diyarbakır bölgesini istediğini Memlûk müellifi Nüveyrî kaydeder.³⁵⁰ İlhanlı Memlûk ilişkileri düşmanca ilişkilerin geride kaldığı akrabalık tesisine yönelik hamlelerin yaşandığı bir aşamaya geçmiştir. Karşılıklı olarak birbirlerine şifa dileyen Sultan ve Hükümdar hastalık ve kaza durumlarında sağlık ve afiyetleri için dua etmişler iyileşmeleri temennisinde bulunmuşlardır. Sultan Nâsır Muhammed 730/1330 yılında Kahire dışında yaptığı bir gezi sırasında atından düşer ve kolunu kırar.³⁵¹ Bir müddet sonra Sultan'dan iyi haberler alan Ebû Saîd aynı yıl gönderdiği elçi ile mektubunda Sultan'ın iyileştiğine sevindiğini afiyette olmasına duacı olduğunu ifade eder.³⁵² Ebû Saîd'in ölmesine yol açacak hastalığının şiddetli günlerinde el-Mecdü's-Selâmî İsmail'in bir memlûkü Kahire'de Ebû Saîd'in acılar içinde kıvrandığını afiyet bulmak için fakirlere tasadduk ettiğini hatta Tebriz, Bağdat ve Musul'a mektuplar yazarak gümrük vergilerinin kaldırılması emrini verdiğini haber vermiştir. Sultan duydukları karşısında üzülmüş, ölüm gerçekleştiğinde hızlı haber vermesini emretmiştir.³⁵³

³⁴⁷ Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 446.

³⁴⁸ Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 448.

³⁴⁹ Nikâh aktinin bedeli olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya mal ya da değerli bir eşyadır. Bu para ya da mal kadının kendi malı olup kocası karısının rızası olmadan hiçbir şekilde karışamaz. Mehmet Akif Aydın, "Mehir", *DİA*, c. XXVIII, Ankara 2003, s. 389-391. Ancak eğer yapılan evlilik siyasi bir evlilik ise karşılıklı anlaşma gereği toprak verme geleneği vardır.

³⁵⁰ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 213.

³⁵¹ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 228.

³⁵² Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXIII, s. 232;

³⁵³ Yüsufî, *a.g.e.*, s. 282-283.

Modern araştırmacılardan Subhi Abdülmenam, Nâsir Muhammed ile Ebû Saîd arasında imzalanan barış antlaşması sonrasında Memlûk-İlhanlı ilişkilerindeki seyrin değişimini şu başlıklar altında ele alır. En önemli gelişmenin antlaşma şartlarına bağlılığın belirtisi olarak karşılıklı elçi teatilerinin sıklaşması olduğunu vurgular. Ortak hasımlara karşı alınan ortak tavır konusunda ve hac kafilelerinin güvenliği noktasındaki yardımlaşma ayrıca iki devlet arasında akraba ziyaretlerinin ve dönüşlerinin yapılmasına gösterilen müsamaha olarak söz konusu antlaşmanın sonuçları olarak belirtir.³⁵⁴

d. Ebû Saîd Sonrası Diplomatik Gelişmeler

İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd'in otuz yaşlarında iken 736/1335 yılında ölmü³⁵⁵ İlhanlı iç siyasetinin karışmasına yol açmış³⁵⁶ nihayetinde İlhanlılar Devleti tarih olmuştur. Ancak biz burada Ebû Saîd sonrası diplomatik ilişkilere göz atarak Memlûk-İlhanlı ilişkileri noktasında gelinen seviyeyi göstermeye çalışacağız.

Ebû Saîd sonrası İlhanlı tahtına oturan şehzadelerden Arpagu'yu devirerek iktidarı ele geçiren İlhanlı Diyarbakır valisi Ali Padişah, şehzadelerden Musa'yı da tahta oturtarak idareyi ele alır.³⁵⁷ İlhanlı hükümdarı Musa ve nâibi Ali Padişah adına 15 Şaban 737/19 Mart 1337 günü Kahire'ye gelen elçiler İlhanlı Anadolu valisi Celayirli Büyük Hasan ile mütefiki Tugay b. Sûtay'a karşı yardım isterler. Sultan'ın yapacağı yardım karşılığında Ali Padişah'ın Sultan'ın Bağdat nâibi olacağı sözünü verirler. Suriye bölge nâibi Tengiz ve devlet erkâmı ile istişare eden Sultan, mutat vergiyi göndermediği gerekçesi ile Sîs üzerine bir sefer yapılmasına karar verir. Sadece Halep askeri ile Ermeniler tedip edilebilirken Sultan geniş çaplı bir asker sevki ile hem Sîs üzerine sefer gerçekleştirecek hem de Sis seferi gerekçe gösterilerek aslında Ali Padişah'ın isteğine olumlu cevap verilmiş olacaktır. Bu arada Şeyh Hasan asker sevkياتından kuşkulandır ise "Biz Ali Padişah'a yardım etmedik, sadece Sîs üzerine orduyu sevk ettik" denilecektir. Bunun için de askerin Fırat yakınlarına kadar sevk edilmesine karar verilir.³⁵⁸

³⁵⁴ Abdülmenam, *a.g.e.*, s. 59-77.

³⁵⁵ Yûsufi, *a.g.e.*, s. 334-336; İbn Battûta, *a.g.e.*, c. I, s. 325; Safedî, *A'yanü'l-Asr*, c. II, s. 69.

³⁵⁶ Ömerî, Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1349), *et-Ta'rif bi'l-Mustalahi's-Şerif* (Thk. Semîr Mahmûd Derubi), Kerek 1992/1413, s. 57; Şemseddin eş-Şücâî (ö. 745/1344), *Târîhu'l-Meliki'n-Nâsiri Muhammed bin Kalawun es-Sâlihi ve Evlâdihî*, (Thk. Barbara Schafer), Wiesbaden 1977, s. 100.

³⁵⁷ Faruk Sümer, "Çukur-Ova Tarihi", *TAD*, Cilt. I, Sayı: I, (1963), s. 15; a.mlf. , "Anadolu'da Moğollar", s. 15.

³⁵⁸ Yûsufi, *a.g.e.*, s. 364-365; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 417-418.

Ancak üç ay geçmeden Şeyh Hasan Musul'a kaçırmakta olan Ali Padişah ve adamlarını Tebriz'de yakalar ve başta Ali Padişah olmak üzere birçok kişiyi öldürür. Musa ise kaçarak kurtulmayı başarır. İlhanlı tahtı yeniden el değiştirerek Şeyh Hasan'ın nâibliğinde bu kez tahta Hülâgû'nun torunlarından Muhammed b. Yolcutlu oturur. Bu arada Şeyh Hasan, Nâsır Muhammed'e elçi göndererek hediyeler takdim eder.³⁵⁹ Ali Padişah'ın katli ile yalnız kalan Musa, emirlerinden Tugay Temür ile beraber Horasan'a kaçınca takibattan vaz geçmeyen Şeyh Hasan, Sultaniye yakınlarında Musa ve adamlarını yakalayarak öldürür. Bu durum Musul, Bağdat ve Diyarbakır'da karışıklıklara neden olurken Anadolu'da Eretna Bey'in elini güçlendirir.³⁶⁰ Bu arada da İlhanlı hükümdarı Musa'nın vefatı sonrası vezir beraberinde birkaç devlet adamı ile beraber 8 Safer 738/5 Eylül 1337 Cuma günü Kahire'ye sığınır.³⁶¹ Yine babası, Ebû Saîd'in veziri olan Ali Padişah'ın oğlu da babasının dostu olan Suriye bölge nâibi Tengiz'e sığınır.³⁶²

741 yılı Şaban ayında (Ocak-Şubat 1341) İlhanlı topraklarında iktidarı ele geçiren Şeyh Hasan ve Tugay b. Sûtay'ın elçileri Kahire'ye gelir. Elçiler, Sultanın ordusunu gönderdiği takdirde ülkeyi teslim edeceklerini, Sultan adına para basıp sikke dövdüreceklerini bildirirler. Sultan tablhaneye emirlerinden Ahmed'i göndererek adına hutbe okunması ve para bastırılması ayrıca bağlılık yemini yapılması şartıyla bu isteklerini kabul eder. Kahire'den 27 Şaban 741/15 Şubat 1341 Perşembe günü ayrılan Emir Ahmed, Ramazan ayının sonlarında (Mart 1341) önce Tugay b. Sûtay ile daha sonra da Şeyh Hasan ile görüşmeler yaparak antlaşma sağlar. Hutbe okunacak, para bastırılacak ve yemin nüshaları hazırlanıp Kahire'de Sultana takdim edilecektir.³⁶³ Şeyh Hasan ve Tugay b. Sûtay tarafından gelen Şeyh Hasan'ın kardeşi Ebrahim Şah ile Tugay'ın oğlu Berhîş beraberlerinde kadırla 6 Zilhicce 741/29 Eylül 1341 Cuma günü iki yüz atlı ile Kahire'ye gelirler. Aralarında Bağdat, Diyarbakır ve Musul kadıları da vardır. Kadılar Şeyh Hasan ve Tugay mektuplarını Sultan'a takdim ederler. Mektuplar söz konusu bölge idarecilerinin ve toplumun önde gelen simalarının Sultan için yaptıkları sadakat yemin nüshaları ile Bağdat, Musul ve Diyarbakır'da Sultan adına okunan hutbeleri konu edinmektedir. Ayrıca Sultan adına bastırılan paraları da beraberlerinde getirmişlerdir. Sultan ikram ve ihsanda bulunduğu konuklarına hil'atler giydirmiş, Berhîş'e beş bin dinar seksen bin dirhem, Ebrahim Şah'a bin dinar yirmi bin dirhem ihsanda

³⁵⁹ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 421.

³⁶⁰ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 431.

³⁶¹ Şücâî, *a.g.e.*, s. 17-18.

³⁶² Şücâî, *a.g.e.*, s. 27.

³⁶³ Şücâî, *a.g.e.*, s. 98-99; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 489, 491.

bulunmuş ayrıca kadıların her birine on bin dirhem bağış yapmıştır. Sultan, merasimler sonrası bu ülkelere sefer düzenlenmesi emrini verir. 7 Zilhicce 741/24 Mayıs 1341 günü çıkan bir emir ile binler ümerasından Turgay, Gökay, Bersboğa el-Hâcib ve Kamarî ile yirmi dört tablhane emiri ile onlar emirlerinden on, halka emirlerinden de otuz emirin sefere katılması emredilmiştir. Birlikler gelen elçilerle beraber 8 Zilhicce/25 Mayıs günü Tebriz yönüne doğru hareket ederler.³⁶⁴ Bu arada da Dımaşk ve Halep askerinin Halep nâibi Taştemür komutasında Türkmenlerin ve bölgedeki Arap göçebelerin de katılacağı bir seferin Tebriz'e düzenlenmesi emredilmiştir.³⁶⁵ Ancak bu arada İlhanlı tarafında önemli gelişmeler yaşanır. Söz konusu İlhanlı idarecileri Şeyh Hasan ile Timurtaş evladı arasında barış yapılmıştır. Yaşanan bu gelişmeyi Mardin sahibinin haber vermesi üzerine de söz konusu sefer yarıda kalır. Birlikler Sultan'ın emri ile Kahire'ye geri dönerler.³⁶⁶ Bu arada da Sultan ağır bir ishale yakalanmış gün geçtikçe de ağırlaşmış ve kısa bir süre sonra yakalandığı dizanteri hastalığından kurtulamayarak 21 Zilhicce 741/7 Haziran 1341 Perşembe sabahı vefat etmiştir.³⁶⁷

Sultan Nâsır Muhammed ikinci kez tahta oturduğunda Suriye bölgesini kısa süreliğine işgal eden İlhanlılar, Ebû Saîd'in ölümü sonrası parçalanmışlar hatta Nâsır Muhammed'e bağlanmayı Memlûk Türk Devleti'nin bir parçası olmak için diplomatik faaliyetlere girişmişlerdir. Neticede İlhanlıların hezimetini Memlûk Türk Devleti'nin zaferi ile neticelenen siyasi ve diplomatik ilişkilerde Sultan'ın dış politikadaki etkisi söz konusudur.

Sonuç

Memlûk-İlhanlı diplomatik ilişkilerini zengin Memlûk ve İlhanlı kaynaklarından elçilik teatileri ve karşılıklı yazılan mektuplar temelinde ele aldık. Her iki devlet arasındaki diplomatik faaliyetler İlhanlıların Suriye bölgesine inmesiyle birlikte başlamış, zamanla siyasi-askeri gelişmelerle devam etmiştir. Özellikle Baybars-Abâkâ, Kalavun-Ahmed Teküdâr ile Nâsır Muhammed-Gâzân arasındaki siyasi ve askeri mücadeleler yoğun diplomatik faaliyetler merkezinde şekillenmiştir.

İlhanlılar, Cengiz Han'ın varisi sıfatıyla yürüttükleri diplomatik faaliyetlerine karşılık Memlûk Türk Devleti Müslümanların hamisi sıfatıyla Türk-İslâm devlet-

³⁶⁴ Şücâî, *a.g.e.*, s. 98-100; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 518-519.

³⁶⁵ Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 519.

³⁶⁶ Şücâî, *a.g.e.*, s. 98-100; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 521.

³⁶⁷ Şücâî, *a.g.e.*, s. 106-110; Ömerî, *Mesâlik*, c. XXVII, s. 359; Makrîzî, *Sülûk*, c. II, s. 523; İbn Tağrıberdi, *Nüctüm*, c. IX, s. 126.

leri geleneğinde siyasi ve diplomatik ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Tarih sahnesine çıkışları aynı dönemlere tekabül eden her iki devletin öncelikle siyasi meşruiyet konusundaki mücadeleleri diplomasiye yansımıştır. İlhanlılar, Cengiz'in varisi olduklarını öne sürerek meşru bir devlet olduklarını bu noktada saltanatlarının tesadüfen olduğuna işaret ettikleri Memlûklerin kendilerine tâbi olmasını öne sürmüşlerdir. Abâkâ'nın elçisinin Sultan Baybars'a, Cengiz Han'ın varisi olan yeryüzünün hükümdarı Abâkâ'ya, bir memlûk olarak hangi özelliği ile karşı geldiğini, sorması dikkat çekicidir. Yine Gâzân'ın Suriye'yi işgali sırasında huzuruna çıkan Dimaşklılara, kendisinin kim olduğunu sorduğunda "*Cengiz Han oğlu Tulu Han oğlu Abâkâ Han oğlu Argûn Han oğlu Gazân Şah*" cevabını almış ve bu kez Nâsır Muhammed'in babasının kim olduğunu sorunca kısaca *el-Elfi* cevabını vermeleri üzerine, Elfi'nin babasının kim olduğunu sorduğunda ise huzurundakiler sessiz kalmıştır. Bu geleneksel İlhanlı anlayışı diplomatik ilişkilerde de kendini göstermiştir. İlhanlıların boyun eğmelerini istediği Memlûklerin askeri alanlarda kendilerine karşı zaferler elde edip zamanla Suriye'de hâkimiyetlerini pekiştirmeleri giderek denge-lerin İlhanlılar aleyhine gelişmesine yol açmıştır. Bu gelişmeyi diplomatik metinlerde gözlemlemek mümkündür.

Hülâgû ile yüksek perdeden tehdit ve korkutma merkezli bakış Abâkâ döneminde devam ettiği gibi Müslüman olan Teküdâr ile Gâzân döneminde de İslâmi teamüller çerçevesinde devam etmiştir. Memlûk kanadında ise Müslümanların hamisi sıfatıyla yürütülen siyasi mücadeleye matuf geliştirilen diplomatik ilişkilerde İlhanlılara misli ile mukabalede bulunan hatta elde edilen askeri başarılar sonrası yüksek perdeden muhabatı tahkir ve tehdit eden bir diplomasi söz konusudur. Batı dünyası ile birlikte Memlûkler üzerine saldırı planları vücut bulmanınca devam eden çekişmeler ancak Olcâyâtû döneminde son bulup eşitlik esasına dayalı diplomatik münâsebetler başlamış ve Ebû Saîd döneminde barış girişimleri olumlu sonuçlanmıştır. Önce el-Mecdü's-Selâmi İsmail adlı Nâsır Muhammed'in özel memlûk tacirinin çabaları daha sonra Aytmış el-Muhammedi'nin barışın yapılması noktasındaki gayreti barış antlaşmasının yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla ne karşılıklı siyasi sığınmalar ne Hicaz bölgesindeki gelişmeler ne de Çukurova bölgesindeki Ermeniler bu barış girişimini engelleyememiştir. Bunun yanında iç ve dış politikada sıkıntılı bir dönem geçiren İlhanlı Hükümdarı Ebû Saîd'in aslında bu barışın yapılmasını şiddetle arzulayan taraf olduğu da açıktır. Sonuçta Ebû Saîd döneminde Memlûk-İlhanlı ilişkilerinin dostâne geçtiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. İki ülke arasında barışın tesis edilmesi ile diplomatik ilişkilerin seyri karşılıklı hediyelerle sürdürülmüştür. Öyle ki, Kahire'ye sığınan İlhanlı

Anadolu valisi Timurtaş dahi bu ilişkilerin seyrini değiştirememiştir. İbn Battûta, 1328, 1329 ve 1330 yıllarını Mekke’de geçirmiş ve 1328 yılı hac mevsiminde Sultan Nâsır Muhammed’in adının hutbede İlhanlı hükümdarı Ebu Saîd’den önce okunduğundan söz etmiştir. Dolayısıyla ilişkilerin hangi seviyeye geldiğini göstermesi açısından önemlidir. Bunun yanında 1329 yılında Ebû Saîd adına Kahire’de Sultan’ın huzurunda elçiler, birbirinden değerli hediyeleri Sultan’a takdim ettikten sonra hükümdarlarının Sultan’ın kızı ile evlenme isteğini iletirler. Sultan, kızının yaşının küçüklüğünü öne sürerek bunun ancak ileride mümkün olabileceğine dair söz verir. Ebû Saîd döneminde İlhanlı-Memlûk ilişkileri düşmanca ilişkilerden çok, farklı bir noktaya, sultanlar arasında akrabalık tesisine yönelik bir aşamaya gelmiştir.

Ebû Saîd sonrası İlhanlı taht mücadelesine sahne olan gelişmeler ve sık sık el değiştiren tahtın sahiplerinin Memlûk sultanından destek talepleri diplomatik faaliyetlerin sıklaşmasına yol açmıştır. Önce, Ebû Saîd sonrası İlhanlı devletinde söz sahibi olan İlhanlı Diyarbakır valisi Ali Padişah’ın Sultan Nâsır Muhammed’in Bağdat nâibi olma girişimi yönünde Sultan’dan destek istemesi önemli bir gelişmedir. Yine kısa bir süre sonra Ali Padişah ve adamlarını tasfiye eden Şeyh Hasan, Sultan adına bastırıldığı paraları ve okunan hutbe metni ile sadakat yeminlerini içeren nüshaları Kahire’ye gönderir. Karşılığında Sultan destek amaçlı Tebriz’e bir ordu gönderse de İlhanlı ve Memlûk iç siyasetinde yaşananlar İlhanlı topraklarının Memlûk topraklarına ilhaki ile son bulacak bu gelişmeyi akâmete uğratmıştır. İlhanlı kanadında hasımlar anlaşırken Memlûk tarafında devletin kudretli Sultan’ı Nâsır Muhammed vefat etmiş, Kahire’de siyasi dengeler altüst olmuştur. Son olarak, söz konusu diplomatik ilişkiler her iki devletin iç siyasetteki istikrarına, siyasi ve askeri gücüne paralel bir gelişme göstermiştir. Diplomatik ilişkilerden her iki devletin karşılıklı dış politika anlayışını takip etmek dostâne ve düşmanca yaklaşımlarını tespit etmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Abdülmenam Muhammed, Subhi, *Siyasetü'l-Muğûlî'l-İlhâniyyîn Ticâhi Devleti'l-Memâlik fi Mısr ve's-Şam h. 716-736/m. 1316-1335*, Kahire 2001.
- Ağır, A. Mesut, "Sultan Kalavun Devri Memlûk-İlhanlı Münasebetleri II. Humus Savaşı H. 679/M. 1281", *Akademik Bakış*, S:15, Ekim 2008, s. 1-10.
- Aksarâyî, Kerîmüddin Mahmudî Aksarâyî (ö. 733/1332-3), *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK. Yay., Ankara 2000.
- Akkuş, Mustafa, "Ermenilerin İlhanlı Dini Siyasetindeki Rollerini", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 31, Bahar 2012, s. 205-221.
- Akkuş Yiğit, Fatma, "Memlûkler Döneminde Çukurova", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.
- _____, "Memlûk Ermeni Münâsebetleri", *Gazi Akademik Bakış*, C. VIII, S. XVI, 2015, s. 171-216.
- Aktan, Ali, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Belleten*, C. LXIII, S. 237, 1999, s. 411-452.
- Allouche, Adel, "Tegüder'in Kalavun'a Ültimatomu", (Çev. Mustafa Uyar), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, 1 (2006), s. 243-254.
- Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilhanid War, 1260-1281*, Cambridge 1995.
- Aydın, Mehmet Akif, "Mehir", *DİA*, c. XXVIII, Ankara 2003, s. 389-391.
- Aynî, Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefi Aynî (ö. 855/1451), *İkdü'l-Cümân fi Târîhi ehli'z-Zemân: Asru Selâtini'l-Memâlik* (Thk. Muhammed Muhammed Emin), Kahire 1987, 1992. Eserin www.al-mostafa.com adresinde yayımlanan pdf'sinden yararlanılmıştır.
- Ayaz, Fatih Yahya, "Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)" *SÜİFD*, XV, (Sakarya 2007), s.1-32.
- Baybars el-Mansûrî (ö. 725/1325), *Şübdetü'l-Fikre fi Târîhi'l-Hicre* (Thk. D. S. Richards), Beyrut Das Arabische Buch Berlin, 1998/1419.
- _____, *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiyye* (Thk. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire 1987.
- Benâketî, [Penâketî], Fahrüddin Ebû Süleymân Dâvûd b. Muhammed (ö. 730/1329-30), *Târîh-i Benâketî*, (Yay. Ca'fer Şi'ar), Tahran 1348/1969.

- Broadbridge, Anne F., “Mamluk Ideological and Diplomatic Relations With Mongol and Turkic Rulers of The Near East and Central Asia (658-807/1260-1405)”, *The University of Chicago*, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Chicago 2011.
- Clot, André, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır’ı (1250-1517)*, (Çev. Turhan Ilgaz), 2005 İstanbul.
- Çetin, Altan, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilat*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Demirer, Arif, “İdari ve Mali Alanda Ermeni-Moğol Münasebetleri”, *Çeşm-i Cihan: Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, s. 65-75.
- Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî, (ö.1286), *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (Çev. Şerafeddin Yaltkaya), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.
- _____, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), I-II, TTK Yay., Ankara 1999.
- Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmadüddin İsmail b. Ali Ebû'l-Fidâ (ö. 732/1331), *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beser = Târîhu Ebû'l-Fidâ* (Thk. Mahmûd Deyyub), I-II, Beyrut 1997/1417.
- el-Fehmî, Abdüsselam Abdülaziz, *Târîhu'd-Devleti'l-Muğûliyyeti fi İnan,Dâru'l-Meârif, Kahire 1981.*
- Erdem, İlhan, “Olcaytu Han’ın Ölümüne Kadar İlhanlılar’da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu’ya Etkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:20, Sayı:31, Ankara 2000, s. 1-35.
- Hamevî, Ebu Abdullah Şihabüddin Yâkut el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu ‘cemü’l-Büldân*, I-V, Beyrut 1977/1397.
- Handemir, [Khwandamır],Gıyâsüddîn b. Hümâmiddîn Muhammed b. Celâliddin Muhammed b. Burhâniddin Muhammed-i Hüseyinî Şîrâzî (ö. 942/1535-36) *Habibü’s-Siyar, Tome Three*, (English Translated and by W. M. Thackston), Harvard University 1994
- el-Harîsât, Hınân Ahmed Mahmud, *es-Siyâsetü'l-Hâriciyyetü li'd-Devleti'l-İlhâniye*, Doktora Tezi, Câmiatü Muta, Karak 2008.
- Helal, Adil, *el-Alakâtü beyne'l-Muğûl ve Evruba ve Eseruha ale'l-Âlemi'l-İslâmî*, Kahire 1997.
- Holt, Peter M., “The Ilhan Ahmad’s Embassies to Qalawun: Two Contemporary Accounts”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 49(1986), p. 128-132.

- İbn Abdüzzâhir, Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah (ö. 692/1293), *Teşrîfî'l-Eyyâm fi Sîretî'l-Meliki'l-Mansûr*, (Tah. Murad Kamil-Muhammed Ali Behhâr), Kahire 1961.
- _____, *er-Ravzü'z-Zâhir fi Sîretî'l-Meliki'z-Zâhir* (Nşr. Abdülaziz el-Huveytır), Riyad 1396/1976.
- İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levatî et-Tancî (ö. 770/1368), İbn Battûta Seyahatnâmesi, I-II, (Çev. A. Sait Aykut), İstanbul 2000.
- İbn Devâdârî, Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek İbnü'd-Devadari (ö. 736/1336), *Ken-zü'd-Dürer ve Câmü'l-Gurer I-IX*, *ed-Dürretü'z-Zekiyye fi Ahbâri'd-Devleti't-Türkiyye*, (Thk. Ulrich Haarmann), c. VIII, Kahire 1971; *ed-Dürri'l-Fâhir fi Sîretî'l-Meliki'n-Nâsır*, (Thk. Hans Robert Roemer) c. IX, Kahire 1379/1960.
- İbn Dokmak, Sarimüddin İbrahim b. Bedreddin Muhammed b. İzzeddin Aydemir İbn Dokmak (ö. 809/1407), *en-Nüfhatü'l-Miskiyye fi'd-Deleti't-Türkiyye: min Kütâbi'l-Cevheri's-Semin fi Siyeri'l-Hulefâ ve'l-Mülâk ve's-Selâtn* (min sene 637 hatta sene 805 h.), (Thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri), Beyrut 1420/1999.
- İbn Habib el-Halebî, Ebû Muhammed Bedreddin Hasan b. Ömer İbn Habib el-Halebî (ö. 779/1379), *Tezkiretü'n-Nebih fi Eyyâmî'l-Mansûr ve Benîh*, I-III, (Thk. Muhammed Muhammed Emin), Kahire 1986.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihabüddîn Ahmed İbn Hacer el-Askalani (ö. 852/1449), *ed-Dürerü'l-Kâmine fi Miete's-Sâmine*, I-VI, (Thk. Muhammed Abdulmuîd Dân), Haydarabad 1392/1972.
- İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun (ö. 808/1406), *Kütâbü'l-İber ve Dîvanü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fi Eyyâmî'l-Arab ve'l-Berber ve Men Âserehim min zevi's-Sultâni'l-Ekber*, I-VIII, (Thk. Halil Şehhâde), Beyrut 1421/2001.
- İbn İyas, Ebü'l-Berekat Zeynüddin Muhammed b. Ahmed İbn İyas (ö. 930/1520), *Bedâi'ü'z-Zühûr fi Vekâi'ü'd-Dühûr*, (Thk: Muhammed Mustafa), I-V, Kahire 1395/1975.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Şihabüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesir (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, (Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cîze 1419/1998.
- İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim (ö. 684/1285), *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir* (Nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1983.

- İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehasin Cemalüddin Yusuf İbn Tağrıberdî (ö. 874/1470), *en-Nücumü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kahire*, I-XVI, Kahire t.y.
- _____, *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfi ba'de'l-Vâfi*, I-XIII, (Thk. M. Muhammed Emin, Saîd Abdülfettah Âşûr), Kahire 1405/1984.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. İbrahim b. Bekr el-Cezerî ed-Dimeşki (ö. 739/1339), *Târîhu Havâdisi'z-Zemân ve Enbâihî ve Vefeyâti'l-Ekâbirî ve'l-A'yân min Ebnâihî = Târîhu'l-Cezerî*, I-III, (Thk. Ömer Abdüsselam Tedmûri), Beyrut 1998/1419.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali Kalkaşendî (ö. 821/1418), *Subhü'l-Aş'a fî Snâati'l-İnşa*, I-XIV, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin) Beyrut 1333-1334/1915.
- Kanat, Cüneyt, "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şoleni (Sempozyumu), Bildiriler, Adana, 1999, s.423-434.
- _____, "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul 2000, s. 23-56.
- _____, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı. XVI, (2001), s. 31-45.
- _____, "İhanlı Hükümdarı Teküdar'ın Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlûk Devleti'ndeki Yankıları", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S: 12, (2002), s. 233-247.
- Karatay el-İzzî el-Haznedârî (ö. 693/1294), *Târîhu Mecmû'î'n-Nevâdiri mimmâ Cerâ li'l-Evâli ve'l-Evâhri*, (Thk. Horst Hein-Muhammed el-Huceyri), el-Ma'hedü'l-Almâni li'l-Ebhâsü's-Şarkıyyeti, Beyrut, 1426/2005.
- Kılıç, Mustafa, "Memlûk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/1-2010, s. 133-171.
- Koca, Ferhat, "İbn Teymiyye", *DİA*, c. XX, Ankara 1999, s. 391-405.
- Little, D. P., "Notes on the Early Nazar al-KHâs", *The Mamluks in Egyptian Politics and Society* (ed. Th. Philips-U. Harmann), Cambridge 1998, s. 242-247.
- Köse, Bayram Arif, "Moğol İstilasının Güney Kafkasya Şehirleri Üzerinde İdarî ve İktisadî Etkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı:41, Aralık 2015, s. 485-498.

Makrîzî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir el-Makrîzî (ö. 845/1442), *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, I-IV, (Thk. Muhammed Mustafa Ziyade-Said Abdülfettah Âşûr), Kahire 1934, 1958; *a.g.e.*, I-X, (Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Beyrut 1417/1997.

_____, *Kitâbü'l-Mevâiz ve'l-İtibâr fî Zikri'l-Hitat ve'l-Âsâr*, I-II, Dâru Sâdır, Beyrut B.t.y.

Merçil, Erdoğan, "Şahne", *DİA*, c. XXXVIII, Ankara 2010, s. 292-293.

Nüveyrî, Ebu'l-Abbas Şihabüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, I-XXXI (Thk. Dr. Necip Mustafa Fevvez, Dr. Hikmet Keşli Fevvez), c. XXXII-XXXIII (Thk. Üstaz İbrahim Şemseddin), Beyrut 2004.

Ömerî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1349), *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerif* (Thk. Semîr Mahmûd Derubi), Kerek 1992/1413.

_____, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*, I-XXVII, (Thk. Kamil Selman el-Cebûrî), Beyrut 2010.

Özaydın, Abdülkerim, "Nevbet", *DİA*, c. XXXIII, Ankara 2007, s. 38-41.

_____, "Halil b. Kalavun", *DİA*, c. XV, İstanbul 1997, s. 319.

_____, "Alamut", *DİA*, c. II, Ankara 1989, s. 336-337.

Özbek, Süleyman-Göksu, Erkan, "Türklerde Hâkimiyet Alameti Olarak Ok-Yay ve Memlûk Devletinden Bir Örnek", *Zbornik Radova, Filozofska Fakultet Unversiteteta U Tuzla*, 32/9, Tuzla 2008, s. 325-345.

Özbek, Süleyman, "Türkiye Seçukluları-Memluk Münasebetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Mayıs 1999, s. 43-61.

_____, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışımı Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", *Türkler*, Ankara 2002, c. V, s. 134-143.

Özgüdenli, Osman G., *Gâzân Han ve Reformları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009.

Reşidüddin Fazlullah (ö. 718/1318), *Câmiu't-Tevârih* (İlhanlılar Kısım), (Çev. Prof. Dr. İsmail Aka, Prof. Dr. Mehmet Ersan ve Dr. Ahmad Hesamipour Khelejanî), TTK basımı, Ankara 2013.

Safedî, Salahaddin Halil bin İzzeddin Aybek es-Safedî (ö. 762/1363), *A'yânü'l-Asr ve A'vânü'n-Nasr*, (Thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil Ebû Amse, Muhammed Mev'îd), I-VI, Dımaşk 1998/1418.

- Sağlam, Ahmet, “İlhanlı Hükümdarı Gazan Han’ın Suriye Seferlerinde Ermeniler”, *History Studies*, Vol:8/1, March-2016, s.137-152.
- Spuler, Bertold, İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri,1220-1350,(-Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yay. 3. Baskı, 2011 Ankara.
- Stewart, Angus Donal, *The Armenian Kingdom and the Mamluks War and Diplomacy During the Reigns of Het ’um II (1289-1307)*, Köln 2011.
- Subaşı, Ömer, *Güncü-Moğol İlişkisi Güney Kafkasya 1220-1346*, Kitabevi, İstanbul 2015.
- Sümer, Faruk, “Çukur-Ova Tarihi”, *TAD*, Cilt. I, Sayı: I, (1963), s. 1-98.
- , “Anadolu’da Moğollar”, *SAD*, I (1969), s. 1-147.
- Şemseddin eş-Şücâî (ö. 745/1344), *Târîhu’l-Meliki’n-Nâsırî Muhammed bin Kalavun es-Sâlihî ve Evlâdihî*, (Thk. Barbara Schafer), Wiesbaden 1977.
- Şeşen, Ramazan, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.
- Taneri, Aydın, “Çetr”, *DİA*, c. VIII, Ankara 1993, s. 293-294.
- Umran, Mahmud Saîd, *el-Muğûl ve Evrubâ, Dâru’l-Ma’rifeti’l-Câmi ’a*, B. t. y.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, “Emir Çoban Soldoz ve Timurtaş”, *Bulleten*, S:XXXI/124, Ekim 1967, s. 601-646.
- Vassaf, Şerefeddin Abdullah b. İzzeddin Fadlullah b. Ebu Nuaym Yezdi Şirazi Vassaf (ö. 734/1334), *Tahrîr-i Târîh-i Vassaf* (Yay. Abdü’l-Muhammed Ayetî), Tahran 1372/1994.
- Yalçın, M. Fatih, “A Path to Throne Among The Mamluks in Early Period: Naib al-Saltana (Regent of Reign)”, *Tarih Okulu Dergisi*, XX, 2014, s. 81-96.
- , *Bahrî Memlükler Döneminde Dımaşk Kâdılkudâtları (1266-1382)*, Konya 2016.
- Yaltkaya, Şerafüddin, *Baybars Tarihi*, TTK. Yay., Ankara 2000.
- Yuvalı, Abdulkadir, “Geyhatu”, *DİA*, c. XIV, Ankara 1996, s. 44-45.
- Yûnînî, Ebü’l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah Yûnînî (ö.726/1326), *Żeylû Mir’ati’z-Zemân*, I-IV, Dâiretü’l-Maârifî’l-Osmaniyye, Haydarabad 1954. Eserin www.al-mostafa.com adresinde yayınlanan pdf’inden yararlanılmıştır.
- Yûsufî, Musa b. Muhammed b. Yahya el-Yûsufî (ö. 759/1358), *Nüzhetü’n-Nâzir fi Sîretî’l-Meliki’n-Nâsir* (Thk. Ahmed Hutayt), Beyrut 1986.
- Zengin, Murat, “Memlük Türk Sultanlığı’nın Anadolu Hâkimiyet Mücadelesi: Malatya’nın Zaptı (28 Nisan 1315)”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2014, Cilt: 33, Sayı: 55, s. 91-120.

CONTENTS

Articles and Studies:	<u>Page</u>
ÖZDÖL KUTLU, SERAP: In the Context of a Miniature Vessel Filled with Wheat from Erbaba and of the Evidence from Çatalhöyük, Bull Symbolism and Ritual in the Neolithic.....	1
TAŞCI, BURCU - AKYÜZ LEVİ, ETİ: An Analysis of Stratification in Urban Archaeological Areas and Conservation Issues: A Case Study of Foça.....	31
ERKOÇ, HAYRETTİN İHSAN: Myths of the Turks According to Chinese and Tibetan Sources.....	51
SAĞLAM, AHMET: Diplomatic Relations between Mamluk and Ilkhanate States.....	83
GÖHER VURAL, FEYZAN: The Reflection of Çeng on Seljuk Ceramics	159
ÇÖTELİ, METHİYE GÜL: Spatialization of the Urban Knowledge Related to the Commercial Real Estate of Waqfs.....	185
GEL, MEHMET: An Interesting Project of Saçaklızade Aiming at “Improvement” Religious Life of Ottoman Public in Reform Age: “Invitation and Forcing to Knowledge and Action	211
BİRBUĞAK, TOGAY SEÇKİN: Ottoman-Austrian Relations during the 1853-1856 Crimean War	241
DOĞAN, HASAN: Strike Right and Strike Law at the Last Period of the Ottoman State	265
ÖZTUNÇ, HÜSEYİN BAHA: Fire Disaster and Social Assistance in Biga at the Beginning of 20 th Century	295
ŞİMŞEK, MUTTALİP: The Biggest Foundation of German Missionary in the Near East: Syrian Orphanage (1860-1917).....	325
Book Review:	
GÜNAYDIN, YUSUF TURAN: Süleyman Berk, <i>Zamanın Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihi</i> <i>Mezar Taşları</i>	357
Turkish Abstracts	361
Abstracts.....	369
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements (in Turkish).....	377
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements (in English).....	380

BELLETEN

PERIODICAL PUBLISHED EVERY FOUR MONTHS

TURKISH HISTORICAL SOCIETY REVIEW

Volume: LXXXII

No. 293

April 2018

ANKARA - 2018